

नगरकार्यपालिकाको कार्यालय

मध्यनेपाल नगरपालिका

भोर्लेटार, लमजुङ

अन्तिम प्रतिवेदन

मध्यनेपाल नगरपालिकाको

मध्यमकालीन खर्च संरचना

(२०८०/८१-८२/८३)

मन्तव्य

३

संक्षिप्त रूप

आ .ब.	अर्थिक वर्ष
न .पा.	नगरपालिका
मे.ट.	मेट्रिक टन
रु.	रुपैया
कृ. आ.यो.	कृषि आवधिक योजना
कि.मी.	किलो मीटर
के. त. बि.	केन्द्रिय तथ्याङ्क विभाग
GESI	Gender and Social Inclusion
IEE	Initial Environmental Examination
HDI	Human development Index
NHDR	Nepal Human Development Report
HIMS	Health Information Management System
EIMS	Education Information Management System

विषयसूची

मन्तव्य १	ii
मन्तव्य २	iii
मन्तव्य ३	iv
मन्तव्य ४	v
संक्षिप्त रूप	vi
परिच्छेद १	परिचय १
१.१	पृष्ठभूमि..... १
१.२	मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमाका अवधारणा तथा उद्देश्यहरू २
१.३	संस्थागत व्यवस्था..... २
१.४	मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा प्रक्रियाहरू..... ३
१.४.१	चालु आवधिक योजना र वार्षिक विकास कार्यक्रमको समिक्षा..... ३
१.४.२	त्रिवर्षीय खर्चको प्रक्षेपण सहित बजेटको आकाकर र श्रोत आकलन..... ३
१.४.३	बजेट सीमा निर्धारण तथा बाँडफाँट ४
१.४.४	बजेट सिमा र मार्गदर्शन स्वीकृति तथा सम्प्रेषण ४
१.४.५	विषय क्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचनाको प्रारम्भिक मस्यौदा तयारी ४
१.५	विधि तथा प्रक्रियाका सीमाहरू..... ५
परिच्छेद २	मध्यमकालीन खर्च संरचना ६
२.१	पृष्ठभूमि..... ६
२.२	सोच, उद्देश्य र रणनीति..... ६
२.२.१	दिर्घकालिन सोच ६
२.२.२	लक्ष्य..... ६
२.२.३	समष्टिगत उद्देश्यहरू..... ६
२.२.४	रणनीति तथा कार्यनीति ७
२.३	मध्यमकालीन आर्थिक खाका..... १०
२.४	मध्यमकालीन नतिजा खाका..... १०

२.५ मध्यमकालीन बजेट खाका	१४
२.६ बजेट विनियोजन र प्रक्षेपणको बाँडफाँड	१५
२.६.१ प्राथमिकताक्रमको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण	
१६	
२.६.२ दिगो विकास लक्ष्यको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा	
प्रक्षेपण	१७
२.६.३ लैङ्गिक सङ्केतको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण	१७
२.६.४ जलवायु सङ्केतको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण	१८
२.६.५ विषय क्षेत्रगत कार्यक्रम तथा आयोजनाको तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान	
तथा प्रक्षेपण	१८
परिच्छेद ३ आर्थिक क्षेत्र.....	२०
३.१ कृषि तथा पशुपन्छी.....	२०
३.२ सिंचाई.....	२५
३.३ पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा.....	२८
३.४ उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्ति	३१
३.५ श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा	३३
परिच्छेद ४ सामाजिक क्षेत्र	३६
४.१ स्वास्थ्य र पोषण.....	३६
४.२ शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन	३८
४.३ खानेपानी तथा सरसफाई	४२
४.४ महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग.....	४५
४.५ युवा तथा खेलकुद	४९
४.६ कला, सम्पदा, संस्कृति र भाषा.....	५२
परिच्छेद ५ पूर्वाधार क्षेत्र विकास योजना.....	५४
५.१ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण	५४
५.२ सडक, पुल तथा यतायत.....	५६
५.३ जलश्रोत, विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा	६०
५.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि	६३

परिच्छेद ६	वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्र.....	६७
६.१	वन तथा जैविक विविधता.....	६७
६.२	भूसंरक्षण र जलाधार व्यवस्थापन तथा वातावरण र फोहरमैला व्यवस्थापन.....	७०
६.३	विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता.....	७३
परिच्छेद ७	संस्थागत विकास तथा सुशासन योजना.....	७७
७.१	संस्थागत विकास र सुशासन.....	७७
७.२	लोकतान्त्रिक संघीय शासन प्रणालीको प्रवर्धन.....	७९
७.३	नगरपालिकाको संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि एवं सशक्तिकरण.....	८१
७.४	वित्तीय अनुशासन.....	८३
७.५	सन्तुलित विकास.....	८५
७.६	योजना तर्जुमा.....	८७
७.७	योजनाको संस्थागत कार्यान्वयनको व्यवस्था.....	९०
७.८	संस्थागत व्यवस्था तथा मानव संसाधन योजना.....	९२

तालिकासूची

तालिका :१	मध्यनेपाल नगरपालिकाको आगामी वर्षका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	७
तालिका २	प्रमुख विषय क्षेत्रगत सूचक तथा लक्ष्यहरू.....	१०
तालिका ३	त्रिवर्षीय बजेट खाका.....	१५
तालिका ४	आयोजनाहरूको प्राथमिकीकताको आधारमा वजेट विनियोजन.....	१६
तालिका ५	लैङ्गिक संकेतको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको वजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण....	१७
तालिका ६	जलवायु संकेतको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको वजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण...	१८
तालिका ७	विषय क्षेत्रगत कार्यक्रम तथा आयोजनाको तीन आर्थिक वर्षको वजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण.....	१८
तालिका ८	:कृषि तथा पशुपन्छी रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	२१
तालिका ९	नतिजा खाका: कृषि तथा पशुपालन.....	२४
तालिका १०	सिंचाईका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू- सिंचाई.....	२६
तालिका ११	नतिजा खाका: सिंचाई.....	२७
तालिका :१२	पर्यटन रणनीति तथा कार्यनीतिहरू- पर्यटन,संस्कृति र सम्पदा.....	२९
तालिका १३	नतिजा खाका: पर्यटन,संस्कृति र सम्पदा.....	३०

तालिका :१४ लघु उद्यमशिलता विकास र स्व-व्यवसायको प्रवर्द्धनका रणनीति तथा कार्यनीति	३२
तालिका १५ नतिजा खाका- उद्योग	३२
तालिका :१६ श्रम तथा रोजगार र वैदेशिक रोजगारका रणनीति र कार्यनीति	३४
तालिका :१७ स्वास्थ्य तथा पोषणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	३६
तालिका १८ नतिजा खाका: स्वास्थ्य तथा पोषण	३८
तालिका :१९ शिक्षाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	४०
तालिका २० नतिजा खाका- शिक्षा	४२
तालिका :२१ खानेपानी तथा सरसफाइका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	४३
तालिका :२२ महिला, बालबालिका, जेष्ठनागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	४६
तालिका २३ नतिजा खाका- महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	४८
तालिका :२४ युवा तथा खेलकुदका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	५०
तालिका २५ नतिजा खाका- महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	५२
तालिका २६ कला, संस्कृति, सम्पदा र भाषा सम्बन्धि रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	५३
तालिका :२७ आवास तथा बस्ती विकासका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	५५
तालिका :२८ यातायात तथा पूर्वाधारका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	५८
तालिका :२९ नतिजा खाका यातायात तथा पूर्वाधार	५९
तालिका :३० जलश्रोत, विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	६१
तालिका ३१ नतिजा खाका- जलश्रोत, विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा	६३
तालिका :३२ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधिका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	६४
तालिका ३३ नतिजा खाका- जलश्रोत, विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा	६६
तालिका :३४ वन तथा जैविक विभिधता रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	६८
तालिका ३५ नतिजा खाका- वन तथा जैविक विभिधता	६९
तालिका :३६ भूसंरक्षण र जलाधार व्यवस्थापन तथा वातावरण र फोहरमैला व्यवस्थापन ...	७१
तालिका ३७ नतिजा खाका- भूसंरक्षण र जलाधार व्यवस्थापन तथा वातावरण र फोहरमैला व्यवस्थापन	७२
तालिका :३८ विपद् व्यवस्थापनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	७४
तालिका ३९ नतिजा खाका- विपद् जोखिम न्यूनीकरणका	७६
तालिका :४० शासकिय प्रवन्ध र सुशासनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	७८
तालिका :४१ लोकतान्त्रिक संघीय शासन प्रणालीको प्रवर्द्धनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	८०
तालिका :४२ नगरपालिकाको संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि एवं सशक्तिकरणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	८२
तालिका :४३ वित्तिय अनुशासनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू	८४

मध्यनेपाल नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना

तालिका :४४ सन्तुलित विकासका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	८६
तालिका :४५ योजना तर्जुमाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	८८
तालिका :४६ योजनाको संस्थागत कार्यान्वयनको व्यवस्थाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू...	९१
तालिका :४७ प्रशासकीय सुधार र सार्वजनिक सेवाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू.....	९३

परिच्छेद १ परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधान २०७२ को कार्यन्वयन, समृद्ध नेपाल सुखी नेपालीको राष्ट्रिय दीर्घकालिन लक्ष्य, पन्ध्रौ योजना र दीगो विकासका लक्ष्य तथा गण्डकी सरकारको प्रदेश आवधिक योजना र यसले लिएका लक्ष्य तथा नगरपालिकाको आवधिक योजनाले लिएका लक्ष्यहरू हासिल गर्न वित्त व्यवस्थापनको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ। वि.सं. २०८७ सम्म मुलुकलाई मध्यम आय भएको मुलुकमा रूपान्तरण गर्ने तथा वि.सं. २१०० सम्म समुन्नत मुलुकको रूपमा स्तरोन्नति गर्न नगरपालिका स्तरबाट समेत भूमिका खेल्नुपर्ने हुन्छ जसको लागि सार्वजनिक खर्चको प्रभावकारी र मितव्ययी ढंगले उपयोग गर्नु आवश्यक छ।

आवधिक योजनाले लिएका समष्टिगत तथा विश्वासा क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्यहरू हासिल गर्न सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापनको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ। विनियोजन कुशलता, कार्यान्वयन दक्षता र वित्तीय सुशासन जस्ता विषयहरू सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापनका मुख्य अवयवहरू हुन्। मध्यमकालीन खर्च संरचनाले आवधिक योजना र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमबीच अन्तरसम्बन्धकायम गरी सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन सहयोग गर्दछ। यसले स्रोतव्यवस्थापन र अपेक्षित उपलब्धिको खाका समेत प्रस्तुत गर्दछ। नेपालमा आ.व. २०५९-६० देखि अवलम्बन गरिएको मध्यमकालीन खर्च संरचनाको प्रमुख उद्देश्य प्राथमिकताका आधारमा सार्वजनिक स्रोतको बाँडफाँट गरी खर्चको प्रभावकारिता बढाउनु हो। मध्यमकालीन खर्च संरचनाले स्थानीय तहमा विकास योजनाको लक्षित नतिजा हासिल गर्न स्रोत साधनको प्रभावकारी विनियोजन र परिचालन, पारदर्शी र मितव्ययी खर्च प्रणाली, वित्तीय सुशासन जस्ता पक्षमा सुधार ल्याउन महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ। अन्तरसरकारी वित्तव्यवस्थापन ऐन, २०७४ र आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ ले समेत स्थानीय तहले मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गरी कार्यान्वयन गर्न अनिवार्य गरेको सन्दर्भमा सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले यो दिग्दर्शन जारी गरेको छ। यस दिग्दर्शनले स्थानीय तहलाई ढाँचा र प्रक्रियामा एकरूपता कायम गरी मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्न सहयोग पुर्याउने अपेक्षा गरिएको छ।

मध्यकालिन खर्च संरचना तयार गर्दा नगरपालिकामा आयोजनाहरूको प्राथमिकीकरण गर्ने योजना तर्जुमा सम्बन्धी दिग्दर्शनमा उल्लेखित आयोजनाहरूको प्राथमिकीकरण गर्ने विधि द्वारा आयोजनाहरूको प्राथमिकीकरण गरिएको छ। नगरपालिकामा उपलब्ध तथ्याङ्कहरूको प्रयोग गरिएको छ भने प्रमुख रूपमा आवधिक योजनालाई मध्यनजर गरी आ.व. २०७९/८० देखि लागू हुने गरी खर्च संरचनाको खाका तयार गरिएको थियो। जसमा पहिलो वर्षको खर्च र श्रोत अनुमानको वार्षिक बजेटसंग तादात्म्यता मिलाइएको थियो। आ.व. ०८०।८१ मा कार्यन्वयन हुने आयोजना तथा आ.व. ०८१।८२ र ०८२।८३ मा कार्यन्वयन हुने आयोजनाहरूको विवरण र खर्चको आकलन गरिएको छ।

१.२ मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमाका अवधारणा तथा उद्देश्यहरू

मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मुख्य उद्देश्य उपलब्ध स्रोत साधनलाई नीति, आवधिक योजना र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमबीच तालमेल गराई सार्वजनिक खर्च प्रणालीमा वित्तीय अनुशासन कायम गर्नु हो । यसका अतिरिक्त मध्यमकालीन खर्च संरचनाका उद्देश्यहरू देहायबमोजिम रहेका छन् :-

१. नगरपालिकाको खर्च प्रणालीमा वित्त अनुशासन कायम गरी नगरपालिकालाई प्राप्त हुने मध्यम अवधीको आन्तरिक र बाह्य स्रोतको वास्तविक अनुमान गरी बजेट खाका तर्जुमा गर्ने।
२. नगरपालिकाको विकासका योजनाहरूको प्राथमिकता क्षेत्रमा लगानी सुनिश्चित गर्न स्रोत साधनको विनियोजन प्रक्रियाको पुनर्संरचना गरि प्राथमिकता प्राप्त विषयगत क्षेत्रमा बजेटको बाँडफाँड गर्ने।
३. खर्चलाई बढी प्रभावकारी र कुशल बनाई लक्षित प्रतिफल सुनिश्चित गर्ने।
४. वार्षिक बजेटलाई आवधिक योजनासंग तालमेल मिलाउने।
५. बजेट अनुमानलाई यथार्थपरक बनाउनु।

१.३ संस्थागत व्यवस्था

नगरपालिकामा मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्ने प्रयोजनको लागि छुट्टै संस्थागत व्यवस्था कानुनी रूपमा नभए पनि वडा समिति, विषय क्षेत्रगत समितिहरू, राजस्व परामर्श समिति, स्रोत अनुमान तथा बजेट सिमा निर्धारण समिति, योजना तर्जुमा समिति, कार्यपालिका तथा नगरसभा मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्न संलग्न हुने समितिहरू हुन्। योजना बनाउन आवश्यक पर्ने खर्चको विवरण र खर्चको स्रोत एवं आकारका आधारमा प्राप्त हुने प्रतिफल र उपलब्धिहरू प्रक्षेपण सुरुकै अवस्थामा आंकलन गर्न आवश्यक हुन्छ। मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमाका लागि सर्व प्रथम खर्च संरचनाको लागि गर्नु पर्ने विभिन्न क्रियाकलापहरूको तालिका र कामको बाँडफाँडको व्यवस्था गरिन्छ। ति कार्यविधिहरू कानुन, नीति र निश्चित कार्य विधिका आधारमा तयार गरिन्छ। कार्यसूची तयार गर्ने विभिन्न विधिहरू हुनसक्छन् तर योजना कति सहभागीमूलक भयो र जसको लागि योजना बनाईएको हो उनीहरूको सहभागिता कस्तो भयो भन्ने सबालले योजना खाका कति सफल हुन्छ भन्ने निर्धारण गर्दछ। खर्च संरचना तर्जुमा कानुनी आधारहरू यस प्रकार रहेका छन्।

- नेपाल संविधानमा उल्लेखित मौलिक हक, अधिकारका बाँडफाँड अनुसूची, निर्देशक सिद्धान्त
- स्थानीय सरकार संचालन ऐन, नियमावली र कार्यविधि
- अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन र नियमावली
- सार्वजनिक खरिद ऐन र नियमावली
- पन्ध्रौं पञ्चवर्षीय योजना र राष्ट्रिय लक्ष्यहरू
- दिगो विकास लक्ष्य र नेपाल सरकारले स्वीकार गरेका सूचकहरू
- बागमती प्रदेशको पहिलो आवधिक योजना र विकासका प्रमुख चालकहरू
- नेपाल सरकारबाट जारी क्षेत्रीय रणनीति, कार्यविधि र नीतिहरू
- विपद् व्यवस्थापन राष्ट्रिय कार्ययोजना र कार्यविधि

मध्यनेपाल नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना

- संघिय र प्रदेश सरकारबाट जारी नीति तथा कार्यक्रम
 - गाउँपालिकाबाट जारी वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम
 - सं.रा.संघका विषयगत समिति/महासन्धिहरू उपर सदस्य राष्ट्रको हैसियामा प्राप्त सिफारिसहरू
- स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन र अनुगमन एवं मुल्यांकन दिग्दर्शन

१.४ मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा प्रक्रियाहरू

मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा सम्बन्धी कार्य स्थानीय तहका लागि नवीन अभ्यास हो । यसका लागि सर्वप्रथम संरचना आवश्यकता, महत्व र प्रक्रियागत चरणहरूका बारेमा सम्बद्ध सरोकारवालाहरू स्पष्ट हुन आवश्यक हुन्छ सोको लागि कार्यपालिकाका सदस्य समेत महाशाखा-शाखाका प्रमुखहरूलाई अभिमुखीकरण गरिएको थियो । मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारीका सम्बन्धमा अवलम्बन गरिएका प्रक्रियागत चरणहरू देहायबमोजिम रहेका थिए:-

१.४.१ चालु आवधिक योजना र वार्षिक विकास कार्यक्रमको समीक्षा

स्थानीय तहले हरेक आर्थिक वर्षको पुस मसान्तभित्र आवधिक योजनाका लक्ष्य, उद्देश्य र प्राथमिकता तथा वार्षिक विकास कार्यक्रम कार्यान्वयनको अवस्था समेतलाई विश्लेषण गरी समीक्षा प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्नेछ । यस्तो प्रतिवेदन तयार गर्ने कार्य कार्यपालिका, विषयगत महाशाखा-शाखा, वडा कार्यालयसँग छलफल गरी योजना महाशाखा-शाखाले गरेको थियो ।

समीक्षा प्रतिवेदन तथा विगतको उपलब्धि, आय र खर्चको प्रवृत्ति विश्लेषण गरी स्थानीय आर्थिक खाका तयार गरिएको छ । स्थानीय आर्थिक खाकामा स्थानीय उत्पादन, रोजगारी, आय र लगानी खाका समावेश भएको छ । स्थानीय आर्थिक खाका अनुसार समष्टिगत र विषय क्षेत्रगत नतिजा प्राप्त हुने गरी स्रोत तथा खर्चको अनुमान तथा प्रक्षेपण गरिएको थियो ।

१.४.२ त्रिवर्षीय खर्चको प्रक्षेपण सहित बजेटको आकांक्ष र स्रोत आकलन

स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिले गाउँपालिका राजस्व सुधार योजना तर्जुमा भएकोमा सोको प्रक्षेपणको आधारमा र त्यस्तो योजना नभएको अवस्थामा विगत वर्षहरूको वास्तविक आन्तरिक आयको प्रवृत्ति विश्लेषणको आधारमा आन्तरिक आयको प्रक्षेपण गरेको थियो । त्यसैगरी संघ तथा प्रदेशबाट प्राप्त हुने अनुदान तथा राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने रकमको हकमा आगामी आर्थिक वर्षको निमित्त प्राप्त बजेट सीमाको आधारमा प्रक्षेपण गरिएको थियो । नेपाल सरकारबाट प्राप्त हुने रोयल्टी रकमको प्रक्षेपण गर्दा विगत वर्षहरूमा प्राप्त भएको रोयल्टी रकमलाई आधार मानिएको थियो । ऋण सहायता, जनसहभागिता तथा अन्तर स्थानीय तह साझेदारी वापत परिचालन हुन सक्ने स्रोतको हकमा क्रमशः ऋण सम्झौता, विगत वर्षको जनसहभागिताको रकमको प्रवृत्ति र गाउँ-नगरपालिकाको जनसहभागिता परिचालन नीति एवम् अन्य स्थानीय तहसँग भएको समझदारीका आधारमा प्रक्षेपण गरिएको थियो । स्थानीय तहको आवधिक योजना कार्यान्वयन हुने गरी गत आर्थिक वर्षको यथार्थ स्थिति, चालु आर्थिक वर्षको अनुमान र मध्यमकालीन खर्च संरचना एवम् विषय क्षेत्र-उपक्षेत्रगत खर्चको आवश्यकताको आधारमा खर्चको आवश्यकताको आकलन तथा प्रक्षेपण गरिएको थियो । स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिले चालु आवधिक योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना, आन्तरिक तथा

बाह्य वित्तीय साधनको सम्भावना, राजस्व तथा व्ययको प्रक्षेपण रप्राथमिकताको आधारमा आगामी आर्थिक वर्षको बजेटको आकार तथा थप दुई आर्थिक वर्षको खर्च तथा स्रोतको आकार निर्धारण गरिएको छ।

१.४.३ बजेट सीमा निर्धारण तथा बाँडफाँट

स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिले तयार गरेको आगामी तीन वर्षको कुल स्रोत तथा खर्चको प्रक्षेपणको आधारमा बजेट सीमा निर्धारण गरिएको थियो। बजेट सीमा निर्धारण तथा स्रोतको बाँडफाँट गर्दा आवधिक योजना र विषय क्षेत्रगत रणनीतिक तथा गुरुयोजनाको प्राथमिकता, लक्ष्य तथा उपलब्धिलाई आधार लिइएको थियो। यसैगरी क्रमागत कार्यक्रम तथा आयोजना र नभएको अवस्थामा सम्भाव्यता अध्ययन वा लागत एकीन भएका कार्यक्रम तथा विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार भएका आयोजना अथवा सो विवरण समेत तयार नभएको अवस्थामा उपक्षेत्रगत रूपमा स्रोतको बाँडफाँट गरिएको थियो।

१.४.४ बजेट सीमा र मार्गदर्शन स्वीकृति तथा सम्प्रेषण

स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिले तयार गरेको आगामी तीन वर्षको कुल स्रोत तथा खर्चको अनुमान र प्रक्षेपण, विषय क्षेत्र-उपक्षेत्रगत बजेट सीमा र मार्गदर्शन उपर कार्यपालिकाले छलफल गरी स्वीकृत गरिएको थियो। यसरी स्वीकृत भएको खर्च अनुमानमा चालु, पुँजीगत र वित्तीय व्यवस्था सम्बन्धी विवरण समावेश भएको थियो। बजेट तर्जुमा सम्बन्धी मार्गदर्शन तयार गर्दा चालु आवधिक योजना मध्यमकालीन खर्च संरचना र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमको लक्ष्य र उपलब्धीको आधारमा आगामी वर्षको बजेट तर्जुमा गर्दा ध्यान पुर्याउनु पर्ने विषय समावेश गरिएको छ। स्वीकृत बजेट सीमा र मार्गदर्शनलाई तोकिएको समयसीमा भित्र प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले देहायको ढाँचामा सम्बन्धित महाशाखा-शाखा र वडा कार्यालयमा पठाईएको थियो।

यसरी बजेट सीमा र मार्गदर्शन पठाउँदा वडा कार्यालयको हकमा विषयक्षेत्रगत सीमा निर्धारण गर्न वा कुनै विषय क्षेत्रमा मात्र बजेट तथा कार्यक्रम प्रस्ताव गर्नु पर्ने भएमा सो व्यहोरा मार्गदर्शनमा स्पष्ट रूपमा खुलाई पठाईएको थियो। स्थानीय तहको विशेष प्राथमिकतामा परेको विषय क्षेत्र-उपक्षेत्र वा क्रमागत कार्यक्रम तथा आयोजनालाई बजेट सुनिश्चित (Enmark) गर्नु पर्ने भएमा विषयगत महाशाखा-शाखा वा वडा कार्यालयलाई बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन पठाउँदा सो समेत खुलाई पठाईएको थियो। यसैगरी स्थानीय तहको परियोजना बैंकमा समावेश भएका वा विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार भई वा कूल लागत एकीन भएका बहुवर्षीय आयोजनाको हकमा आयोजनागत रूपमा र अन्यको हकमा उपक्षेत्रगत रूपमा आयोजना विवरण तयार गरिएको छ।

१.४.५ विषय क्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचनाको प्रारम्भिक मस्यौदा तयारी

प्राप्त बजेट सीमा र मार्गदर्शन भित्र रही सम्बन्धित विषयगत महाशाखा-शाखाहरूले विषयक्षेत्र मध्यमकालीन खर्च संरचनाको प्रारम्भिक मस्यौदा तयार गरिएको थियो। सो मस्यौदा तयार गर्दा गत आर्थिक वर्षको यथार्थ स्थिति, चालु आर्थिक वर्षको अनुमान र चालु मध्यमकालीन खर्च संरचनाको आधारमा आगामी आर्थिक वर्ष (बजेट वर्ष) र थप दुई आर्थिक वर्षको बजेट तथा

कार्यक्रमको प्रक्षेपण गरिएको थियो। प्रारम्भिक मस्यौदामा स्थानीय आवधिक योजना, विषय क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तथा गुरुयोजनाको लक्ष्य र उपलब्धि सूचकका आधारमा विषय क्षेत्रगत मध्यमकालीन नतिजा खाका तयार गरिएको थियो।

मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्दा कार्यक्रम तथा आयोजनागत विवरण तयार गर्नुपर्ने भएतापनि स्थानीय तहमा कार्यक्रमगत रूपमा बजेट तयार गर्ने पद्धति अवलम्बन नभएसम्मका लागि आयोजना बैंकमा समावेश भएका, विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार भएका तथा कुल लागत एकीन भएका क्रमागत अथवा बहुवर्षीय आयोजनाको हकमा आयोजनागत रूपमा र अन्यको हकमा उपक्षेत्रगत रूपमा कार्यक्रम-आयोजना विवरण तयार गरिएको थियो। उदाहरणका लागि आर्थिक विकास क्षेत्र अन्तर्गत कृषि, पशुपन्छी, उद्योग, पर्यटन, सहकारी आदि उपक्षेत्र अनुसार विवरण तयार गरिएको थियो।

आवधिक योजना, विषय क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तथा गुरुयोजनामा समावेश भएका, बस्ती स्तरबाट छनोट तथा वडा समितिबाट प्राथमिकीकरण भएका र गाउँपालिका-नगरपालिकाको समग्र विकासका लागि आवश्यक देखिएका कार्यक्रम तथा आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययनका आधारमा कार्यक्रम तथा आयोजना छनोट तथा प्राथमिकीकरण गरी आयोजना बैंक तयार गरिएको छ। आयोजना बैंकमा समावेश भएका आयोजनाको प्राथमिकताको आधारमा मध्यमकालीन खर्च संरचनाको बजेट तथा कार्यक्रममा समावेश गरिएको छ।

१.५ विधि तथा प्रक्रियाका सीमाहरू

कुनै पनि एक तहको सरकारको कानून तथा योजना निर्माण गर्दा अन्य दुई तहको सरकारको कानून, नीति तथा योजनाको पनि अध्ययन र समायोजन गर्नु पर्ने हुन्छ। गाउँपालिकाको तत्कालको सूचना, तथ्यांक र क्षमतामा आधारित भएर आगामी तिन वर्षको प्रक्षेपित गर्न पर्ने विधि भए पनि कतिपय अभिलेखहरू व्यवस्थित भई नसकेको र तिन वर्षमा प्राप्त हुने सूचना, तथ्यांक र शिर्षकहरू सामना उपलब्ध हुन नसकेकोले कतिपय तथ्यांकहरूलाई अन्य गाउँपालिकामा उपलब्ध तथ्यांकका आधारमा पनि आंकलन गरिएको छ।

त्यस्ता आंकलन प्रवृत्ति र अवस्थालाई अनुमान गर्न सहयोग गर्ने छ। बढ्दो कोभिडको संक्रमण र सरकारी लकडाउनका कारण कार्यालयमा नै रहेर ढुङ्गाबाट हेर्नु पर्ने प्रशासनका तथ्यांकहरू पूर्ण रूपमा लिन सकिएपनि सम्भव भए सम्म प्रतिनिधित्व गर्ने तथ्य र तथ्यांकका आधारमा अनुमान र परिक्षण गरिएको छ। वार्षिक योजना मार्फत बजेट विनियोजन अभिलेखलाई सर्वाधिक तथ्यांक स्रोतका रूपमा लिईएको छ।

परिच्छेद २ मध्यकालीन खर्च संरचना

२.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले तोकेका निर्देशक सिद्धान्त तथा नितिहरूले निर्दिष्ट गरेका लक्ष्यहरू तथा स्थानीय तहलाई प्राप्त अधिकारको परिधि भित्र रही स्थानीय सरकारले आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र ऐन कानूनहरू तर्जुमा गर्ने निति बनाउने र आयोजनाहरू छनोट गर्ने बजेट तर्जुमा गरी आयोजनाहरूमा रकम विनियोजन गर्ने लगायतका अधिकारहरू प्राप्त भएका छन्। उल्लेखित अधिकारहरूको अध्ययनमा रही नगरपालिकाले आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र आवधिक योजना तर्जुमा गर्ने, वार्षिक बजेट तयार गर्ने तथा वार्षिक बजेट र आवधिक योजनाको तादात्म्यता मिलाउन मध्यकालीन खर्च संरचना तयार गर्नुपर्ने हुन्छ। प्रदेश र संघका आवधिक योजनाहरूले लिएको लक्ष्यहरूलाई पछ्याउँदै तयार गरिएको नगर पालिकाको आवधिक योजनाका लक्ष्यहरू परिपुर्ति गर्न मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गरिन्छ।

२.२ सोच, उद्देश्य र रणनीति

दिगो विकास लक्ष्य नं. १ र २ अन्तर्गतका ६ वटा क्षेत्रहरूका १९ वटा सूचकहरूलाई आर्थिक विकास क्षेत्रको सूचकका रूपमा ग्रहण गरिएको छ। आर्थिक क्षेत्रका ६ वटा नतिजा लक्ष्य क्षेत्रहरू क्रमशः गरिबी, मानव विकास, आर्थिक वृद्धि, व्यापार सञ्चिती, रोजगार, पर्यटन र कृषि तथा पशुपन्छीपालन रहेका छन्। मध्यनेपाल नगरपालिकाको आवधिक विकास योजना निर्माणमा पुर्वाधार, कृषि, खाद्य सुरक्षा र स्वास्थ्यलाई प्रमुख सूचकहरूलाई नगरपालिकाले आवश्यकताका आधारमा चयन गरिएको छ।

२.२.१ दिर्घकालिन सोच

कृषि, पर्यटन र दिगो पुर्वाधार: सवृद्ध मध्यनेपाल निर्माणको आधार।

२.२.२ लक्ष्य

दिगो पुँजीको निर्माण गर्दै सवृद्ध मध्यनेपाल निर्माणको आधार तयार गर्ने।

लक्ष्यमा परिभाषित सूचकहरू: सामुदायिक पुँजीलाई निम्न सात स्तम्भमा राखिएको छ। (क) मानवीय पुँजी – शिक्षा, स्वास्थ्य, सिप र आत्मा सम्मान (ख) सामाजिक पुँजी – नेतृत्व, सामुदायिक सहयोग, समुह र सहकार्य (ग) साँस्कृतिक पुँजी – भाषा, संस्कृति, परम्परा र रहन सहन (घ) प्राकृतिक पुँजी – वन, जैविक विविधता, जमिन र पानी (ङ) वित्तीय पुँजी – आय, लगानी, सम्पत्ति (च) पुर्वाधार पुँजी – बाटो, सार्वजनिक भवन, खानेपानी एवं ढल, विजुली र सार्वजनिक संचार (छ) राजनीतिक पुँजी – सहभागीता, समावेशीकरण र गुनासाका सम्बोधन। संविधानका उल्लेखित खाद्य सुरक्षाको मौलिक हकलाई प्रत्याभुति प्राथमिकतामा राखिएको छ। खाद्य सुरक्षाका सवाललाई बहुपक्षिय आधारमा ग्रहण गरिएको छ।

२.२.३ समस्तिगत उद्देश्यहरू

१. आर्थिक विकासका क्षेत्रहरूमा लगानी गरी आत्मनिर्भर पालिकाको आधार तयार गर्नु।

मध्यनेपाल नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना

२. सामाजिक क्षेत्रको विकासद्वारा नागरिकको आधारभूत सेवामा पहुँचको सुनिश्चितता गर्नु ।
३. प्राथमिकताका आधारमा दीगो एवं आधुनिक भौतिक संरचनाको विकास गरी सम्मृद्ध पालिका निर्माण गर्नु ।
४. भू-उपयोग तथा वातावरण संरक्षण नीतिको कार्यान्वयन गरी विपद् तथा जलवायु परिवर्तनका असरहरू न्यूनीकरण गर्नु ।
५. संस्थागत विकास र सुशासनका माध्यमबाट सार्वजनिक सेवालाई जनउत्तरदायी बनाउनु ।

सामाजिक न्यायका आधारमा समतामुलक समाजको निर्माण गर्नु

२.२.४ रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका :१ मध्यनेपाल नगरपालिकाको आगामी वर्षका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
१. आर्थिक विकासका क्षेत्रहरूमा लगानी गरी आत्मनिर्भर पालिकाको आधार तयार गर्नु ।	
१.१: कृषि, वागवानी र पशुपन्छ पालन पेशालाई व्यवसायिक एवं मर्यादित बनाई रोजगारका अवसरहरू सिर्जना गर्ने ।	१. व्यवसायिक उत्पादन समुहको परिचालन गरिनेछ । २. व्यवसायिक सिप विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ३. पकेट क्षेत्रको विस्तार र उत्पादन सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ४. मागका आधारमा उच्च मुल्यका वाली प्रवर्धन गरिनेछ । ५. उत्पादित वस्तुको गुणस्तर कायम गरिनेछ ।
१.२: पर्यटन क्षेत्रको विकास र विस्तार गर्ने ।	१. नयाँ गन्तव्य क्षेत्रका संभाव्यता अध्ययन र विकास गरिनेछ । २. भौतिक सुधार कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
१.३: लघु उद्यमशिलता र स्वरोजगार निर्माण गर्ने ।	१. मौलिक संस्कृति एवं प्रविधिको संरक्षण गरिनेछ । २. लघु उद्यमशिलताको विकास गरिनेछ । ३. गरिवीका आधारमा लक्षित वर्ग किटान गरिनेछ ।
१.४: सुरक्षित श्रम तथा रोजगारको सुनिश्चितता गर्ने ।	१. सुरक्षित श्रम तथा रोजगार कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. सुरक्षित वैदेशिक रोजगारको व्यवस्था मिलाइनेछ । ३. स्थानीय स्तरमा आधारित परियोजनामाको प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
१.५: वित्तिय संस्था र सहकारीको परिचालन व्यवस्थित गर्ने ।	१. गरिवी र उत्पादनका आधारमा अनुदान दिने व्यवस्था मिलाइनेछ । २. एक टोल एक वचत समुह र सबै घरधुरी सहकारीमा आवद्ध हुने व्यवस्था मिलाइनेछ । ३. सहकारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
२. सामाजिक क्षेत्रको विकासद्वारा नागरिकको आधारभूत सेवामा पहुँचको सुनिश्चितता गर्नु ।	
२.१: सर्वसुलभ गुणस्तरिय स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चितता गर्ने ।	१. आधारभूत रूपमा सामान्य चिकित्सा सेवाको शीघ्र र प्रभावकारी सेवा प्रदान गरिनेछ । २. निदानात्मक, उपचारात्मक, प्रवर्धनात्मक र प्रतिरोधात्मक स्वास्थ्य सेवाको प्रवर्द्धन गरिनेछ । ३. जीवनपथको अवधारणा अनुरूप बहुपक्षीय पोषण नीतिको कार्यान्वयन गरी समग्र विकास गरिनेछ । ४. परिवार व्यवस्थापन सेवालाई थप विस्तार गरिनेछ ।

मध्यनेपाल नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना

	५. सीमान्त एवं गरिबीको अवस्थामा रहेका समुदायलाई दीर्घजीवन सहयोग प्रदान गरिनेछ ।
२.२: सबैका लागि गुणस्तरिय र अनिवार्य माध्यमिक शिक्षाको व्यवस्था गर्ने ।	१. नतिजामा केन्द्रित शिक्षण विधि र जीवन उपयोगी शिक्षा लागू गरिनेछ । २. प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षा सञ्चालन गरिनेछ । ३. सबैका लागी गुणस्तरिय शिक्षाका अवसर सुनिश्चित गरिनेछ ।
२.३: सबैका लागी स्वच्छताको अवसर र सफा पिउने पानी सुनिश्चितता गर्ने ।	१. सबैलाई खानेपानी र सरसफाईको अवसर सुनिश्चित गरिनेछ । २. स्वच्छताको वातावरण र रोग संक्रमणको जोखिमबाट सुरक्षाको अनुभूति गराइनेछ ।
२.४: विशेष र खास समुहका नागरिकहरू अपाङ्गता), जोखिम अवस्थाका बालबालिका, हिंसा प्रभावित, जेष्ठ नागरिक, अल्पसंख्यक र सिमान्त अवस्थाका नागरिकको संरक्षण र सुरक्षामा (प्राथमिकता प्रदान गर्ने ।	१. सबै क्षेत्रमा लैगिक समानता सुनिश्चित गरिनेछ । २. महिलामाथी हुने सबै प्रकारका हिंसालाई निरुत्साहित गरिनेछ । ३. जातिय समावेशिकरणको सहज पहुँच स्थापित गरिनेछ । ४. विशेष समुह, वर्ग र समुदायको विशेष संरक्षण, सहभागीता र सुरक्षालाई विकास योजनामा प्राथमिकता दिइनेछ । ५. लैगिक समानता, राजनीतिक, आर्थिक र सामाजिक जीवनमा सबै नागरिकद्वारा सार्वभौम समानता र सुरक्षाको अनुभूति गराइनेछ ।
३. प्राथमिकताका आधारमा दीगो एवं आधुनिक भौतिक संरचनाको विकास गरी सम्मृद्ध पालिका निर्माण गर्नु।	
३.१: वस्तिस्तर सम्मका सडक सञ्जालहरूको विस्तार गरी बाह्रै महिना चल्ने दिगो सडक निर्माण गर्ने ।	१. सङ्घीय तथा प्रदेश सरकारसँगको साझेदारिता गरिनेछ । २. नगरपालिका भित्र निर्माण हुने सडकहरूलाई मापदण्डका आधारमा निर्माण क) ३० मिटर ख) १६ मिटर, ग) १० मिटर, घ) ८ मिटर ङ) ६ मिटर चौडाईका सडकहरू गरिनेछ । ३. सडकका स्तरोन्नती र सुरक्षित यातायात प्रबन्ध मिलाइनेछ । ४. सबै वस्तिहरू सम्म ट्रयाक खोल्नेछ ।
३.२: विद्युत र संचार संजालमा पहुँच विस्तार गर्ने ।	१. सबै घरमा विद्युत उर्जा विस्तार गरिनेछ । २. सबै वस्तीहरूमा ईन्टरनेट सेवाको विस्तार गरिनेछ ।
३.३: सुरक्षित आवास र वस्ति विकास गर्ने ।	१. एकिकृत वस्ति विकासका लागि निजी क्षेत्र र सहकारीहरूसँग साझेदारिता गरिनेछ । २. आवास तथा वस्तिहरूको उत्थानशिलता विकास गरिनेछ ।
४. भू-उपयोग तथा वातावरण संरक्षण नीतिको कार्यान्वयन गरी विपद् तथा जलवायू परिर्तनका असरहरू न्यूनीकरण गर्नु।	
४.१: भूउपयोग— नीति तथा वातावरण संरक्षण नीति निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	१. गैर काष्ठजन्य पदार्थहरूको व्यवसायिक उत्पादनमा जोड दिइनेछ । २. जैविक विविधताको संरक्षण गरिनेछ । ३. पर्यटन व्यवसायसँग समन्वय विस्तार सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिसँगको साझेदारिता गरिनेछ । ४. कृतिम सिमसार क्षेत्रको विस्तार गरिनेछ । ५. शुष्म जलाधार व्यवस्थापन गरिनेछ ।
४.२: जैविक विविधताको संरक्षण र प्रवर्द्धन गरी वैज्ञानिक भुउपयोग व्यवस्था लागू गर्ने ।	१. सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिसँगको साझेदारिता गरिनेछ । २. कृतिम बाँधको निर्माण गरी पोखरी निर्माण गरिनेछ । ३. उपयोगका आधारमा जमिनको चक्कावन्दिको व्यवस्था मिलाइनेछ । ४. बाँझो जमिनको उपयोग गरिनेछ ।

मध्यनेपाल नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना

	५. वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन गरिनेछ । ६. भूमि वैकको व्यवस्थापन गरिनेछ ।
४.३: जलवायु अनुकूलन विधिद्वारा विपद व्यवस्थापन गर्ने ।	१. जलवायु अनुकूलन कार्य योजना तर्जुमा गरिनेछ । २. परम्परागत रूपमा अभ्यास गर्दै आएका वर्षे पानी सङ्कलन पोखरीहरूको सुधार र संरक्षण गरिनेछ ।
४.४: विपद् व्यवस्थापन र प्रतिकार्य क्षमताको विकास गर्ने ।	१. विपद पूर्वतयारी योजना निर्माण गरिनेछ । २. विपद व्यवस्थापन मैत्री पूर्वाधार निर्माण गरिनेछ । ३. स्वास्थ्य विपद् व्यवस्थापन गरिनेछ । ४. विपद्का समयमा गर्नु पर्ने उद्धार खोज कार्यका लागि विपद व्यवस्थापन समितिको संस्थागत क्षमता विकास गरिनेछ ।
५. संस्थागत विकास र सुशासनका माध्यमबाट सार्वजनिक सेवालाई जनउत्तरदायी बनाउनु ।	
५.१: कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्था र अध्यावधिक गर्ने ।	१. नियमावली र निर्देशिकाहरू निर्माण गरिनेछ । २. आवश्यक ऐनहरूको निर्माण र संशोधन गरिनेछ । ३. नीतिहरूको निर्माण र अध्यावधिक गरिनेछ । ४. कार्यकारिणी समिति अन्तर्गतका उपसमितिको कार्यसम्पादन — निर्देशिका तयारगरिनेछ ।
५.२: सेवाप्रदायकहरूको संस्थागत संरचनामा सुधार गर्ने ।	१. नगरपालिकाको सेवाहरू चुस्त र दुरुस्त बनाइनेछ । २. डिजिटल तथ्याङ्कको व्यवस्थापन गरिनेछ । ३. कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धिका लागि कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
५.३: सुशासन, जवाफदेहिता र पारदर्शिताको सुनिश्चितता गर्ने ।	१. सेवाग्राही सन्तुष्टि सरभेक्षण ड्यास बोर्डमा प्रदर्शन गरिनेछ । २. साप्ताहिक कार्य सम्पादन र खर्चको अवस्थालाई ड्यास बोर्डमा प्रदर्शन गरिनेछ । ३. सार्वजनिक लेखा परीक्षण, सामाजिक परीक्षण सार्वजनिक सुनुवाई तथा GESI परीक्षण नियमित रूपमा गरिनेछ ।
६. सामाजिक न्यायका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्नु ।	
६.१: सामाजिक न्यायका आधारमा लैङ्गिक, धार्मिक, साँस्कृतिक रूपमा सारभूत समानता कायम गर्ने ।	१. जातिय छुवाछुत तथा भेदभाव रहितका नीति, ऐन र सामाजिक जागरणका कार्यक्रम तय गरिनेछ । २. जनजाति र दलितको सशक्तिकरणका लागि अभियान सञ्चालन गरिनेछ । ३. बाल संरक्षण समितिको सबलीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ४. स्कूलमा आधारित बालकलव परिचालन गरिनेछ । ५. Geriatric Care र Orthopaedic Care सहित स्वास्थ्य उपचारको व्यवस्था गरिनेछ । ६. सङ्घीय सरकारबाट उपलब्ध सामाजिक सुरक्षा प्राप्त गर्ने नागरिकको अनुगमन गरी थप व्यवस्थाको आवश्यकता ठहर भएका नागरिकका लागि थप भत्ताको व्यवस्थापन गरिनेछ । ७. जातिय छुवाछुत तथा भेदभाव प्रति शून्य सहनशिलता कायम गरिनेछ । ८. बालबालिका तथा किशोरकिशोरीहरू माथि हुने उपेक्षा, हिंसा,

मध्यनेपाल नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना

	दुव्यवहार र शोषण प्रति शून्य सशनशिलता निति अपनाइनेछ । ९. जेष्ठ नागरिकको हेरचाह, स्याहार सुसार र उपयुक्त वातावरण सिर्जना गरिनेछ । १०. सामाजिक सुरक्षा भत्ताको व्यवस्थापन र विमा योजना सञ्चालन गरिनेछ ।
--	---

२.३ मध्यमकालीन आर्थिक खाका

नगरपालिकाको आवधिक योजनामा उल्लेखित लक्ष्यहरूका आधारमा आगामी ३ वर्षको समष्टिगत आर्थिक खाका तयार गरिएको छ। आर्थिक खाका तयार गर्दा कृषि तथा पशु क्षेत्रहरूको स्थलगत रूपमा संकलन गरिएको तथ्याङ्कलाई आधार मानी तयार गरिएको छ। भने अन्य तथ्याङ्कहरू आवधिक योजना तथा प्रदेशको पञ्च वर्षीय योजना समेतलाई आधार मानिएको छ। नगरपालिकामा हाल विस्तृत रूपमा तथ्याङ्क उपलब्ध नभएकोले विद्यमान अवस्था पहिचान गर्न समस्या रहेको तथा कमजोर क्षेत्रमा लगानीको सुनिश्चतता र लगानीको मात्रा पहिचान गर्न वैज्ञानिक आधार तयार नभएको देखिन्छ ।

२.४ मध्यमकालीन नतिजा खाका

कोरोना भाईरसको प्रभाव राष्ट्रिय रूपमा न्यूनी करण भईसकेको र देश सामान्य अवस्थामा आईसकेकोले त्यसको सकारात्मक प्रभाव नगरपालिकामा समेत परिसकेको छ। नगरपालिकाले ३ वर्षको अवधीमा कृषि, पशुपालन, पर्यटन, उद्योगहरूको स्थापना लगायतका कार्यहरूमा प्रगति हासिल गर्न सके उल्लेखित लक्ष्यहरू हासिल गर्न सकिन्छ।

तालिका २ प्रमुख विषय क्षेत्रगत सूचक तथा लक्ष्यहरू

क्र.सं.	सूचक/लक्ष्य		आधार वर्ष	लक्ष्य		
	विवरण	इकाई	०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३
क.	आर्थिक विकास					
१	आफ्नो उत्पादन र आमदानी बाट वर्षभरि खान पुग्ने परिवार	प्रतिशत	२८.६०%	३१.५०%	३३.५०%	३५.५०%
२	साना किसान तथा उत्पादकको औसत वार्षिक आय	हजारमा	१९४०२२	२१३४२४	२३४७६७	२५८२४३
३	बैदेशिक रोजगारीमा गएको संख्या	संख्या	४४५			
४	व्यवसायिक, प्राविधिक सीपयुक्त दक्ष व्यक्ति	जना	९९८	१०९८	१२०८	१३२८
५	गैर कृषि पेशा (उद्यम, व्यापार, र जागिर)मा निर्भर	प्रतिशत	१६%	१५%	१४%	१३%
६	कृषि तथा पशुपालनमा संलग्न जनसंख्या	प्रतिशत	८४%	८५.००%	८६.००%	८७.००%

मध्यनेपाल नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना

७	पशुपन्छी र सो जन्य उत्पादन (वार्षिक)	क्वीन्टल	४५१८	४९७०	५४६७	६०१३
८	व्यवसायिक उत्पादन संलग्न कृषक	संख्या	१९७	२१७	२३८	२६२
९	वार्षिक तरकारी उत्पादन	मे. ट.	१९१०	२१०१	२३११	२५४२
१०	वार्षिक फलफुल उत्पादन	मे. ट.	१५०	१६५	१८२	२००
११	दैनिक दुध उत्पादन	लिटर	११६४४	१२८०८	१४०८९	१५४९८
१२	व्यवसायिक कृषि नर्सरी	संख्या	३	८	९	१२
१३	कृषि सहकारी संस्था	संख्या	१६	२२	२५	२९
१४	सहकारीमा आबद्ध कृषक	संख्या	८०५	८८६	९७४	१०७१
१५	कोल्ड स्टोर	संख्या	०	०	०	१
१६	डेरी	संख्या	१	२	३	४
१७	कृषि उपज संकलन तथा बजार प्रवर्द्धन केन्द्र	संख्या	३	१	२	२
१८	कुखुरा फार्म	संख्या	३९	४३	४७	५२
१९	बाख्रा फार्म	संख्या	२४	२६	२९	३२
२०	बङ्गुर फार्म	संख्या	१२	१३	१५	१६
२१	माछा पालन	रोपनी	१२३	१३५	१४९	१६४
२२	गाई भैसी फर्म	संख्या	१५	१७	१८	२०
२३	मौरी पालन	गोला	१३००	१४३०	१५७३	१७३०
२४	सिंचाई सुविधा भएका खेत क्षेत्र	प्रतिशत	३६.५४	४०.२	४५.५	५०.५
२५	सुचारु सिंचाई आयोजना	संख्या	१४	२०	२५	२९
२६	व्यवसायिक पशुपालनमा संलग्न परिवार	संख्या	५१	५६	६२	६८
२७	पशुजन्य उत्पादन विक्री गर्ने परिवार	संख्या	५१	५६	६२	६८
२८	व्यवसायिक पशुपालन फर्म	संख्या	५१	५३	६०	६५
२९	नस्ल सुधार तथा उपचार केन्द्र	संख्या	२	३	६	७
३०	चालु लघु उद्योग	संख्या	२०	२२	२४	२७
३१	चालु घरेलु उद्योग	संख्या	१२	१३	१५	१६
३२	सुचारु व्यापार व्यवसाय	संख्या	१२१	१३३	१४६	१६१
३३	उद्यम सिर्जना र विकास सम्बन्धि तालिम प्राप्त उद्यमी	संख्या	२८	३१	३४	३७
३४	साना तथा घरेलु व्यवसायमा संलग्न घरपरिवार	संख्या	७८२	८६०	९४६	१०४१
३५	व्यवसायिक सीपमुलक तालिम प्राप्त व्यक्ति	संख्या	२२	२४	२७	२९

मध्यनेपाल नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना

३६	भ्रमण गर्ने वार्षिक पर्यटक (बाह्य)	संख्या	४५००	४९५०	५४४५	५९९०
३७	भ्रमण गर्ने वार्षिक पर्यटक(आन्तरिक)	संख्या	९०००	९९००	१०८९०	११९७९
३८	पर्यटन, सेवामुलक व्यवसायमा संलग्न व्यक्ति	जना	२५	२८	३८	४५
३९	पर्यटकिय स्तरको होटेल तथा रेस्टुरेन्ट	संख्या	१३	१४	१६	१७
४०	कृषि पर्यटन संचालन स्थान	संख्या	०	३	५	७
४१	तालिम प्राप्त टुर गाइड	संख्या	०	१०	२०	३०
४२	व्यवस्थित वनभोज तथा पार्क	संख्या	७	१०	११	१२
४३	स्तरोन्नति गरिएका पर्यटकीय सम्पदा	संख्या	५	७	९	११
४४	उत्पादन र बजारीकरणमा आबद्ध सदस्य	घर परिवार	१२०	१४०	१७०	२००
४५	सेवा सुचारु बैंक शाखा तथा वित्तीय सेवा प्रदायक	संख्या	२२	२५	३०	३५
ख.	सामाजिक विकास					
४६	१५ देखि ६० सम्मको साक्षर जनसंख्या	प्रतिशत	४२%	७५	८०	८५
४७	प्राविधिक शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थी	संख्या	१२०	१३२	१४५	१६०
४८	उच्चा शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थी	संख्या	७८२	८६०	९४६	१०४१
४९	३० मिनेट भित्र स्वास्थ्य पहुँच भएका जनसंख्या	प्रतिशत	८२	८५	८८	९०
५०	प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र/अस्पताल पुग्न लाग्ने औसत समय	मिनेट	२५	२४	२३	२०
५१	स्नातक तह उत्तीर्ण गर्ने महिला	संख्या	१२४०	१२७०	१२९०	१३२०
५२	जीवनउपयोगी सीप प्राप्त तथा संस्थामा आबद्ध युवा	संख्या	२५६	२८२	३१०	३४१
५३	स्नातक तह उत्तीर्ण जनसंख्या	संख्या	१२५६	१३८२	१५२०	१६७२
५४	कृषि बिज्ञान सम्बन्धि अध्ययनरत विद्यार्थी	संख्या	८	२०	२२	२४
५५	सूचना प्रविधि सम्बन्धि अध्ययनरत विद्यार्थी	संख्या	३४	५०	५५	६१
५६	व्यवस्थित विज्ञान र कम्प्युटर प्रयोगशाला भयको बिद्यालय		८	१०	१५	२२
५७	विरामी पर्दा सर्वप्रथम स्वास्थ्य चौकी/ प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र/अस्पताल जाने जनसंख्या	प्रतिशत	७९	८३	८५	९०
५८	स्वास्थ्य संस्थामा प्रसुती गराउने गर्भवती	प्रतिशत	७६	८०	८५	९०

मध्यनेपाल नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना

	महिला					
५९	परिवार नियोजनका साधनको प्रयोग दर	प्रतिशत	७२	७५	८०	८५
६०	परिवर्तन स्थानीय संरचना तथा कानून अनुसार समावेशी (महिला, बालबालिका, अपांगता भएका व्यक्ति र अन्य पिछडिएका वर्ग) समिति, संयन्त्र तथा संजाल	संख्या	५	७	९	१२
६१	सामाजिक सुरक्षाबाट लाभान्वित लक्षित वर्ग	संख्या	९७५	१०७३	११८०	१२९८
६२	बैदेशिक रोजगारीमा गएका युवा	संख्या	४४५	८००	९००	१२००
६३	युवा क्लब, संजाल तथा संस्था	संख्या	१५	१७	१८	२०
६४	उद्यम, व्यवसाय र स्वरोजगारीमा संलग्न युवा	संख्या	३५०	४२०	५०४	६०५
ग.	पूर्वाधार विकास					
६५	बाह्रै महिना यातायात सुचारु हुने सडक लम्बाई	किमी	२२०	२४०	२६०	३००
६६	पक्की सडकमा पुग्न लाग्ने औसत समय	घण्टा	४०	३५	३०	२५
६७	कालोपत्रे सडक	किमी	४०	५०	६०	८०
६८	ग्राभेल सडक	किमी	५०	७०	९०	१२०
६९	धुले सडक	किमी	१४०	८५	८०	७५
७०	बायो इन्जिनीरिंग प्रविधि र सडक साइड वृक्षारोपण	किमी	५	१५	३८	५०
७१	प्रवर्धित तथा मापदण्ड अनुसार निर्माण तालिम लिएको दक्ष व्यक्ति	संख्या	१२	१६	२५	३८
७२	आधारभूत पूर्वाधार सहित व्यवस्थित बजार	संख्या	३	४	६	८
७३	बिदुत ट्रान्समिसन लाइन बिस्तार	किमी	३०	४५	६५	८०
७४	सोलार प्रणाली सहित बिदुत सेवा पुगेका घरपरिवार	प्रतिशत	९	१२	१५	२०
७५	सुधारिएको उर्जा (खज्दर-ज्क्र) प्रयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	३८	४०	४२	४४
७६	मोबाइल प्रयोगकर्ता	प्रतिशत	९२	९५	१००	१००
७७	उद्यम व्यवसायमा सूचना प्रविधि प्रयोग गर्ने व्यक्ति	प्रतिशत	५	२५	५०	७५
घ.	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन					
७८	रुख विरुवाले ढाकेको क्षेत्र	प्रतिशत	३७.६८	४०	४४	४७

मध्यनेपाल नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना

७९	सुरक्षित तथा संरक्षित चरण क्षेत्र	प्रतिशत	१२	१३	१५	१५
८०	वनमा आधारित उद्योग	संख्या	२	३	१२	१२
८१	सामुदायिक वन	संख्या	७४	७५	७६	७७
८२	संरक्षित पानीमुहान	संख्या	२८	४०	५२	६८
८३	नदि नियन्त्रण लम्बाई	किमी	८	२५	३२	३६
८४	संरक्षित गल्छी र पहिरो	संख्या	१२	२६	३६	४८
८५	प्रयोग भएको फोहोरमैला व्यवस्थापन प्रणाली (ल्याण्डफिल साइट, सामुदायिक छलमत्रथज, जङ्गल)	संख्या	०	१	१	३
८६	कम्पोस्ट-बिन, गाबेज पिट प्रयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	१५	५०	७५	८५
८७	परम्परागत दाउरा प्रयोग गर्ने घर धुरी	प्रतिशत	२९.५	२७	२५	२०
८८	स्थानीय विपद जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायु अनुकूल कार्ययोजना तर्जुमा	संख्या	०	१	१	१
८९	अयोग्य स्थानमा रहेका बस्ति	संख्या	८	४	४	०
९०	तालिम प्राप्त स्वयंसेवक	संख्या	५	२५	५०	५०
ड.	सूशासन तथा संस्थागत विकास					
९१	नगरपालिकामा क्रियाशील गैस.स. अ.गैस.स. विकास साझेदार	संख्या	१२	१३	१५	१६
९२	नगरपालिकाले स्वीकृत गरेका कानून नीति, ऐन	संख्या	७	६	८	१२
९३	क्रियाशील नीतिगत समिति तथा संयन्त्र	संख्या	८			
९४	भु-उपयोग नीति तयार भएको	संख्या	०	१	०	०
९५	राजस्व सुधार योजना तयार भएको	संख्या	०	१	०	०
९६	नगरपालिकामा कार्यरत मानव संसाधन	संख्या	६१	६७	७४	८१
९७	नगरपालिका तथा वडा कार्यालय आफ्नै भवन	संख्या	५	८	११	११
९८	सेवा केन्द्रहरु	संख्या	१९	२१	२३	२५
९९	संचालित स्थानीय शासन योजना तर्जुमा तथा सेवाप्रवाह सम्बन्धि क्षमता विकास कार्यक्रम	पटक	४	९	१२	१५

२.५ मध्यमकालीन बजेट खाका

नगरपालिकाले श्रोत अनुमान गर्दा देहायका आधार अपनाईएको छ।

मध्यनेपाल नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना

१. आर्थिक वर्ष २०७९/८० को विनियोजित बजेट तथा सो आ.व. मा राजस्व तथा खर्चको आकलन गरिएको छ । दोश्रो र तेश्रो वर्षको प्रक्षेपण गर्दा नगरपालिकाको आवधिक योजनाका लक्ष्य, घोषित कार्यक्रम र सो अनुसार संचालन हुने कार्यक्रम तथा हासिल गर्ने नतिजालाई प्रमुख आधार मानिएको छ ।

२. संघीय सरकारबाट प्राप्त हुने राजस्व बाँडफाँड, समानीकरण अनुदान, विश्व विशेष अनुदान, सशर्त अनुदान, समपुरक अनुदान तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने राजस्व बाँडफाँड, समानीकरण अनुदान, विशेष अनुदान, सशर्त अनुदान, समपुरक अनुदानको अनुमान गरिएको छ ।

३. त्यसैगरी रोयल्टीबाट नगरपालिकालाई प्राप्त प्राप्त हुने राजस्वलाई समेत आधार बनाईएको छ ।

४. उल्लेखित आधारलाई विक्षेपण गर्दा तीन वर्षको अवधिमा कुल बजेट रु १,९४५,७४०,००० रहने प्रक्षेपण गरिएको छ ।

२.६ बजेट विनियोजन र प्रक्षेपणको बाँडफाँड

तालिका ३ त्रिवर्षीय बजेट खाका

क्र.सं.	विवरण	मध्यमकालीन खर्च अनुमान			तीन वर्षको कुल अनुमान (रु हजारमा)
		२०८०/८१ को अनुमान (रु हजारमा)	२०८१/८२ को अनुमान (रु हजारमा)	२०८२/८३ को अनुमान (रु हजारमा)	
१	कुल बजेट	६०३,३६८	६४९,२२४	६९३,१४८	१,९४५,७४०
२	चालु तथा प्रशासनीक खर्च	९२,२००	९९,२०७	१०५,८५४	२९७,२६१
३	नेपाल सरकार सशर्त अनुदान	३३१,७००	३५६,९०९	३८०,८२२	१,०६९,४३१
४	प्रदेश सरकार सशर्त अनुदान	२,५००	२,६९०	२,८७०	८,०६०
५	नेपाल सरकार विशेष अनुदान	१०,०००	१०,७६०	११,४८१	३२,२४१
६	प्रदेश सरकार विशेष अनुदान	५,०००	५,३८०	५,७४०	१६,१२०
७	नेपाल सरकार समपुरक अनुदान	५,०००	५,३८०	५,७४०	१६,१२०
८	प्रदेश सरकार समपुरक अनुदान	५,०००	५,३८०	५,७४०	१६,१२०
९	क्रमागत बहुवर्षीय योजनाहरु	३५,०००	३७,६६०	४०,१८३	११२,८४३
१०	शिक्षा शाखा क्रमागत कार्यक्रमहरु	१८,४४३	१९,८४५	२१,१७५	५९,४६३
११	स्वास्थ्य शाखा क्रमागत कार्यक्रमहरु	१३,४१२	१४,४३१	१५,३९८	४३,२४२

मध्यनेपाल नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना

१२	समपुरक आयोजना लागत साझेदारी	१०,०००	१०,७६०	११,४८१	३२,२४१
१३	सडक बोर्ड लागत साझेदारी	२,५००	२,६९०	२,८७०	८,०६०
१४	अन्य पालिकासंग साझेदारी कार्यक्रम	१,०००	१,०७६	१,१४८	३,२२४
१५	सवारी साधन खरिद	१,०००	१,०७६	१,१४८	३,२२४
१६	बडा कार्यालय सिलिङ	२०,०००	२१,५२०	२२,९६२	६४,४८२
१७	फोहोर मैला व्यवस्थापन	१,०००	१,०७६	१,१४८	३,२२४
१८	फर्निचर तथा फिक्चर्स	२,०००	२,१५२	२,२९६	६,४४८
१९	प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम साझेदारी	६००	६४६	६८९	१,९३४
२०	विविध फुटकर योजना	३,०००	३,२२८	३,४४४	९,६७२
२१	जम्मा	५५९,३५५	६०१,८६६	६०१,८६६	१,८०३,४१३
२२	बाँकी	४४,०१३	४७,३५८	५०,९५७	१४२,३२७

२.६.१ प्राथमिकताक्रमको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

प्राथमिकताक्रमको आधारमा योजनाहरूको बजेट तल तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ४ आयोजनाहरूको प्राथमिकताको आधारमा बजेट विनियोजन

प्राथमिकता क्रम	आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को अनुमान (रु हजारमा)		आर्थिक वर्ष २०८१/८२ को अनुमान (रु हजारमा)		आर्थिक वर्ष २०८२/८३ को अनुमान (रु हजारमा)	
	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
पहिलो प्राथमिकता प्राप्त आयोजना	२१९९६५	३३.७	२९१००	४.२	५०००	०.७
दोस्रो प्राथमिकता प्राप्त आयोजना	४०३३	०.६	१९७२१९	२८.३	०	०.०
अन्य	३७९३७०	६५.६	४२२९०५	६७.५	६८८१४८	९९.३
जम्मा	६०३३६८	१००.०	६४९२२४	१००.०	६९३१४८	१००.०

मध्यनेपाल नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना

२.६.२ दिगो विकास लक्ष्यको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

तालिका ४ दिगो विकास लक्ष्यको आधारमा बजेट विनियोजन

संकेत	दिगो विकास लक्ष्य	आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को अनुमान (रु हजारमा)	आर्थिक वर्ष २०८१/८२ को अनुमान (रु हजारमा)	आर्थिक वर्ष २०८२/८३ को अनुमान (रु हजारमा)
		रकम	रकम	रकम
१	गरिवीको अन्त्य	५८००	१००००	२५०
२	शुन्य भोकमरि	२०५५०	६०६५०	८०५०
३	स्वस्थ जीवन	३७०८	२६०१९	४५०
४	गुणस्तरीय शिक्षा	१००५०	८४००	११३५०
५	लैङ्गिक समानता	१२००		२५०
६	दिगो सफा पानी र सरसफाई	३१३००	२०२५०	१७५५०
७	आधुनिक उर्जामा पहुँच	१५००		
८	समावेशी आर्थिक वृद्धि तथा मर्यादित काम	०	०	०
९	उद्योग, नविन खोज, पुर्वाधार	७७००	३३०००	१४५९१७
१०	असमनता न्युनीकरण	१२४०००	४६४००	२९२००
११	दिगो शहर र वस्तीहरू	२११७०	३२२००	२३५५४
१२	दिगो उपभोग तथा उत्पादन	८१००	५०००	५०००
१३	जलवायु परिवर्तन अनुकूलन	३८५०	०	१२२४८
१४	सामुन्द्रिक श्रोतको उपयोग	०	०	०
१५	भु-सतह श्रोतको उपयोग	४००	२२५०	४५५०
१६	शान्तिपूर्ण,न्यायपूर्ण र सशक्त समाज	१०२०		४५०
१७	दिगो विकासका लागि साझेदारी	०	०	०
	खुल्ल नसक्ने	३६३०२०	४०५०५५	४३४३२९
	जम्मा	६०३३६८	६४९२२४	६९३१४८

२.६.३ लैङ्गिक सङ्केतको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

तालिका ५ लैङ्गिक संकेतको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

संकेत	लैङ्गिक संकेत	आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को अनुमान (रु हजारमा)	आर्थिक वर्ष २०८१/८२ को अनुमान (रु हजारमा)	आर्थिक वर्ष २०८२/८३ को अनुमान (रु हजारमा)

मध्यनेपाल नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना

		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
1	प्रत्यक्ष लाभ	२४७३८१	४१.०	२७२६७४.१	४२.०	२४२६०१.८	३५.०
2	अप्रत्यक्ष लाभ	१९३०७८	३२.०	१८१७८२.७	२८.०	२२२५००.५	३२.१
3	तटस्थ	७५४२१	12.5	101278.94	15.6	124766.6	18
४	नखुलेको	८७४८८	१४.५	93488.00	१४.४	103279.00	१४.९
	जम्मा	६०३३६८	१००.०	६४९२२४.०	१००.०	६९३१४८.०	१००.०

२.६.४ जलवायु संकेतको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

तालिका ६ जलवायु संकेतको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

संकेत	जलवायु संकेत	आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को अनुमान (रु हजारमा)		आर्थिक वर्ष २०८१/८२ को अनुमान (रु हजारमा)		आर्थिक वर्ष २०८२/८३ को अनुमान (रु हजारमा)	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
६	अत्यन्त सान्दर्भिक	१३२७४१	२२.०	१५५८१४	२४.०	१८०२१८.५	२६.०
२	सान्दर्भिक	२१४७९९	३५.६	२४०२१३	३७.०	२२८७३८.८	३३.०
३	तटस्थ	२०००२३	३३.१५११	२०६७९	३.१८५	२०२१०२	२९.१६
४	नखुलेको	२७७६८	४.६	२३२५१८	३५.८	८२०८९.००	११.८
	जम्मा	६०३३६८	१००.०	६४९२२४	१००.०	६९३१४८.०	१००.०

२.६.५ विषय क्षेत्रगत कार्यक्रम तथा आयोजनाको तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

तालिका ७ विषय क्षेत्रगत कार्यक्रम तथा आयोजनाको तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

क्र.सं.	विषय क्षेत्र	विषय उपक्षेत्र	आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को विषय क्षेत्रगत अनुमान (रु हजारमा)	आर्थिक वर्ष २०८१/८२ को अनुमान (रु हजारमा)	आर्थिक वर्ष २०८२/८३ को विषय क्षेत्रगत अनुमान (रु हजारमा)
१	आर्थिक विकास	कृषि तथा पशुपन्छी	२३३५०	१००००	१०५०
२		उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्ति	८१००	५०००	५०००
३		पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा	४२००		
		ससर्त तथा अन्य आयोजनाहरु	७०००	९९९	५०००
		जम्मा	४२६५०	१५९९९	११०५०
३	सामाजिक विकास	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	९४५०	६७००	१७५०

मध्यनेपाल नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना

४		पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा	९६८५०	३१७००	१०१५०
५		युवा तथा खेलकुद	१८९००	८०००	१७५५०
६		शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन	१००५०	८४००	११३५०
७		स्वास्थ्य तथा पोषण	३७०८	२६०१८	४५०
		ससर्त तथा अन्य आयोजनाहरू	९००००	१७७०३०	१८८८९१
			२२८९५८	२५७८४८	२३०१४९
८		खानेपानी तथा सरसफाई	२१३००	२०२५०	१७८००
९		जलश्रोत, विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा	१५००	०	०
१०	पूर्वाधार विकास	बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण	१९९००	३२२००	२३५५४
११		सडक, पुल तथा यातायात	३०००	३३०००	१४४४१७
१२		सिंचाई	१०००	६०६५०	७०००
१३		सुचना, संचार तथा प्रविधी	५००		१५००
		ससर्त तथा अन्य आयोजनाहरू	१००००	१०६७०	१४०००
		जम्मा	५७२००	१५६७७०	२०८२७१
१४	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन	वन तथा जैविक विविधता	२२५०		१६००
१५		भूसंरक्षण तथा जलधार व्यवस्थापन	११००	०	
१६		वातावरण तथा फोहरमैला व्यवस्थापन	१६७०	२२५०	४५५०
१७		विपद जोखिम न्यूनीकरण	५००		९८२५
		ससर्त तथा अन्य आयोजनाहरू	७००००	७४६९०	८००००
		जम्मा	७५५२०	७६९४०	९५९७५
१८	संस्थागत विकास	संस्थागत विकास तथा सुशासन	१०२०		४५०
		ससर्त तथा अन्य आयोजनाहरू	१००००	१२०००	१५०००
		जम्मा	११०२०	१२०००	१५४५०
		प्रशासनिक खर्च	८५३६०	११०००	१५०५७
		ससर्तका अन्य आयोजनाहरू	४५०००	१०६५७	४०००
		समपुरक तथा विशेष आयोजनाहरू	५७६६०	१०८०१०	११३२०४
		जम्मा	६०३३६८	६४९२२४	६९३१४८

परिच्छेद ३ आर्थिक क्षेत्र

३.१ कृषि तथा पशुपन्छी

पृष्ठभूमि

कृषि विकास यस नगरपालिकाको प्रमुख आर्थिक क्षेत्रको रूपमा लक्षका रूपमा लिइएको छ । यस क्षेत्रको उर्भर जमिनको सम्भावना उपयोग गर्नका निम्ति उच्च सिप तथा विउ, विजन र माटो उपर्युक्त खेति तथा मलको आवश्यक पर्दछ। पशुपन्छी विकासको दृष्टिकोणले पनि यस नगरपालिकामा रहेको उर्भर जमिन, चरण क्षेत्र तथा स्थानीयमा देखिएको उत्साहले थप सम्भावना विकास गरेको पाइन्छ।

प्रमुख समस्या

आम मानिसको धारणामा कृषि, वाग वानी तथा पशुपन्छीपालनलाई पेशा तथा व्यवसायका रूपमा भन्दा पनि निर्वाहमुखि जिविकोपार्जनको माध्यम मानिएको छ। यातायात र सूचना तथा संचार क्षेत्रमा आएको प्रगतिका कारण उत्पादन लागत, वस्तुको गुणस्तर, वस्तुको बजार प्रतिस्पर्धा र उत्पादनमा संलग्न जनशक्तिको सिप र प्रविधिले यहाँको उत्पादनले बजारलाई प्रतिस्पर्धा गर्न सकिराखेको छैन । तर वास्तविकतामा आम मानिसमा रहेको ज्ञान सिप र क्षमताको व्यवसायका रूपमा पनि कृषि तथा पशुपन्छीपालन नै रहेको छ। कृषकले बजारको माग र आपूर्तिको आधारमा उत्पादन गर्न भन्दा मौषमी रूपमा परम्परागत रूपमा खेति गर्दै वस्तुहरूका नै उत्पादन गर्ने गरेको पाइन्छ। उपभोक्तामा आएको जागरण स्वरूप बजारको मागका रूपमा विकास हुदै गएको स्वस्थ एवं विशेष प्राङ्गारिक अन्न, तरकारी र नगदेवालीको उत्पादनलाई कृषकले वजारीकरण गर्न सकिराखेको अवस्था छैन। मागलाई अवसरको रूपमा लिने र सोही अनुसार उत्पादन चक्र निर्माण गरी योजनाबद्ध उत्पादन गर्न सकिराखेको पाइँदैन। हुनतः हाल सिमित सङ्ख्यामा कृषि, वागवानी तथा पशुपन्छीपालनको व्यवसायिक विकासका रूपमा केही फर्महरू स्थापना गरिएका छन् र व्यवसायिक उत्पादनमा प्रयास गरिरहेको अवस्था छ। ति व्यवसायिक फर्मको विकासका लागि प्रधानमन्त्री कृषि योजनालगायत विगतका कृषि विकासका योजनाहरूको प्रभाव रहेको देखिन्छ। नगरपालिकाले कृषि, वागवानी र पशुपन्छी व्यवसायको दर्ता अभियान सञ्चालन गर्दैछ। नगरपालिकाले उत्पादनको पकेट क्षेत्र निर्माण र कृषि जमिनको चक्काबन्दी गर्न र कृषि सडकको विस्तार हुने गरि विशेष कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्न सकेको अवस्था छैन।

चुनौती तथा अवसर

राष्ट्रिय योजना आयोगले प्रकाशन गरेको पन्ध्रौँ पञ्च वर्षिय योजनाको आधारपत्रले प्रथम चरणमा उत्पादन निर्यातका लागि भौतिक पुर्वाधारलाई प्राथमिकतामा राखे कुरा उल्लेख छ। नगरपालिकाको खेति योग्य, मलिला जमिन को करिब ३६.५४% सिंचाई भएको जमिनलाई अवसरका रूपमा लिन सकिन्छ। निरपेक्ष गरिबीको रेखामुनी रहेको जनसङ्ख्याको जीवननिर्वाहको मूल आधार भनेको साना किसान तथा कृषि मजदुरी रहेको छ। निर्वाहमुखी कृषिमा आश्रित जनसङ्ख्यालाई व्यवसायिक योजना अनुसार कृषि, वागवानी र पशुपन्छीपालनमा अगाडि वढाउदै प्रतिव्यक्ति आय वढाउन सकिन्छ ।

यस नगरपालिकाको भूगोल, हावापानी, वातावरण र जनशक्तिको आधारमा फलफूल (वागवानी) खेतिको संभावना रहेको छ। अमिला जातका फलफूल, केरा, नास्पाती आदिको सम्भावना

देखिएको छ। उच्च मूल्यका फलफूल जस्तै एभोकाडो, किवी, ड्रागनफ्रुट, स्थानीय जातका केरा, अनार र जुनारको उत्पादन बृद्धि गर्ने सम्भावना देखिन्छ। बाखा र गाई भैसीपालनको लागि मध्यनेपालको हावापानी र भूगोलको अवस्था प्रचुर मात्रामा अवसरको रूपमा रहेको छ। स्थानीय रैथाने जातका कुखुरापालन, मौरीपालन तर्फ रहेको किसानहरूको रुझान र फस्टाउँदै गएका अवस्थामा पर्यटन व्यवसायलाई कृषि व्यवसायको मौलिकतामा समेट्न सकिन्छ। त्यसका लागि प्राङ्गारिक खेती, एकीकृत सत्रुजीव व्यावस्थापन, एकीकृत खेती प्रणाली जस्ता विधिहरूको प्रयोग गरि रासानिक विषादिको प्रभाव रोक्न सकिने अवस्था छ।

उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच

रासायनिक विषाक्त खाद्य उत्पादन मुक्त क्षेत्र घोषणा गर्दै प्राङ्गारिक ताजा तरकारी तथा फलफूलको व्यवसायिक उत्पादन।

लक्ष्य

कृषि तथा पशुपन्छी पालनको व्यवसायिक विकास र क्षमता अभिवृद्धि।

उद्देश्य

- कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गरी नगरपालिकालाई कृषि उपजमा आत्मनिर्भर गर्नु।
- निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीलाई दिगो र व्यवसायिक प्रणालीमा रूपान्तरण गर्नु।
- हरेक उत्पादन समूहको लागि वस्तुको गुणस्तरीय उत्पादनको लागि क्षमता अभिवृद्धि गर्नु।
- पशुपन्छी पालनलाई प्रविधियुक्त र व्यवसायिक बनाई पशुपन्छी जन्य पदार्थको आयात घटाउँदै निर्यात प्रवर्द्धन गर्नु।
- नगरपालिकामा खाद्य सुरक्षाको सुनिश्चितता गर्नु।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका ८ : कृषि तथा पशुपन्छी रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गरी नगरपालिकालाई कृषि उपजमा आत्मनिर्भर गर्नु।	
१.१: कृषि क्षेत्रको उत्पादकत्व बृद्धि र आधुनिकीकरण गर्ने।	- दिगो कृषि विकासकालागि आवश्यक नीति, ऐन र नियमहरू तर्जुमा तथा संसोधन गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ। - कृषि वस्तु उत्पादन अभिवृद्धि गर्न कृषि जन्य वस्तुको व्यवसायिक उत्पादनका लागि उपयुक्त र दिगो सिंचाई सुविधा लगायतका आवश्यक पूर्वाधारको पहुँच बढाइनेछ। - उन्नत प्रविधि (थ्रेसिंग मेशीन, जोत्ने, साइनारे आदि)मा सुलभ कृषि कर्जाको व्यवस्था मिलाइनेछ। - कृषिमा आधुनिकीकरणका लागि आवश्यक कृषि औजारको व्यवस्था गरिनेछ। - खेती योग्य जग्गालाई बाँझो राख्ने प्रवृत्ति निरुत्साहित गर्दै बाँझो रहेका कृषि भूमिको दिगो उपयोगकालागि उपयुक्त योजना बनाई

	कार्यान्वयन गरिनेछ ।
उद्देश्य २: निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीलाई दिगो र व्यवसायिक प्रणालीमा रूपान्तरण गर्नु ।	
२.१: तुलनात्मक लाभ हुन सक्ने स्थानीय बालीनाली र आधारभूत खाद्यवस्तुको उपभोगमा आत्मनिर्भरता हासिल गर्ने ।	१. खाद्य तथा अन्य कृषि उत्पादनमा आत्म निर्भरताका लागि उत्पादन पकेट क्षेत्र विकास गरी सघन व्यवसायिक खेती प्रणाली अघि बढाइनेछ । २. कृषि उपज उत्पादन, प्रशोधन, भण्डारण एवं वितरण प्रणालीमा नयाँ प्रविधिको विकासको अनुसरण, अवलम्बन र आधुनिकीकरण गरिनेछ । ३. उत्पादन र भण्डारणका क्रममा हुने हानी नोक्सानीलाई न्यूनीकरण गर्न कृषि उपज सङ्कलन तथा भण्डारण केन्द्रको स्थापना गरिनेछ । ४. निजी तथा सहकारी क्षेत्रको संलग्नता बढाउँदै करार सम्झौतामा आधारित तथा सहकारी खेतीलाई प्राथमिकता दिइनेछ । ५. मूल्य शृङ्खला पद्धति अनुसार उत्पादनदेखि बजारीकरणसम्मका कार्यक्रमहरू एकीकृत रूपमा सञ्चालन गरिनेछ । ६. खाद्यान्न उत्पादन न्युन भएका पोषण असुरक्षित स्थानहरूमा स्थानीय स्तरमै उत्पादन गर्न सकिने कृषिजन्य उत्पादन (कोदो, च्याउ, अदुवा, कफी) प्रवर्द्धन तथा उपयोगमा जोड दिइनेछ । ७. सुरक्षित खानपान र पौष्टिकतत्वका स्रोत तथा उपयोगबारे सचेतनात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: हरेक उत्पादन समूहको लागि वस्तुको गुणस्तरीय उत्पादनको लागि क्षमता अभिवृद्धि गर्नु ।	
३.१: जलवायु परिवर्तन र प्रकोपबाट पर्ने नकारात्मक असर न्यूनीकरण गर्दै वातावरणमैत्री कृषि प्रविधिको विकास र विस्तार गर्ने ।	१. प्राङ्गारिक खेतीलाई प्रोत्साहित गरी उत्पादित वस्तुलाई बजारीकरणमा जोड दिइनेछ । २. जलवायु परिवर्तनसँगै कृषिमा अनुकूलन गरी कृषि जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा उपयोगमा बृद्धि गरिनेछ । ३. लोपोन्मुख तथा रैथाने विउबिजन र बालीजन्य जैविक विविधता संरक्षणमा स्थानीय समुदायको अग्रसरतालाई प्रोत्साहन गरिनेछ । ४. कृषि अध्ययन तथा अनुसन्धानमा आधारित वातावरणमैत्री कृषि प्रविधिको विकास एवं विस्तार गरिनेछ । ५. कृषि उपजको अधिकतम उत्पादन एवं उत्पादकत्व बृद्धिकालागि स्थानीय साधन स्रोत र जैविक प्रविधिको उपयोग गरिनेछ ।
उद्देश्य ४: पशुपन्छी पालनलाई प्रविधियुक्त र व्यवसायिक बनाई पशुपन्छी जन्य पदार्थको आयात घटाउँदै निर्यात प्रवर्द्धन गर्नु ।	
४.१: कृषकलाई पशुपन्छी पालन तथा पशुपन्छीजन्य व्यवसायमा	१. कृषकलाई पशुपन्छी पालन तथा पशुपन्छीजन्य व्यवसायमा प्रेरित गरी आत्मनिर्भर हुने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. युवाको विदेश पलायन रोक्न तथा विदेशबाट फर्किएका र

प्रेरित गरी आत्मनिर्भर हुने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	बेरोजगार युवालाई पशुपन्छी पालनमा युवा लाक्षित कार्यक्रमलाई प्राथमिकताका साथ सञ्चालन गरिनेछ । ३. पशुपन्छी पालनमा युवा सहभागिता र महिला सशक्तीकरणलाई केन्द्रित गरी व्यवसायिक कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याइनेछ । ४. व्यवसायिक पशुपन्छी पालनका साथै ट्राउट जातका माछा पालन तथा मौरी पालनकाका लागि अनुदान तथा सहूलियत ऋणको व्यवस्था गरिनेछ । ५. विपन्न परिवारलाई पशुपन्छी पालनकालागि प्रोत्साहन कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । ६. प्रत्येक वार्डमा पशु प्राविधिकको व्यवस्था गरिनेछ ।
उद्देश्य ५: नगरपालिकामा खाद्य सुरक्षाको सुनिश्चितता गर्नु ।	
५.१: नगरपालिका बासीलाई पोषणयुक्त खानेकुरा खान पाउने सुनिश्चितता गर्ने ।	१. न्यून आय भएका तथा गरिबीको रेखामुनि रहेका परिवारहरूको पहिचान गरी ५ वर्ष मुनिका बालबालिकाहरूकालागि पोषणयुक्त खानेकुराहरूको प्रबन्ध मिलाइनेछ । २. स्थानीय अर्गानिक उत्पादनको महत्त्व तथा सन्तुलित आहारका बारेमा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ३. नगरपालिका भित्र खाद्य सुरक्षाको अवस्था सन्तोषजनक राख्न एक घर एक टनेल/करेसाबारीको व्यवस्था गरिनेछ । ४. पोषण सुरक्षा सम्बन्धी सचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ५. गर्भवती महिला तथा बालबालिकाकोलागि खोप तथा नियमित स्वास्थ्य जाँचको सुनिश्चितता गरिनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

अपेक्षित उपलब्धि

१. कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गरी नगरपालिकालाई कृषि उपजमा आत्मनिर्भर गरिन्छ ।
२. निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीलाई दिगो र व्यवसायिक प्रणालीमा रुपान्तरण गरिनेछ ।
३. हरेक उत्पादन समूहको लागि वस्तुको गुणस्तरीय उत्पादनको लागि क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
४. पशुपन्छी पालनलाई प्रविधियुक्त र व्यवसायिक बनाई पशुपन्छी जन्य पदार्थको आयात घटाउँदै निर्यात प्रवर्द्धन हुनेछ ।
५. नगरपालिकामा खाद्य सुरक्षाको सुनिश्चितता गरिनेछ ।

मध्यनेपाल नगरपालिकाको आवधिक योजना

नतिजा खाका

तालिका ९ नतिजा खाका: कृषि तथा पशुपालन

सूचक		आधार वर्ष	लक्ष्य		
विवरण	इकाई	०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३
आफ्नो उत्पादन र आमदानी बाट वर्षभरि खान पुग्ने परिवार	प्रतिशत	२८.६०%	३१.५०%	३३.५०%	३५.५०%
साना किसान तथा उत्पादकको औसत वार्षिक आय	हजारमा	१९४०२२	२१३४२४	२३४७६७	२५८२४३
वैदेशिक रोजगारीमा गएको संख्या	संख्या	४४५			
व्यवसायिक, प्राविधिक सीपयुक्त दक्ष व्यक्ति	जना	९९८	१०९८	१२०८	१३२८
गैर कृषि पेशा (उद्यम, व्यापार, र जागिर)मा निर्भर	प्रतिशत	१६%	१५%	१४%	१३%
कृषि तथा पशुपालनमा संलग्न जनसंख्या	प्रतिशत	८४%	८५.००%	८६.००%	८७.००%
पशुपन्छी र सो जन्य उत्पादन (वार्षिक)	क्वीन्टल	४५१८	४९७०	५४६७	६०१३
व्यवसायिक उत्पादन संलग्न कृषक	संख्या	१९७	२१७	२३८	२६२
वार्षिक तरकारी उत्पादन	मे. ट.	१९१०	२१०१	२३११	२५४२
वार्षिक फलफुल उत्पादन	मे. ट.	१५०	१६५	१८२	२००
दैनिक दुध उत्पादन	लिटर	११६४४	१२८०८	१४०८९	१५४९८
व्यवसायिक कृषि नर्सरी	संख्या	३	८	९	१२
कृषि सहकारी संस्था	संख्या	१६	२२	२५	२९
सहकारीमा आबद्ध कृषक	संख्या	८०५	८८६	९७४	१०७१
कोल्ड स्टोर	संख्या	०	०	०	१
डेरी	संख्या	१	२	३	४
कृषि उपज संकलन तथा बजार प्रवर्द्धन केन्द्र	संख्या	३	१	२	२
कुखुरा फार्म	संख्या	३९	४३	४७	५२
बाख्रा फार्म	संख्या	२४	२६	२९	३२
बङ्गुर फार्म	संख्या	१२	१३	१५	१६

माछा पालन	रोपनी	१२३	१३५	१४९	१६४
गाई बैसी फर्म	संख्या	१५	१७	१८	२०
मौरी पालन	गोला	१३००	१४३०	१५७३	१७३०
व्यवसायिक पशुपालनमा संलग्न परिवार	संख्या	५१	५६	६२	६८
पशुजन्य उत्पादन विक्री गर्ने परिवार	संख्या	५१	५६	६२	६८
व्यवसायिक पशुपालन फर्म	संख्या	५१	५३	६०	६५
नक्ष सुधार तथा उपचार केन्द्र	संख्या	२	३	६	७

३.२ सिंचाई

पृष्ठभूमि

कृषि क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धिमा सिंचाई महत्वपूर्ण माध्यम हो। सिंचाई हाम्रो समग्र देशको सम्भावना बोकेको क्षेत्र भएपनि पर्याप्त विकास नभएको क्षेत्र हो। यस नगरपालिकामा रहेका पानीका स्रोतहरू मध्ये निकै कमले मात्रै वर्षैभरी तथा केही कुलाहरूबाट वर्षायाममा मात्र सिंचाई सुविधा उपलब्ध हुने गरेको छ। तल्लो भागमा रहेका खोला एवं नदीहरूबाट लिफ्टिङ गरेर सिंचाई गर्ने संभावना छ।

प्रमुख समस्या

कृषि योग्य जमिनमा न्यून सिंचाई सुविधा हुनु, सिंचाई विकासमा आधुनिक प्रविधि (थोपा सिंचाई, प्लाष्टिक पोखरी, लिफ्टिङ) को प्रयोगमा कमी हुनु, प्रयाप्त सिंचाई कुलो र पोखरी गुणस्तरीय तथा पक्की नहुनु, भएका सिंचाई आयोजनाहरू पनि पूर्ण क्षमतामा प्रयोगमा आउन नसक्नु, मर्मत सम्भारको कमी हुनु, सिंचाई स्रोत मुहान सुक्दै जानु, जल उत्पन्न प्रकोपले सिंचाई आयोजनामा क्षति पुग्नु, कृषि प्रणाली र सिंचाई बीच अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्न नसकिनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्याहरू रहेका छन्।

चुनौती र अवसर

पहाडी र जटिल भू-धरातल भएकाले सिंचाई योजना निर्माण खर्चिलो र कठिन हुनु, कृषियोग्य जमिनमा सर्वयाम सिंचाई सुविधा उपलब्ध गराउन नसक्नु, कृषि र सिंचाई बीच अन्तरसम्बन्ध स्थापना नहुनु, सिंचाई आयोजनाहरू पूर्ण क्षमतामा उपयोग नहुनु, धेरै स्रोतहरू सामाजीकरण गर्न नसक्नु, स्थानीय समुदायहरूद्वारा सञ्चालन भई आएका परम्परागत सिंचाई प्रणालीका कुलाहरूको संरक्षण हुन नसक्नु तथा सिंचाई कुलाहरूको मर्मत सम्भारमा लाभग्राही उपभोक्ता समितिहरूलाई जिम्मेवार बनाउन नसक्नु यहाँका चुनौतीहरू हुन्।

सिंचाईका लागि पर्याप्त स्रोतहरूको उपलब्धता हुनु, आकाशे पानी सङ्कलन र प्लाष्टिक पोखरीको अभ्यास सुरु हुनु, साना सिंचाई निर्माणका क्षेत्रमा संघसंस्थाहरू क्रियाशील रहनु, साना सिंचाई नगरपालिकाको अधिकार क्षेत्रमा पर्नु, नगरपालिकाको प्राथमिकतामा सिंचाई क्षेत्र समावेश हुनु तथा सिंचाईका लागि उपयुक्त फाँटहरूको उपलब्धता हुनु अवसरहरू हुन्।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच

"दिगो सिंचाईको पूर्वाधार, उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धिको मूल आधार"

लक्ष्य

सिंचाई प्रणालीको विकास र जलस्रोतको व्यवस्थापनबाट कृषिजन्य उत्पादनमा बृद्धि गर्ने।

उद्देश्य

- परम्परागत सिंचाई संरचनामा सुधार गर्दै नयाँ वैकल्पिक सिंचाई स्रोतको पहिचान गर्नु।
- कृषियोग्य जमिनमा सिंचाईको पहुँच बृद्धि गर्न दिगो सिंचाई प्रणालीको विकास तथा व्यवस्थापन गर्नु।

रणनीति र कार्यनीति

तालिका १० सिंचाईका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू- सिंचाई

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: परम्परागत सिंचाई संरचनामा सुधार गर्दै नयाँ वैकल्पिक सिंचाई स्रोतको पहिचान गर्नु ।	
१.१: परम्परागत सिंचाई संरचनामा सुधार र व्यवस्थापनबाट खाद्य असुरक्षित क्षेत्रहरूलाई प्राथमिकतामा राखी सिंचाईको पहुँच बृद्धि गर्ने।	- परम्परागत सिंचाईका परम्परागत स्रोतहरूको विवरण तयार पारिनेछ। - परम्परागत स्रोतहरूको क्षमताको प्राविधिक टोलीबाट मूल्याङ्कन गराइनेछ। - यस्ता स्रोतहरूको संरक्षण गर्ने कार्यको थालनी गरिनेछ। - आधारभूत सिंचाईको पहुँच बृद्धिको लागि खाद्य असुरक्षित क्षेत्रहरूको पहिचान गरी प्राथमिकताको निर्धारण गरिनेछ। - संरचना निर्माणको लागि वित्तीय स्रोतको व्यवस्था गरिनेछ। - निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न निर्माण तथा अनुगमन समितिको गठन गरिनेछ।
१.२: आधारभूत सिंचाईको पहुँच नपुगेका कृषिजन्य क्षेत्रहरूमा वैकल्पिक स्रोतहरूको व्यवस्थापन गरी सिंचाईको पहुँच बृद्धि गर्ने ।	- सिंचाईका वैकल्पिक स्रोतहरूको पहिचान गरिनेछ । - पहिचान गरिएका स्रोतहरूको विज्ञ सम्मिलित टोलीबाट सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ । - संरचना निर्माणको लागि आवश्यक वित्तीय स्रोतको व्यवस्थापन गरिनेछ। - सिंचाईको पहुँच नपुगेका कृषिजन्य क्षेत्रहरूको विवरण तयार गरी प्राथमिकताको सूची तयार गरिनेछ । - प्राथमिकताको आधारमा वैकल्पिक सिंचाई संरचनाको निर्माण गरिनेछ । - सतह सिंचाईको सम्भावना नभएको क्षेत्रमा लिफ्टिङ प्रणालीबाट सिंचाई गर्ने योजना तथा लागत इष्टिमेट गरिनेछ । - संरचना निर्माणको निमित्त निजी वा अन्य क्षेत्रसँग साझेदारीको प्रयास गरिनेछ। - संरचना निर्माणको प्रयोजनको लागि निर्माण तथा अनुगमन समिति गठन गरिनेछ। - संरचना विस्तारको लागि उपभोक्ताको लागत सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ। - सिंचाई आयोजनाहरूको मर्मत सम्भारको लागि कृषक तथा समुदायको क्षमता बृद्धि गरिनेछ। - सिंचाईको आवश्यक रेखदेख, अनुगमन र सञ्चालनको लागि जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ।
उद्देश्य २: कृषियोग्य जमिनमा सिंचाईको पहुँच बृद्धि गर्न दिगो सिंचाई प्रणालीको विकास तथा	

व्यवस्थापन गर्नु।	
२.१: खेतीयोग्य जमिन भएको तर सिंचाईको पहुँच नपुगेको वा अपर्याप्त भएको क्षेत्रमा प्राथमिकताको आधारमा सिंचाईको पहुँच बृद्धि गरिनेछ ।	१. सिंचाई नपुगेका अथवा अपर्याप्त खेतीयोग्य जमिनको विवरण तयार पारिनेछ । २. निर्माण भए तापनि समुचित प्रयोगमा नआएका सिंचाई कुलोहरूको प्रयोगमा आउनेगरी पुनर्निर्माण गरिनेछ । ३. एक योजनाबाट समुदायमा खानेपानी र सिंचाईको व्यवस्थापन गर्न सम्भव भएको अवस्थामा त्यस्ता योजनालाई प्राथमिकता दिइनेछ । ४. सिंचाईको लागि प्राथमिकताको आधारमा साना जलाशय, पोखरी आदि संरचना तयार गरिनेछ । ५. सिंचाईका संरचनाको मर्मत सम्भारकोलागि सामूहिक कोषको व्यवस्था गरिनेछ । ६. संरचना विस्तारको लागि उपभोक्ताको लागत सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ । ७. सिंचाईको व्यवस्थापनको लागि उपभोक्ताहरूको समितिको गठन गरिनेछ ।
२.२: दिगो सिंचाई प्रणालीको लागि संरचनाको विकास र व्यवस्थापन गर्ने ।	१. जल उपभोक्ता संस्थाको संस्थागत क्षमताको विकास गरिनेछ । २. सिंचाई योजनाको सञ्चालन र व्यवस्थापनलाई दिगो बनाउन सिंचाई सेवा शुल्क निर्धारण गरी सञ्चालन र उपयोग गर्न कानुनी व्यवस्था गरिनेछ । ३. दिगो सिंचाईको व्यवस्थापनकोलागि उपभोक्ता र समुदायको दक्षतामा बृद्धि गरिनेछ । ४. सिंचाई पुगेका क्षेत्रमा उत्पादकत्व बढाउन सकिने खालका नगदेबाली, फलफूल तथा खाद्यवस्तुको उत्पादनलाई प्रोत्साहित गरिनेछ । ५. सिंचाई आयोजनाका मुहानहरूको संरक्षण गरिनेछ ।
२.३: जलउत्पन्न प्रकोपको क्षति नियन्त्रण गर्नु ।	१. जल उत्पन्न जोखिमको क्षेत्र पहिचान गरी न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गरिनेछ । २. नदीजन्य प्रकोपका दिगो नियन्त्रणमा स्थानीय प्रविधि र रैथाने ज्ञानको उपयोग गरिनेछ । ३. खोलाखोल्सीको नियन्त्रणमा बायोइन्जिनियरिङ प्रविधिको उपयोग गरिनेछ । ४. नदी किनाराको वनको संरक्षणमा विशेष ध्यान दिइनेछ । ५. नदी किनाराका जोखिमयुक्त स्थानमा बस्ती विस्तार तथा नदी खोला अतिक्रमण र अव्यवस्थित दोहनको नियन्त्रण गरिनेछ ।

नतिजा खाका

तालिका ११ नतिजा खाका: सिंचाई

सूचक		आधार वर्ष	लक्ष्य		
विवरण	इकाई	०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३
सिंचाई सुविधा भएका खेत क्षेत्र	प्रतिशत	३६.५४	४०.२	४५.५	५०.५

सुचारु सिंचाई आयोजना	संख्या	१४	२०	२५	२९
----------------------	--------	----	----	----	----

३.३ पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा

पृष्ठभूमि

पर्यटन विकास नेपालको अधिकांश स्थलहरूको आर्थिक विकासको चालक रहेको छ भने पर्याप्त विकास तथा सम्भावना उपयोग गर्न नासकिएको अवस्था रहेको छ। यस नगरपालिकामा पनि किम्बदन्तीहरूको पर्याप्त अध्ययन नभएको अवस्था छ भने, पर्यटकीय विकासका थुप्रै बाधक रहेको छ।

प्रमुख समस्या

पर्यटन तथा अतिथि सत्कार उद्योग क्षेत्र विकासका लागि मध्यनेपालको ऐतिहासिक, प्राकृतिक र मौलिक विशेषताहरूलाई संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्न आवश्यक छ। ऐतिहासिक महत्वका सांस्कृतिक सम्पदा र जैविक विविधताहरूको संरक्षण गर्दै पर्यटकहरूलाई राम्ररी संदेश दिनु पर्दछ। जैविक विविधता र ऐतिहासिक महत्व रहेका स्थान र प्रकृतिको व्यवस्थित अध्ययन गर्न सकिएको छैन। यसका लागि सांस्कृतिक सम्पदा एवं जैविक विविधताको संरक्षण, अभिलेखन र पर्यटक गाईडहरूलाई अनुशिक्षण गर्न आवश्यक हुन्छ। सघन जैविक खेती र प्राङ्गारिक खेती प्रणालीको व्यवसायिक विकास गर्दै स्थानीय ज्ञान सीप र अनुभवलाई प्रचारप्रसार गर्न सकिएको छैन। हाल पर्यटन व्यवसायमा संलग्न होटल, लज, गेष्टहाउस, रेष्टुरेण्ट र होमस्टेलाई वातावरणमैत्री विकास गर्नका लागि परिचालन हुन सकेको अवस्था छैन। गन्तव्य बिन्दुहरू, पैदलमार्ग, होमस्टेलाई कृषि संस्कृतिसँग जोड्ने वन र जलाधार क्षेत्रमा रहेका जैविक विविधतालाई संरचनागत रूपमा संरक्षण, प्रवर्द्धन र प्रचारप्रसार गर्न सकिएको छैन।

चुनौती तथा अवसर

मध्यनेपालको जैविक विविधता, सांस्कृतिक विविधता र पुरातात्विक महत्वका स्थानहरू छन्। पोखरा भ्रमण गर्न आउने भारतिय पर्यटकहरूका लागि केहि दिनको समय लम्बाउन र नेपालका प्रख्यात हिम श्रृखलाहरूको अवलोकन गराउन सकिने संभावना छ। अहिले पनि मोटर सडकबाट नै विभिन्न ऐतिहासिक सम्पदा अवलोकन गर्न एवं हिम श्रृखला अवलोकन स्थलहरूमा पुग्न सकिन्छ। ईशानेश्वर मन्दिर जस्तो महत्वपूर्ण धार्मिक स्थल जाने बाटोमा पर्ने भएको कारण छोटो समयमा पुग्न सकिने स्थलहरूलाई केन्द्रित गरेर पर्यटकीय स्थलका रूपमा विकास गर्न सकिन्छ।

होमस्टेका सबै बस्तीहरूलाई जातीय संस्कृति, मानव विकास, वातावरणमैत्री पूर्वाधारहरूको विकास गरी जनपर्यावरणमैत्री नगरका रूपमा रूपान्तरण गर्दै पर्यटन क्षेत्रबाट हुने आयलाई नगरस्तरसम्म पुर्‍याउन सकिन्छ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच

कृषि, संस्कृति र प्रकृतिको अन्योन्याश्रित सम्बन्धमा विकसित परम्परागत सम्पदा, मनोरम प्राकृतिक दृश्य र जैविक विविधतालाई पर्यटन आकर्षणका रूपमा विकास

लक्ष्य

अति गरिवीको रेखामुनि रहेका र खेति योग्य जमिन विहिन जनसङ्ख्याका लागि गैर कृषि क्षेत्रमा रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्ने।

उद्देश्य

१. पर्यटन व्यवसायको गुणस्तर बृद्धि तथा पर्यटकीय स्थलको प्रचार-प्रसार गर्नु।

२. पर्यटकीय पूर्वाधारहरूको विकास गर्नु ।
३. मानव संसाधन विकास गर्नु ।
४. स्रोतसाधनको व्यवस्थापन गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका : १२ पर्यटन रणनीति तथा कार्यनीतिहरू- पर्यटन, संस्कृति र सम्पदा

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: पर्यटन व्यवसायको गुणस्तर बृद्धि तथा पर्यटकीय स्थलको प्रचार-प्रसार गर्नु ।	
१.१: नगरपालिकामा हाल सञ्चालनमा रहेका होटेल र चियापसलहरूको सेवाको स्तरोन्नति गर्ने ।	१. स्थानीय होटेल, लज, रेस्टुराँ र चियापसलका व्यवसायीहरूलाई विषयगत इन्स्ट्रक्टर झिकाई स्थानीय स्तरमै पेशागत तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । २. भइरहेका व्यवसायहरूको स्तरोन्नतिका लागि नगरपालिकाको पहलमा सहुलियत दरको पुँजीको खोजी गरिदिइनेछ ।
१.२: नगरपालिकाभित्रका पर्यटकीय स्थलहरूको प्रचारप्रसार गर्ने ।	१. पर्यटन प्रवर्द्धन बारेमा विज्ञहरूबाट संक्षिप्त अध्ययन गराइनेछ । २. विभिन्न सञ्चार माध्यमको प्रयोग गरी ठाउँहरूबारे प्रचार प्रसार गरिनेछ । ३. ब्रोस्योर तयार गरी छिमेकी जिल्लाहरूमा बितरण गरिनेछ । ४. जिल्लाका ब्याचलर्स/ मास्टर्स तहका विद्यार्थीहरूलाई अनुसन्धानकालागि यी स्थानको फिल्ड भिजिटमा प्रोत्साहित गरिनेछ । ५. यी स्थान विशेषका बारेमा नियात्राकारहरूको भ्रमण आयोजना गर्ने र साहित्यिक लेखरचना लेखाई पत्रपत्रिकामा प्रकाशित गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । ६. वेबसाइट, युट्युब, फेसबुक, ट्वीटर, इन्स्टाग्राम जस्ता सामाजिक सञ्जालको प्रयोग गरी आवश्यक प्रचार प्रसार गरिनेछ ।
उद्देश्य २: पर्यटकीय पूर्वाधारहरूको विकास गर्नु ।	
२.१: पर्यटन क्षेत्रको विकासकालागि आवश्यक पूर्वाधारहरूको विकास गर्ने ।	१. पर्यटकीय महत्त्वका स्थानहरूमा आवागमन सहज बनाउन सडक, पदमार्ग, झोलुङ्गे पुल आदि निर्माण गरिनेछ । २. भइरहेका सडक र पदमार्गको स्तरोन्नति गरिनेछ ।
२.२: पर्यटन पूर्वाधारहरूको निर्माण गर्ने ।	१. विशेष पर्यटकीय स्थलहरूको पहिचान गरी पूर्वाधार निर्माणको विस्तृत योजना प्रतिवेदन तयार पारिनेछ । २. पूर्वाधार निर्माणकालागि आवश्यक जग्गा खरिद तथा अधिग्रहण गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: मानव संसाधन विकास गर्नु ।	
३.१: नगरपालिकाभित्रका युवायुवतीलाई पर्यटन विषयको शिक्षा प्रदान गर्ने ।	१. पर्यटन व्यवसायप्रति युवायुवतीको आकर्षण बढाउन आफ्नो क्षेत्रभित्रका योग्य र इच्छुक विद्यार्थीहरूलाई पर्यटन तथा अतिथि सत्कार विषयमा ब्याचलर्स डिग्रीमा अध्ययन गर्न पठाइने र आर्थिक सहयोग गरिनेछ । २. आफ्नो क्षेत्रभित्रका योग्य र इच्छुक युवायुवतीलाई नेपाल पर्यटन तथा

मध्यनेपाल नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना

	होटेल व्यवस्थापन एकेडेमीबाट दिने गरिएका Food Preparation and Control, Tourist Guide, Hiking Guide लगायतका छोटो अवधिका तालिममा पठाइने र आर्थिक सहयोग गरिनेछ ।
उद्देश्य ४: अध्ययन अनुसन्धान गर्नु ।	
४.१: बाह्य स्रोतसाधनको खोजी गर्ने ।	१. नगरपालिकाभित्र सामान्य रूपमा सम्भावना देखिएका योजनाहरूको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन गर्न संघीय र प्रदेश सरकारसमक्ष अनुरोध गरिनेछ । २. नगरपालिकामा आउने गैरसरकारी संस्थाहरूलाई यस योजनामा समावेश भएका कार्यक्रमहरूमा लगानी गर्न आह्वान गरिनेछ ।
४.२: आन्तरिक स्रोतसाधनको परिचालन गर्ने ।	१. नगरपालिकाको वार्षिक बजेटको निश्चित प्रतिशत रकम पर्यटन क्षेत्रका कार्यक्रमकालागि छुट्याइनेछ । २. पर्यटन क्षेत्रको विकासकालागि स्थानीय निजी क्षेत्रलाई आह्वान गरिनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

अपेक्षित उपलब्धि

- पर्यटन व्यवसायको गुणस्तर बृद्धि तथा पर्यटकीय स्थलको प्रचार-प्रसार गरिनेछ ।
- पर्यटकीय पूर्वाधारहरूको विकास हुनेछ ।
- मानव संसाधन विकास गरिनेछ ।
- स्रोतसाधनको व्यवस्थापन गरिनेछ ।

नतिजा खाका

तालिका १३ नतिजा खाका: पर्यटन, संस्कृति र सम्पदा

सूचक		आधार वर्ष	लक्ष्य			
विवरण	इकाई	०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	
भ्रमण गर्ने वार्षिक पर्यटक (बाह्य)	संख्या	४५००	४९५०	५४४५	५९९०	
भ्रमण गर्ने वार्षिक पर्यटक(आन्तरिक)	संख्या	९०००	९९००	१०८९०	११९७९	
पर्यटन, सेवामुलक व्यवसायमा संलग्न व्यक्ति	जना	२५	२८	३८	४५	
पर्यटकिय स्तरको होटेल तथा रेस्टुरेन्ट	संख्या	१३	१४	१६	१७	
कृषि पर्यटन संचालन स्थान	संख्या	०	३	५	७	
तालिम प्राप्त टुर गाइड	संख्या	०	१०	२०	३०	
व्यवस्थित वनभोज तथा पार्क	संख्या	७	१०	११	१२	
स्तरोन्नति गरिएका पर्यटकीय सम्पदा	संख्या	५	७	९	११	

३.४ उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्ति

पृष्ठभूमि

मानिसको ज्ञान, सीप, चाहना, दख्खल, रुची, अनुभव र स्रोतको आधारमा व्यावसायको छनौट गरिने भएपनि मध्यनेपाल नगरपालिकाको अवस्था र परिवेश भने श्रमिक आपूर्तिलाई प्राथमिकतामा राख्ने गरेको पाइन्छ। नेपाल सरकारले लघु उद्यम, व्यापार र रोजगारको मापदण्डका रूपमा मुख्यतया चारवटा आधारलाई लिएको छ। जस अनुसार (क) आफैले नै व्यवस्थापन गर्ने (ख) नौ जनासम्म जनशक्ति परिचालन हुने (ग) १० किलो वाट भन्दाकम जलविद्युत स्रोतवाट सञ्चालन हुने (घ) साना व्यापार भन्नाले वार्षिक रु. पाँच लाखदेखि एक करोडसम्मको व्यापार कारोबारलाई तोकिएको छ।

यस नगरपालिकामा प्राङ्गारिक खाद्यान्न वस्तुमा आधारित उद्यमशिलताहरूको प्रचुर सम्भावना रहेको हुँदा, औद्योगीकरणको प्रक्रियामा लैजान सकिन्छ। तरकारी र फलफूल उत्पादन तथा बजारीकरणको परिमाण दरलाई बढाउने लघु उद्यमशिलता र स्व-रोजगारमा सुस्त विकास भई राखेको अवस्था छ।

प्रमुख समस्या

खुल्ला बजारको राप र तापमा पिलिएको हाम्रो समाजमा स्वरोजगार, व्यावसाय प्रवर्द्धन गर्न दुरुह र कठिन मेहनतको आवश्यकता पर्दछ। समग्र रूपमा उपभोगको संस्कृति मौलाई रहेको अवस्थामा नगरको गरिबीको खाडल गहिरिएर गएको अवस्था छ। अहिले देशको अर्थतन्त्रको करिब २३ प्रतिशत हिस्सा रेमिटेन्सले ओगटेको छ भने कुल ग्राहस्थमा चौथो स्थानमा रहि राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा सहयोग गरिरहेको भए पनि औद्योगिक क्षेत्रको योगदान खुम्चिदै गएको अवस्था हो। विकासको अवधारणा अनुसार कृषि तथा पशुपालन क्षेत्रलाई प्रथम स्तम्भ, उद्योग तथा वाणिज्य क्षेत्रलाई दोस्रो स्तम्भ र सेवा क्षेत्रलाई तेस्रो स्तम्भका रूपमा विकास गर्नुपर्ने कुरामा विज्ञहरूले जोड दिएको पाइन्छ। अधिकांश स्थानीय तहमा सञ्चालन हुने विकासका परियोजनाहरूले सामाजिक विकासको क्षेत्र तथा भौतिक पूर्वाधार क्षेत्रहरूमा मात्र प्राथमिकतामा राख्ने गरेको हुदा लगानी र लगानीको वातावरणलाई नै प्रमुख समस्याको रूपमा लिइएको छ। सामाजिक विकास तथा भौतिक पूर्वाधार निर्माणको लागि आवश्यक लघु उद्यम विकास र साना व्यावसायको माध्यमबाट रोजगारी अभिवृद्धि गर्न पेशागत सीप र ज्ञानको विविधिकरण गर्न नसक्नुलाई अर्को समस्याको रूपमा लिइएको छ। औद्योगिक उत्पादनलाई बजार श्रृंखला तयार गर्न नसक्नु तेस्रो समस्याको रूपमा लिइएको छ।

चुनौती तथा अवसर

राष्ट्रिय लक्ष्य अनुसार सरकारको कुलग्राहस्थ उत्पादनमा लघु, साना र मझौला उद्योगहरूको योगदान बढाउने र वेरोजगारी दर घटाउने कुरालाई सूचकको रूपमा लिएको छ। तर खुल्ला र प्रतिस्पर्धात्मक अर्थव्यवस्थाले राष्ट्रिय अर्थराजनीतिमा प्रभाव पारिरहेको अवस्थामा स्थानीय माग र उत्पादनको आधारमा व्यवसायिक विकास गरी आपूर्ति सन्तुलन गर्न निक्कै चुनौतीपूर्ण मानिएको छ। वास्तवमा मध्यनेपाल नगरपालिका भित्र व्यक्तिगत तहबाट गरिरहेका आयआर्जनको प्रयासलाई स्थानीय सरकारको तर्फबाट सहयोग, साझेदारी र सहजिकरण गर्न खोजिएको छ। लघुउद्यमको विकासबाट कृषि, बागवानी, पशुपन्छी र मौरीपालनका उत्पादनमा मुल्य थप गर्नको लागि सहयोग गर्नुको अलावा पर्यटन क्षेत्रको लागि आवश्यक वस्तु तथा सेवा आपूर्ति गर्न सहयोग मिल्ने छ। व्यवसायिक प्रवर्द्धनले मानिसहरूको उत्पादन गर्ने क्षमता अभिवृद्धि हुने र स्वरोजगार सिर्जना गर्न सहयोग गर्नेछ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच

उद्यमशिलता र व्यवसायको प्रवर्द्धन र विकास , नगरपालिका भित्र बेरोजगारको निकास

लक्ष्य

हाल उद्यमशिलता र स्व-रोजगारमा संलग्न कुल जनसङ्ख्यालाई दोब्बर बनाउने।

उद्देश्य

- सहकारी, रेमिट्यान्स र बाह्य वित्तिय स्रोतको उत्पादनशिल क्षेत्रमा परिचालन गर्नु ।
- लघु उद्यम, स्वव्यवसाय र व्यापार संलग्न नागरिकलाई व्यवसायिक सिप र ज्ञान प्रदान गर्नु।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका :१४ लघु उद्यमशिलता विकास र स्व-व्यवसायको प्रवर्द्धनका रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: सहकारी, रेमिट्यान्स र बाह्य वित्तिय स्रोतको उत्पादनशिल क्षेत्रमा परिचालन गर्नु ।	
१.१: बजारको मागमा आधारित उत्पादन र बजार व्यवस्थापन गर्ने ।	१. बजार श्रृङ्खलामा आधारित लघु उद्यम विकासमा सहयोग गरिनेछ । २. कृषि, वागवानी तथा पशुपन्छीजन्य उत्पादन सङ्कलन केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।
उद्देश्य २: लघु उद्यम, स्व-व्यवसाय र व्यापार संलग्न नागरिकलाई व्यवसायिक सिप र ज्ञान प्रदान गर्नु।	
२.१: व्यवसायिक सिप र ज्ञानमा विकास गरी व्यवसायहरूको विकास र विस्तारका लागि वित्तिय पहुँचमा वृद्धि गर्ने।	१. हालको निर्वाहमुखि आर्थिक उपार्जनमा आश्रित परिवारलाई लघु उद्यमशिलतामा रुपान्तरण गरिनेछ । २. साना तथा घरेलु उद्योगमा रहेका व्यवसायको कारोबारमा वृद्धि गर्न सहजिकरण गरिनेछ । ३. लघु उद्योग र साना तथा घरेलु उद्योगहरूको विकास र क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

अपेक्षित उपलब्धि

- सहकारी, रेमिट्यान्स र बाह्य वित्तिय स्रोतको उत्पादनशिल क्षेत्रमा परिचालन गरिनेछ ।
- लघु उद्यम, स्व-व्यवसाय र व्यापार संलग्न नागरिकलाई व्यवसायिक सिप र ज्ञान प्रदान गरिनेछ ।

नतिजा खाका

तालिका १५ नतिजा खाका- उद्योग

सूचक		आधार वर्ष	लक्ष्य		
विवरण	इकाई	०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३
चालु लघु उद्योग	संख्या	२०	२२	२४	२७
चालु घरेलु उद्योग	संख्या	१२	१३	१५	१६

सुचारु व्यापार व्यवसाय	संख्या	१२१	१३३	१४६	१६१
उद्धम सिर्जना र विकास सम्बन्धि तालिम प्राप्त उद्दमी	संख्या	२८	३१	३४	३७
साना तथा घरेलु व्यवसायमा संलग्न घरपरिवार	संख्या	७८२	८६०	९४६	१०४१
व्यवसायिक सीपमुलक तालिम प्राप्त व्यक्ति	संख्या	२२	२४	२७	२९

३.५ श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा

पृष्ठभूमि

श्रम तथा रोजगारी हरेक क्षेत्रको मेरुदण्ड रहेको छ भने स्थानीयको समृद्धि तथा जिवनोस्तर उत्थानका निम्ति अति आवश्यक क्षेत्र हो। उचित श्रम तथा रोजगारीको विकास गर्नका निम्ति नगरपालिकाको नीतिमा उपर्युक्त भू-उपयोगको अवधारणा विकास गर्नु पर्ने देखिन्छ भने अवसर उत्पादनमा आवश्यक लगानी गर्ने तथा निम्त्याउने नीति हुनु पर्ने देखिन्छ।

प्रमुख समस्या

युवाहरूको पहिलो रोजाई वैदेशिक रोजगार रहेको अवस्थामा तयारी विना रोजगारीमा जाने हुदाँ राम्रो काम, तलव र सामाजिक सुरक्षाको प्रत्याभुति हुन सकेको अवस्था छैन। विदेशमा विशेष गरि जोखिमयुक्त, फोहरयुक्त वातावरण र कठिन काम गर्नु पर्ने अवस्था रहेको छ। दैनिक ठगी, विरामी र मृत्यु सम्मका घटनाहरूले समाचारपत्रहरू भरिने गरेको अवस्था छ। यस नगरपालिकाबाट खाडीमुलुक, भारतको कोईलाखौँद र मलेशिया लगायतका अन्य मुलुकहरूमा जाने प्रचलन धेरै रहेको छ। पर्याप्त सुचनाका अभाव, तयारी विना र खासै सिप विना कामकालागी जाने हुदाँ राम्रो तलव र सुविधा विनानै काम गर्नु पर्ने अवस्था रहेको छ।

अवसर र चुनौती

यस नगरपालिकामा युवा र आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्याको बाहुल्यता रहेको छ। जसको परिचालन मार्फत नगरपालिकाले स्थानीय विकासका कार्यलाई तिब्रतर रूपमा अगाडी बढाउन सक्दछ। त्यसैले यो सङ्ख्या आफैमा एउटा महत्वपूर्ण अवसरको रूपमा लिन सकिन्छ। त्यसको अलवा विदेशमा आर्जित विप्रेषण र सिकेको सीप आफ्नो थात्यलोमा प्रयोग गर्न सकेमा आर्थिक विकासमा योगदान पुग्नका साथै उत्पादन एवं रोजगारको अवसर समेत विस्तार हुने अवसर देखिन्छ। अर्को तर्फ बढ्दो बसाईसराई र वैदेशिक रोजगारीमा जाने प्रवृत्तिले स्थानीय स्तरमा जनशक्तिको कमी, पारिवारीक तथा सामाजिक समस्या र परनिर्भरता बढिरहेको छ। नगरमा भित्रि रहेको विप्रेषण आयको उत्पादनमूलक क्षेत्रमा उपयोग हुन नसक्दा दैनिक उपभोगमा नै सिमित रहेको पाइन्छ। अन्तराष्ट्रिय बजारसँग प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने दक्ष जनशक्तिको विकास गरी वैदेशिक रोजगारमा पठाउन नसक्नु, वैदेशिक रोजगारको क्षेत्रमा ठगी लगायतका घटनाहरू बढ्नु, पारिवारिक तथा सामाजिक पुनःएकिकरणका सवालहरू सम्बोधन नहुनु साथै वैदेशिक रोजगारको दिगो विकल्प दिनु नसक्नु यस नगरपालिकाको लागि चुनौती देखिन्छ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच

सुरक्षित र सम्मानित रोजगारी सबैको सरोकार।

लक्ष्य

मध्यनेपाल नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना

सूचना र सिप सहितको रोजगारीको अवसरको छनौट गर्ने क्षमतामा अभिवृद्धि गर्ने।

उद्देश्य

वैदेशिक रोजगारीबाट आएका युवाहरूको ज्ञान सिपको सदुपयोग गर्दै स्थानीय स्तरमा रोजगारीका अवसरहरू श्रृजना गर्नु।

रणनीति र कार्यनीति

तालिका : १६ श्रम तथा रोजगार र वैदेशिक रोजगारका रणनीति र कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: वैदेशिक रोजगारीबाट आएका युवाहरूको ज्ञान सिपको सदुपयोग गर्दै स्थानीय स्तरमा रोजगारीका अवसरहरू श्रृजना गर्नु ।	
रणनीति १.१: रोजगारी पुर्वको तयारी र अनुशिक्षण गर्ने।	१. स्थानीय तहमा स्वरोजगार तथा रोजगार सृजना हने खालका कार्यक्रमहरू प्राथमिकताका साथ सञ्चालन गरिनेछ । २. वैदेशिक रोजगारमा जाने व्यक्तिहरूको यात्रालाई सुरक्षित, मर्यादित र उपलब्धिमूलक बनाउन सुरक्षित वैदेशिक रोजगार सम्बन्धी व्यापक सूचना प्रवाह, सीप तालिम प्रदान तथा आवश्यक कानुनी सहायता प्रदानका लागि सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य गरिनेछ । ३. सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसँगको समन्वय तथा सहकार्यलाई बढावा दिई सुरक्षित वैदेशिक रोजगार सम्बन्धिको सेवाहरू प्रवाह गरिनेछ ।
रणनीति १.२: लगानी क्षेत्रमा पुँजीको परिचालन गर्ने।	१. नगरपालिका भित्र प्राप्त विप्रेषणलाई आयमूलक क्षेत्रमा लगानी गर्नका लागि वित्तीय साक्षरता कक्षा सञ्चालन गर्दै उद्यम विकासमा सहयोग गर्ने साथै वैदेशिक रोजगारका कारण व्यक्ति, परिवार तथा समाजमा उत्पन्न नकारात्मक असरहरूलाई न्यूनीकरणका लागि मनोसामाजिक परामर्श सेवा प्रदान गरिनेछ । २. वैदेशिक रोजगारबाट फर्किएर आएका व्यक्तिहरूको ज्ञान, सिप, पुँजीलाई व्यवस्थापन तथा संस्थागत विकास गरिनेछ । ३. मनोसामाजिक परामर्श सेवालाई पालिकाको स्वास्थ्य शाखा अन्तरगत आन्तरिकीकरण गर्दै सो सम्बन्धी सेवालाई दिगो रूपमा प्रवाह गरिनेछ ।

कार्यक्रम तथा आयोजना

१. रोजगार सूचना केन्द्र स्थापना (स्वदेश तथा वैदेशिक रोजगार सम्बन्धी) व्यवस्थापन तथा सञ्चालन।

२. सचेतनामुलक (रिटर्नी स्वयंसेवक परिचालन र अन्तरक्रिया र होर्डिङ बोर्ड र जानकारीमुलक पर्चा विकास तथा वितरण) कार्यक्रम सञ्चालन।
३. आर्थिक र वित्तीय साक्षरता कक्षा सञ्चालन।
४. व्यवसायिक सीप विकास तालिम सञ्चालन।
५. वैदेशिक रोजगारमा गएका व्यक्ति तथा तिनका परिवारका लागि मनोसामाजिक परामर्श सेवा कार्यक्रम।
६. वैदेशिक रोजगारसँग सम्बन्धित ठगी लगायतका समस्याहरूमा पिडितहरूको न्यायमा पहुँचका लागि जिल्ला प्रशासन कार्यालय र वैदेशिक रोजगार विभागसँग आवश्यक समन्वय र सहजिकरण।
७. वैदेशिक रोजगारबाट फर्केर आएका व्यक्तिहरूलाई उद्यम विकासका लागि सहजिकरण तथा सहयोग कार्यक्रम।

अपेक्षित उपलब्धि

वैदेशिक रोजगारीबाट आएका युवाहरूको ज्ञान सिपको सदुपयोग गर्दै स्थानीय स्तरमा रोजगारीका अवसरहरू श्रृजना भएको हुनेछ।

परिच्छेद ४ सामाजिक क्षेत्र

४.१ स्वास्थ्य र पोषण

पृष्ठभूमि

नेपालको संविधान २०७२ मा आधारभूत स्वास्थ्य सेवालाई निःशुल्क दावी गर्न सक्ने गरी मौलिक हकका रूपमा व्यवस्था गरिएको छ। संविधानले परिकल्पना गरेको लोककल्याणकारी राज्यको अवधारणाले नागरिकको स्वास्थ्य तथा पोषण स्थितिमा सुधार गर्नका लागि लगानी गर्नु पर्ने कुरालाई केन्द्रित गर्दछ। दिगो विकास लक्ष्य नं.२ ले उन्नत पोषणको सुनिश्चित गर्ने र लक्ष्य नं.३ अन्तर्गत सबै उमेर समूहका व्यक्तिहरूको लागि स्वस्थ जीवनको सुनिश्चितता गर्दै समृद्ध जीवन प्रवर्द्धन गर्ने भनी तोकिएको छ।

प्रमुख समस्या

सबै वर्ग तथा समुदायका व्यक्तिलाई स्वास्थ्य सेवाका पहुँचमा ल्याउन नसक्नु, स्वास्थ्य सेवा लिने अभ्यास कम देखिनु, संक्रमण र महामारीजन्य रोगहरूको समुचित नियन्त्रण नहुनु, प्राकृतिक विपद र दुर्घटना वा चोटपटकबाट समग्र स्वास्थ्यमा पर्ने जोखिम न्यूनीकरण गर्ने प्रयास अव्यवस्थित बसाइँसराइ र आश्रित जनसङ्ख्याको बढ्दो अनुपात स्वास्थ्य तथा पोषण क्षेत्रमा देखा परेका प्रमुख समस्याहरू हुन्। स्वास्थ्य सेवाहरूलाई गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाउन प्रविधिमैत्री जनशक्ति परिचालन सकिएको छैन।

नागरिकले संवैधानिक हक अन्तर्गत प्राप्त गर्ने स्वास्थ्य सेवाप्रति उत्तरदायी एवं प्रयाप्त जनशक्ति विकास गर्न नसक्नु, आवश्यकता अनुसार आधुनिक उपकरण र विशेषज्ञहरूको अभाव, विश्वव्यापी रूपमा परिवर्तन हुँदै आएको खानपान तथा जीवनशैलीबाट उत्पन्न समग्र स्वास्थ्य हक बढ्दै जानु अर्को समस्याका पाटाहरू हुन्।

चुनौती तथा अवसर

निःशुल्क र गुणस्तरीय आधारभूत स्वास्थ्य सेवालाई स्थानीय तहबाट सर्वसुलभ रूपमा प्रदान गर्न, गरिव तथा सीमान्तकृत समुदायलाई उच्च प्राथमिकतामा राख्दै स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गर्न र स्वास्थ्य उपचारमा लाग्ने खर्च घटाउनु पहिलो चुनौती भएको छ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच

स्वास्थ्य प्रति जिम्मेवार र सेवाको गुणस्तरीय सुनिश्चिता

लक्ष्य

नेपाल सरकारले प्रदान गर्ने निदानात्मक, प्रवर्द्धनात्मक, पुनस्थापनात्मक र प्रतिरोधात्मक उपचारात्मक स्वास्थ्य सेवाहरूको सर्वसुलभ निशुल्क र गुणस्तरीय सुनिश्चित सहित पहुँच अभिवृद्धि।

उद्देश्य

१. मध्यनेपाल नगरपालिकाका सबै नागरिकहरूको आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा समतामूलक पहुँच अभिवृद्धि गराउनु।

२. थप लगानी बातावरण सिर्जना गरी स्वास्थ्य सेवा सुधारकालागि स्वास्थ्य सेवालाई प्रवर्द्धन गर्नु।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका :१७ स्वास्थ्य तथा पोषणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: मध्यनेपाल नगरपालिकाका सबै नागरिकहरूको आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा समतामूलक पहुँच अभिवृद्धि गराउनु ।	
१.१: गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको सहज पहुँच हुने गरी प्रभावकारी रूपमा सेवा उपलब्ध गर्ने ।	१. आवश्यक एम्बुलेन्स, औषधी, उपकरण, प्रविधि र दक्ष स्वास्थ्यकर्मीहरू सहितको प्रभावकारी एवं जवाफदेहीपूर्ण स्वास्थ्य सेवा प्रणालीको विकास गरिनेछ । २. गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको पहुँच पुऱ्याउन स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम लागु गरिनेछ । ३. सर्ने वा नसर्ने रोगहरूका बारेमा प्रवर्द्धनात्मक, निरोधात्मक र उपचारात्मक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । ४. स्वास्थ्यको सहज पहुँचका लागि आधुनिक सूचना प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गरिनेछ । ५. स्वास्थ्य सेवा प्रवाहलाई पारदर्शी, जवाफदेही एवं जनउत्तरदायी बनाउन सुशासनमा जोड दिइनेछ । ६. ल्याव सेवा सञ्चालनका लागि आवश्यक पहल अघि बढाइनेछ ।
१.२: नगरपालिका मातहतका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा तोकिएका सङ्ख्यामा स्वीकृत जनशक्ति व्यवस्थापन गरी सेवा प्रवाहको क्षमता र पहुँच विस्तार गर्ने ।	१. नगरपालिका भित्रका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा स्वीकृत कुल दरबन्दीको सङ्ख्या यकिन गरी आवश्यक जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ । २. दरबन्दी अनुसार माग भई प्राप्त जनशक्ति वा पालिकाको निजी स्रोतबाट नियुक्त गरिएका स्वास्थ्यकर्मीहरूलाई पालिकाको मातहतमा आवश्यक तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।
उद्देश्य २: थप लगानी बातावरण सिर्जना गरी स्वास्थ्य सेवा सुधारकालागि स्वास्थ्य सेवालार्ई प्रवर्द्धन गर्नु ।	
२.१: स्वास्थ्य क्षेत्रमा निजी, सहकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रको संलग्नता वृद्धि गरी ती क्षेत्रहरूबाट हुनेलगानीलाई व्यवस्थित गर्ने ।	१. निजी र गैरसरकारी क्षेत्रमा स्थापित स्वास्थ्यसम्बन्धी व्यवसायिक सङ्घ-संस्थाहरूबीच स्वास्थ्य सेवा प्रवाह, अध्ययन, अनुसन्धान कार्यमा सहकार्यलाई बढावा दिइनेछ । २. स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा सरकारी, निजी, सामुदायिक एवं सहकारी क्षेत्रलाई समेट्दै गुणात्मक सेवा सुनिश्चित गराउन सुशासन कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२.२: नगरपालिका क्षेत्रमा उपलब्ध जडीबुटीको व्यवस्थापन र उपयोग गर्दै आयुर्वेद चिकित्सा प्रणालीको विकास विकास गर्ने ।	१. आयुर्वेद पद्धतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि उपयुक्त संरचनाको विकास र विस्तार तथा स्थानीय जडीबुटीमा आधारित औषधी तयार गरी प्रयोग तथा वितरण गरिनेछ । २. आयुर्वेद प्रणालीको क्रमबद्ध विकास प्रणालीको संरक्षण, विकास एवं विस्तारका लागि दीर्घकालीन योजना तर्जुमा गरी लागू गरिनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

अपेक्षित उपलब्धि

सबै नागरिकहरूको आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा समतामूलक पहुँच अभिवृद्धि हुनेछ । १५ शैयाको अस्पताल सम्पन्न भई न.पा.बाट विशेषज्ञ टोलीबाट सेवा उपलब्ध हुनेछ । परिवार नियोजनको प्रयोगकर्ताको सङ्ख्यामा वृद्धि भएको हुनेछ । बालबालिकाको खोप लगाउनेको दरमा उल्लेखनिय वृद्धि हुनेछ । संस्थागत प्रसुती सेवा लिनेको सङ्ख्या बढेको तथा महीला स्वास्थ्य सुधार भएको हुनेछ । गुणस्तरीय र पोषणयुक्त खाद्य सामग्रीमा पहुँच वृद्धि हुनेछ । लगानी मैत्री वातावरण सिर्जना भई स्वास्थ्य सेवा प्रवर्द्धन हुनेछ ।

नतिजा खाका

तालिका १८ नतिजा खाका: स्वास्थ्य तथा पोषण

सूचक		आधार बर्ष	लक्ष्य		
विवरण	इकाई	०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३
३० मिनेट भित्र स्वास्थ्य पहुँच भएका जनसंख्या	प्रतिशत	८२	८५	८८	९०
प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र/अस्पताल पुग्न लाग्ने औसत समय	मिनेट	२५	२४	२३	२०
बिरामी पर्दा सर्वप्रथम स्वास्थ्य चौकी/ प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र/अस्पताल जाने जनसंख्या	प्रतिशत	७९	८३	८५	९०
स्वास्थ्य संस्थामा प्रसुती गराउने गर्भवती महिला	प्रतिशत	७६	८०	८५	९०
परिवार नियोजनका साधनको प्रयोग दर	प्रतिशत	७२	७५	८०	८५

४.२ शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन

पृष्ठभूमि

शिक्षा विकासको आधार हो । संविधानले आधारभुत तहसम्मको शिक्षामा पहुँच, आधारभुत तहसम्मको अनिवार्य र निशुल्क शिक्षा तथा माध्यमिक तहसम्मको निःशुल्क शिक्षा पाउने हक प्रत्याभुत गरेको छ । अपांगता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकलाई कानुन बमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने, प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानुन बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हक प्रत्याभुत गरेको छ । साथै शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यवसायिक, सिपमुलक तथा रोजगारमुलक बनाउँदै शिक्षामा राज्यको लगानी अभिवृद्धि गर्दै निजी क्षेत्रको लागीनलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामूलक बनाउने निती अवलम्बन गरेको छ ।

प्रमुख समस्या

यस नगरपालिकामा ४६ वटा सरकारी शैक्षिक संस्था सञ्चालनमा आएको भएपनि आधारभुत तहमा देश, समाज र समुदायको बारेमा पाठ्यक्रमको विकास नहुनु माध्यमिक र उच्च माध्यमिक तहमा व्यावहारिक र प्राविधिक शिक्षाको कमी हुनु, सामुदायिक र संस्थागत विद्यालय विचको गुणस्तरमा फरक देखा पर्नु, शिक्षक दरवन्दी आवश्यकता अनुसार पुरा नहुनु, पुस्तकालयको व्यवस्था समय र आवश्यकता अनुसार प्रबन्ध नहुनु, शैक्षिक सामग्री आवश्यकता अनुसार उपलब्ध नहुनु, गरिव सिमान्तकृत परिवारको बालबच्चाको लागि विशेष छात्रवृत्तिको व्यवस्था नहुनु, सबै विद्यालयमा इन्टरनेट को पहुँच नहुनु, कम्प्युटरको यथोचित व्यवस्था नहुनु, कक्षाको स्तर अनुसार विज्ञान प्रयोगशाला नहुनु, स्थानीय आवश्यकता र पहिचान झल्काउने स्थानीय विशेषतामा आधारित पाठ्यक्रम अझै सम्म पनि तयार हुन नसक्नु नगरपालिकाको शैक्षिक क्षेत्रमा देखा परेको समस्या हुन्। दिवा खाजा प्रभावकारी ढंगले व्यवस्था नहुनु, खेलकुद मैदानहरू सबै स्कूलहरूमा यथोचित मात्रामा व्यवस्था नहुनु, गरिव र जेहेन्दारको लागी आवासिय विद्यालय स्थापना हुन नसक्नु, विद्यालय भवन तथा अन्य भौतिक सुविधाहरू यथोचित मात्रामा उपलब्ध नहुनु आदी यस नगरपालिकाको शैक्षिक क्षेत्रमा देखा परेका अन्य समस्याहरू हुन्।

चुनौती तथा अवसर

विद्यालय भवन, फर्निचर, खेलकुद मैदान लगायत अन्य भौतिक सुविधा उपलब्ध गराउनु विद्यालयहरू समायोजन गरी शिक्षण सिकाई क्रियाकलापलाई प्रभावकारी ढंगले सञ्चालन गराउनु साक्षरता दरमा लिङ्ग, जातिगत, फरक हुंदा समानस्तरमा ल्याउनु विद्यालय छोड्ने दर शुव्यमा झार्न, समुदायलाई विद्यालय प्रति अपनत्व कायम गर्न आदि चुनौतीहरू रहेका छन्। यसै गरी विद्यालय उमेर समूहका सबै बालबालिकालाई विद्यालयमा भर्ना पूर्वप्राथमिक शिक्षालाई समुदाय एवं विद्यालयस्तरमा सञ्चालन गर्नु प्राविधिक विद्यालय स्थापना र सञ्चालन गर्न यस नगरपालिकाको लागि अन्य चुनौतीको रूपमा रहेका छन्। साथै अनुगमन पद्धतिलाई प्रभावकारी बनाउदै कमजोर विद्यालय व्यवस्थापनलाई व्यवस्थित र सुदृढ गराउनु विद्यालयहरू आपसमा गाभ्न तथा मर्ज गर्न, दलित र अति गरिव समुदायका केटाकेटीहरूलाई विद्यालय ल्याउन र टिकाउन आदी जस्ता पक्षहरू पनि चुनौती को रूपमा देखा परेका छन् ।

चुनौतीका बाबजुद अधिकांश अभिभावकमा शिक्षाको जागरण रहनु, नगरपालिकाको शिक्षाको सम्पूर्ण जिम्मा स्थानीय सरकारलाई भएकाले प्रदेश र संघीय सरकारसँग समन्वय गरी शिक्षक दरवन्दी बढाउन पहल गर्न सकिने, स्थानीय सरकार सञ्चालन सम्बन्धी ऐन अनुसार नै पाठ्यपुस्तक, शैक्षिक सामग्री, पाठ्यक्रम, पठनपाठन, भौतिक सुविधा, खेलकुद, पुस्तकालय, विद्यालय व्यवस्थापन, अनुगमन र निरीक्षणलाई प्रभावकारी ढंगले सञ्चालन गर्न सकिने अवसरहरू रहेका छन्। यसै प्रकारले नगरपालिकाका वडा कार्यालय तथा वस्तिसम्म सडक संजाल जोडिनु नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र नगरपालिकाले शिक्षा क्षेत्रको गुणस्तर कायम गर्न प्रतिवद्धता देखाउनु शिक्षा क्षेत्रको विकासका लागि नगरपालिकाको अवसरहरू हुन्।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच

सामाजिक आर्थिक रुपान्तरणका अवधारणा, शैक्षिक विकसित मानव संसाधन।

लक्ष्य

गुणस्तरिय शिक्षा मार्फत सिर्जनशील, दक्ष प्रतिस्पर्धी, उत्पादनशील र नवप्रवर्तनशील मानव श्रोतको विकास गर्ने।

उद्देश्य

१. सबै बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालशिक्षाको अनुभव सहित आधारभूत शिक्षा अनिवार्य तथा निःशुल्क र माध्यमिक शिक्षामा निःशुल्क पहुँच सुनिश्चित गरी शिक्षालाई गुणस्तरीय, जीवनोपयोगी र प्रविधि मैत्री बनाउनु।
२. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक सिप विकासमा समावेशी र समतामूलक पहुँच विस्तार र गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु।
३. पहुँच र गुणस्तर अभिवृद्धि गरी उच्च शिक्षालाई वैज्ञानिक, नवप्रवर्तनात्मक, अनुसन्धानात्मक, प्रविधि मैत्री र रोजगारमूलक बनाउने ज्ञानमा आधारित समाज र अर्थतन्त्र निर्माण गर्नु।
४. स्थानीय कृषिलाई प्रवर्द्धन गर्न कृषिमा आधारित शिक्षा र तालिमको व्यवस्था गर्नु।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका : १९ शिक्षाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: सबै बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालशिक्षाको अनुभव सहित आधारभूत शिक्षा अनिवार्य तथा निःशुल्क र माध्यमिक शिक्षामा निःशुल्क पहुँच सुनिश्चित गरी शिक्षालाई गुणस्तरीय, जीवनोपयोगी र प्रविधि मैत्री बनाउनु।	
१.१: यस नगरपालिकाको माध्यमिक तह सम्मको शिक्षालाई निःशुल्क, प्रविधि मैत्री तथा भौतिक सुविधा सम्पन्न बनाउन पहल गर्ने तथा कार्यन्वयन गर्ने।	१. शैक्षिक सामग्री, स्तरीय भवन, फर्निचर, प्रयोगशाला तथा सवारी साधन सहित सुविधा सम्पन्न विद्यालय बनाइनेछ। २. नगरपालिकामा कम्तिमा १ वटा सुविधा सम्पन्न प्राविधिक विद्यालय स्थापना गरी सञ्चालन गरिनेछ। ३. सबै विद्यालयमा आधारभूत तह देखि नै अंग्रेजी, गणित, विज्ञान, कम्प्यूटर र नैतिक शिक्षा विषय अनिवार्य गर्ने नीति लिइने। ४. सबै विद्यालय उमेर समूहका बालबालिकालाई अनिवार्य विद्यालय भर्ना अभियान सञ्चालन गरिनेछ। ५. सबै बालबालिकालाई विद्यालयमा ल्याउन र टिकाउन आमा समूह, सामुदायिक वन समिती, क्लव तथा स्थानीय गैससलाई परिचालन गरिनेछ।
उद्देश्य २: प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक सिप विकासमा समावेशी र समतामूलक पहुँच विस्तार र गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु।	
२.१: समावेशी सहितको व्यवसायिक सिप विकासको लागि प्राविधिक शिक्षाको आधारशिला तयार पार्ने।	१. महिला, दलित, अपाङ्ग, विपन्न तथा सिमान्तकृत समूहको गुणस्तरीय, प्राविधिक एवं विशेष शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्दै लगिनेछ। २. भिन्न क्षमता भएका बालबालिकालाई सीपमूलक विशेष शिक्षा प्रदान गर्न अन्तर सरकार, अन्तर स्थानीय तह, गैसस र निजी

	क्षेत्र समेतसँग समन्वय गरी उपयुक्त विद्यालयमा छात्रवृत्ति सहित पठनपाठनको व्यवस्था गरिनेछ। ३. सबै विद्यालयमा आधारभूत तह अन्तर्गत शुरु देखि नै अंग्रेजी, गणित, विज्ञान,कम्प्यूटर र नैतिक शिक्षा विषय अनिवार्य गर्ने नीति लिइनेछ।
उद्देश्य ३: पहुँच र गुणस्तर अभिवृद्धि गरी उच्च शिक्षालाई वैज्ञानिक, नवप्रवर्तनात्मक, अनुसन्धानात्मक, प्रविधिमैत्री र रोजगारमूलक बनाउने ज्ञानमा आधारित समाज र अर्थतन्त्र निर्माण गर्नु।	
३.१: शिक्षालाई वैज्ञानिक, नवप्रवर्तनात्मक, अनुसन्धानात्मक, प्रविधिमैत्री र रोजगारमूलक बनाउने।	१. आधारभूत शिक्षाबाट वञ्चित विद्यालय उमेर समूह का किशोरकिशोरीहरूलाई उनीहरूको अनुकूल अनौपचारिक सीपमूलक र डिजिटल साक्षरता कक्षा सञ्चालन गरिनेछ। २. आधारभुत तहमा स्थानीय सिपको प्रतिनिधित्व हुने गरी स्थानीय पाठ्यक्रममा यस सम्बन्धी सामग्री समावेश गरिनेछ। ३. हरेक विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला निर्माण गर्न भौतिक र प्राविधिक पक्षलाई सुदृढिकरण गरिनेछ। ४. साधारण विषय पढाउने विद्यालयलाई कम्तिमा एउटा प्राविधिक र एउटा व्यवसाहिक विषय पढाउन प्रोत्साहन गर्दै जनाशक्ती र श्रोतको लागि सहयोग गरिनेछ।
उद्देश्य ४: स्थानीय कृषिलाई प्रवर्द्धन गर्न कृषिमा आधारित शिक्षा र तालिमको व्यवस्था गर्नु।	
४.१: कृषिलाई व्यवसायिकरण गर्ने खालको शिक्षा लाई प्रोत्साहन गर्ने।	१. आधारभुत तह देखी नै कृषि सम्बन्धी प्राविधिक र सैद्धान्तिक ज्ञानलाई प्रोत्साहन मिल्ने खालको शिक्षाको शुरुवात गरिनेछ। २. नगरपालिका क्षेत्र भित्रै प्रांगारिक मल तथा फलफुल र विभिन्न तर्कारीको बिउ उत्पादनलाई प्रोत्साहन गर्न तालिम र आधारभुत तह देखी नै पाठ्य विषयको व्यवस्था गरिनेछ। ३. कृषि र दुग्ध पदार्थमा आधारित उत्पादन, प्याकिङ र स्टोरेज को लागि विद्यालय स्तरमै ऐक्षिक विषयको व्यवस्था गरिनेछ।

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

अपेक्षित उपलब्धि

१. सबै बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालशिक्षाको अनुभव सहित आधारभूत शिक्षा अनिवार्य तथा निःशुल्क र माध्यमिक शिक्षामा निःशुल्क पहुँच सुनिश्चित गरी शिक्षालाई गुणस्तरीय, जीवनोपयोगी र प्रविधि मैत्री बनाउइनेछ।
२. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक सिप विकासमा समावेशी र समतामूलक पहुँच विस्तार र गुणस्तर सुनिश्चित गरिनेछ।
३. पहुँच र गुणस्तर अभिवृद्धि गरी उच्च शिक्षालाई वैज्ञानिक, नवप्रवर्तनात्मक, अनुसन्धानात्मक, प्रविधि मैत्री र रोजगारमूलक बनाउने ज्ञानमा आधारित समाज र अर्थतन्त्र निर्माण गरिनेछ।

४. स्थानीय कृषिलाई प्रवर्द्धन गर्न कृषिमा आधारित शिक्षा र तालिमको व्यवस्था गरिनेछ।

नतिजा खाका

तालिका २० नतिजा खाका- शिक्षा

सूचक		आधार वर्ष	लक्ष्य		
विवरण	इकाई	०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३
१५ देखि ६० सम्मको साक्षर जनसंख्या	प्रतिशत	४२%	७५	८०	८५
प्राविधिक शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थी	संख्या	१२०	१३२	१४५	१६०
उच्चा शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थी	संख्या	७८२	८६०	९४६	१०४१
स्नातक तह उत्तीर्ण गर्ने महिला	संख्या	१२४०	१२७०	१२९०	१३२०
जीवनउपयोगी सीप प्राप्त तथा संस्थामा आबद्ध युवा	संख्या	२५६	२८२	३१०	३४१
स्नातक तह उत्तीर्ण जनसंख्या	संख्या	१२५६	१३८२	१५२०	१६७२
कृषि बिज्ञान सम्बन्धि अध्ययनरत विद्यार्थी	संख्या	८	२०	२२	२४
सूचना प्रविधि सम्बन्धि अध्ययनरत विद्यार्थी	संख्या	३४	५०	५५	६१
व्यवस्थित विज्ञान र कम्प्युटर प्रयोगशाला भयको बिद्यालय		८	१०	१५	२२

४.३ खानेपानी तथा सरसफाई

पृष्ठभूमि

आधारभूत खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता सुविधा सबै नागरिकलाई प्रदान गर्नु लोककल्याणकारी राज्यको अर्को मौलिक जिम्मेवारी हो। नेपालको संविधानले खानेपानी तथा सरसफाईलाई मौलिक हक र मानव अधिकारको रूपमा स्वीकार गरेको छ। खानेपानी तथा सरसफाई क्षेत्रको सुधारबाट मात्र बालमृत्युदर कम गर्न तथा सरदर आयु बृद्धि गर्न सहयोग गर्दछ। नागरिकको समग्र स्वास्थ्य स्थितिमा सुधार भई उत्पादनशिल समयमा बृद्धि भएको तथा सामाजिक रहनसहन र बालबालिकाको विद्यालय उपस्थिति दरमा अनुकूल सुधार गर्न योगदान गर्न सक्दछ।

प्रमुख समस्या

जनसङ्ख्या बसाइँसराइको चाप र जनसङ्ख्या वृद्धिसँगै बस्ती तथा शहरमा प्रदुषण बढ्दो छ। पर्यावरणीय असन्तुलन, प्लाष्टिकजन्य फोहरले शहरलाई कुरूप बनाउँदै गएको अवस्था छ। फोहरमैलाको विसर्जन र पुनःप्रयोग प्रणालीलाई कार्यान्वयन गर्न नसक्नु समग्र शहरी विकासको विकराल समस्याको रूपमा रहेको छ। समग्र सरसफाई योजनाको कार्यान्वयन गर्नु पर्ने अवस्था विद्यमान छ। खानेपानीको स्वच्छता र पानी जाँच गरी खानेपानी आपूर्ति हुन सकिरहेको छैन। खानेपानीको ट्रिटमेन्ट प्लानको योजना बनाउन आवश्यक देखिन्छ। बस्ती तथा बजारको ढल निकासको बृहत योजना र डिपिआर निर्माण गर्नु पर्दछ। खानेपानीलाई स्वच्छ र मध्यम स्तरको पिउनयोग्य मापदण्डको आपूर्ति हुन सकेको छैन भने आयोजनाको लाभग्राहीमा दोहोरोपना देखिन्छ। आयोजनाको प्रभावकारीता र दुरगामी प्रभावलाई आधार मानी अबका खानेपानीका आयोजनाको तर्जुमा गरिनु पर्दछ।

चुनौती तथा अवसर

राष्ट्रिय तथ्याङ्कलाई आधार मान्ने हो भने ९० प्रतिशत जनसङ्ख्याले आधारभूत खानेपानीको लाभ लिएको देखिए पनि मध्यमस्तरको खानेपानी आयोजनाबाट लाभलिने जनसङ्ख्या जम्मा २० प्रतिशतको हाराहारीमा रहेको कुरा पन्ध्रौँ योजनाको आधारपत्रमा उल्लेख छ। दिगो विकास लक्ष्यले सबैका लागि सरसफाई तथा खानेपानीको उपलब्धता र दिगो व्यवस्थापनको प्रत्याभूति गर्ने कुरा उल्लेख गरेको छ। खानेपानीको अवस्थालाई हेर्दा पानीको ट्रिटमेन्ट र रसायनिक तथा जैविक जाँच गरी प्रारम्भिक स्वच्छताको सुनिश्चितता गर्न सकिएको छैन। खानेपानी निरन्तर आपूर्ति र गुणस्तरीयता कायम गर्नु यस उपक्षेत्रका चुनौतीहरू हुन्। त्यसैगरी ढल निकासलाई सिधै खोलामा मिसाइएको अवस्था छ। तिनीहरूको ट्रिटमेन्ट गरिएको छैन। जनस्वास्थ्यको प्रमुख सरोकारको विषय भएको खानेपानी, सरसफाई र स्वच्छतालाई अभियान सञ्चालन गर्ने गरी जिम्मेवारी स्थानीय सरकारको रहेको छ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच

एक घर एक धाराको राष्ट्रिय प्रतिवद्धतालाई पूर्णता, गुणस्तरीय खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता

लक्ष्य

खानेपानी उपभोक्ता समिति र नगरपालिकाको समन्वय र सहकार्यमा (खानेपानी बोर्ड) मार्फत मध्यम स्तरमा खानेपानीको स्तरोन्नति गर्ने।

उद्देश्य

१. आधारभूत खानेपानीको पहुँच विस्तार गर्नु।
२. गुणस्तरीय खानेपानी सुविधाको पहुँचमा वृद्धि गर्नु।
३. प्रत्येक घरमा व्यवस्थित शौचालय तथा घरेलु फोहरमैलाको व्यवस्थापन गर्नु।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका : २१ खानेपानी तथा सरसफाइका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: आधारभूत खानेपानीको पहुँच विस्तार गर्नु।	

१.१: पहुँच नभएका बस्तीहरूमा खानेपानीको सेवा विस्तार गर्न खानेपानीका स्रोतहरूको पहिचान गर्ने।	१. विद्यमान तथा वैकल्पिक खानेपानीका स्रोतहरूको प्राविधिक टोलीबाट मूल्याङ्कन गराइनेछ। २. खानेपानीका स्रोतहरूको संरक्षण गरिनेछ। ३. “एकघर एक धारा” कार्यक्रम लागु गरिनेछ। ४. आधारभूत खानेपानीको पहुँच बृद्धिको लागि ठाउँ ठाउँमा पानी ट्यांकीको सम्भ्याव्यता अध्ययन गरिनेछ। ५. नयाँ संरचनाको लागि आवश्यक जग्गाको व्यवस्था गर्ने मिलाइनेछ।
उद्देश्य २: गुणस्तरीय खानेपानी सुविधाको पहुँचमा बृद्धि गर्नु।	
२.१: आधारभूत खानेपानीको गुणस्तर बढाउन आवश्यक संरचनाहरू तयार गर्ने।	१. विद्यमान खानेपानीका संरचनाको क्षमता मूल्याङ्कन गरिनेछ। २. आवश्यकता अनुसार पानी शुद्धीकरण प्रक्रियाकोलागि संरचना निर्माण गरिनेछ। ३. सामूहिक कोषको निर्माण गरी उपभोक्ताको लागत सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ। ४. निजी वा अन्य क्षेत्रसँग साझेदारीको प्रयास गरिनेछ। ५. व्यवस्थित खानेपानीको रेखदेख र सञ्चालनकोलागि जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ।
उद्देश्य ३: प्रत्येक घरमा व्यवस्थित शौचालय तथा घरेलु फोहरमैलाको व्यवस्थापन गर्नु।	
३.१: प्रत्येक घरपरिवारमा आधारभूत शौचालय तथा सरसफाइको व्यवस्था गर्ने।	१. निर्माण भएका शौचालयहरूको समुचित प्रयोगबारे अनुगमन गरिनेछ। २. घरबाट निस्कने अन्य फोहर व्यवस्थापन गर्न घर परिवारलाई आवश्यक प्रशिक्षणको व्यवस्था गरिनेछ। ३. हरेक घरबाट निस्कने कुहिने प्रकृतिका फोहरमैलाबाट कम्पोस्ट मल बनाउन प्रत्येक परिवारलाई प्रेरित गरिनेछ। ४. घरबाट निस्कने पानीलाई सङ्कलन गरी करेसाबारीमा उपयोग गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ। ५. समुदायका केही सार्वजनिक ठाउँहरूमा अपाङ्गमैत्री, बालमैत्री शौचालयको निर्माण गरिनेछ। ६. सरसफाइ सम्बन्धी जनचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

अपेक्षित उपलब्धि

१. आधारभूत खानेपानीको पहुँच विस्तार हुनेछ।
२. गुणस्तरीय खानेपानी सुविधाको पहुँचमा बृद्धि हुनेछ।
३. प्रत्येक घरमा व्यवस्थित शौचालय तथा घरेलु फोहरमैलाको व्यवस्थापन हुनेछ।

४.४ महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग

पृष्ठभूमि

मानव अधिकारको विकास र परिभाषा अनुसार नागरिकका आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारलाई सकारात्मक अधिकारको सूचीमा राखी राज्यले नागरिकको सुरक्षा र संरक्षणका लागि विशेष भूमिका खेल्नु पर्ने कुरा उल्लेख गरिन्छ। नेपालको संविधानको भाग ३ अन्तर्गत मौलिक हकको व्यवस्था गरी समानता, जातीय छुवाछुत तथा भेदभाव विरुद्धको हक, शोषण विरुद्धको हक, महिलाको हक, बालबालिकाको हक, दलितको हक, जेष्ठ नागरिकको हक, सामाजिक न्यायको हक र सामाजिक सुरक्षाको हकका लागि राज्यले विशेष व्यवस्था गर्ने प्रतिवद्धता उल्लेख गरिएको छ। संविधानको भाग ४ मा उल्लेखित राज्यको निर्देशक सिद्धान्तहरू अन्तर्गत सामाजिक न्याय र समावेशिकरण सम्बन्धि नीतिले असहाय अवस्थामा रहेकानागरिक, जोखिममा परेका, सामाजिक र पारिवारिक बहिष्करणमा परेका तथा हिंसा पीडित महिलाको पुनर्स्थापना, संरक्षण गर्ने कुरालाई जोड दिएको पाइन्छ। महिलामाथि हुने व्यवहारगत विभेद हट्न नसक्नु, अशिक्षा, हानीकारक अभ्यास, लैङ्गिक विभेद तथा हिंसालाई बढावा दिने सामाजिक संरचना, सोच, मूल्य मान्यता, प्रथा कायमै रहनु सामाजिक समस्याहरू हुन्। लैङ्गिक समानता प्रष्ट्याउने पर्याप्त खण्डिकृत तथ्याङ्कको कमि हुनु र सामाजिक रूपमा बहिष्करण र जोखिम अवस्थामा परेका समूह तथा वर्गलाई सुरक्षा र संरक्षण दिन सक्ने प्रभावकारी कार्यक्रम कार्यान्वयन हुन नसक्नु प्रशासनिक समस्याहरू हुन्। आर्थिक तथा सामाजिक जीवनमा सारभूत लैङ्गिक समानता कायम गर्नु, राज्यका सबै तह र निकायहरूमा लैङ्गिक दृष्टिकोणलाई मूलप्रवाहिकरण गरी लैङ्गिक उत्तरदायी शासन लागु गर्नु र लैङ्गिक भूमिकामा परिवर्तन ल्याउनु यस क्षेत्रका चुनौतीहरू हुन्।

दिगो विकास लक्ष्यले आर्थिक, सामाजिक र राजनीतिक समावेशीकरण प्रवर्द्धन गर्ने, आर्थिक र सामाजिक नीति अपनाउने कार्यमा राज्यको भूमिकालाई तोकिएको छ। अर्को लक्ष्य ले सबै प्रकारका हिंसा, शोषण, यातना र दुरुपयोगको नियन्त्रणका लागि प्रभावकारी, जवाफदेही र पारदर्शी नीति, कानून र निकायहरूको स्थापना गर्ने कुरा उल्लेख छ।

प्रमुख समस्या

समाजको वर्ण व्यवस्था प्रणाली र पितृ सत्तात्मक सामाजिक संरचनाका कारण लिङ्ग, जात र उमेरका आधारमा नागरिकहरू माथि विभेद र उत्पीडनको अवस्था कायम छ। सिमान्त समुह र वर्गको उत्थान र सशक्तिकरणका लागि उनीहरूको अवस्था र स्थानमा समानुपातिक प्रतिनिधित्वको अवस्था नाजुक रहेको छ। राज्यले उनीहरूको सहभागीता र समावेशिकरणलाई मौलिक हकको व्यवस्था गरे पनि सारभूत रूपमा मौलिक हकको उपभोग गर्न सकिराखेको अवस्था छैन। दिगो विकास लक्ष्य नं. १० मा उल्लेखित लैङ्गिक समानता, बालबालिका र किशोरकिशोरी विरुद्ध हुने सबै प्रकारका विभेद, शोषण, दुर्व्यवहार र बेचबिखन तथा ओसारपसारको अन्त्य, भोकमरी अन्त्य गर्ने, जेष्ठ नागरिकका विशेष संरक्षण र सामाजिक सुरक्षाको हक सुनिश्चित गर्नु र अपाङ्गता भएका नागरिकहरूको सम्मानजनक जीवनयापनको अधिकारको सुनिश्चित गर्ने विषयहरू उल्लेख गरिएको छ। वास्तवमा विकासका कार्यक्रमहरूमा उनीहरूका मुद्दाहरूको सम्बोधन हुन नसकेको अवस्थामा राज्यले प्रतिवद्धता जाहेर गरेका विषयवस्तुहरूको सुनिश्चितताका लागि सकारात्मक विभेदको कार्यक्रमहरूलाई कार्यक्रमको मुल प्रवाहमा प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन सकिराखेको छैन।

चुनौती तथा अवसर

मानव विकास सूचांक सूचीको पिँधमा रहेका नागरिकहरूको विकास र समृद्धिको अवसर प्रदान गर्न स्थानीय तहको सरकारको विशेष जिम्मेवारीलाई आत्मासात गर्दै विकासको मूलप्रवाहमा प्रवाहिकरण गर्न विशेष योजनाको आवश्यकता रहन्छ। विविध कारणबाट सीमान्तकृत वर्ग वा समूहको खाद्य सुरक्षा र उन्नत पोषण प्राप्त गर्ने विषयलाई विभिन्न परिमाणत्मक सूचकहरूमा राखी योजना तर्जुमा गरिएको छ। महिलाका प्रसुतिका कारण हुने मृत्युलाई शून्य बनाउने र रक्त अल्पताको समस्याबाट मुक्त गर्नु चुनौती र अवसर रहेको छ। जातीय भेदभाव र बाल दुर्व्यवहार प्रतिको शून्य सहनशिलतालाई पालिकाले कठोर रूपमा अवलम्बन गर्नेछ। बालमैत्री र अपाङ्गतामा रहेका नागरिक मैत्री शासन पद्धती र भौतिक पूर्वाधारलाई क्रसकटिङ्ग सवालका रूपमा स्वीकार गरिएको छ। राज्यले ति खास समुह वा वर्गको अवस्था र स्थानमा सुधार गर्ने संवैधानिक र नीतिगत लक्ष्य लिइरहेको परिप्रेक्षमा व्यवहारिक प्रयोग वा अभ्यासलाई अवसरका रूपमा लिइएको छ। बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुसाँस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधतायुक्त विशेषतालाई आत्मसात गरी विविधतावीचको एकता, सामाजिक साँस्कृतिक ऐक्यवद्धता, सहिष्णुता र सद्भावलाई संरक्षण एवं प्रवर्द्धन गर्नु चुनौती पनि रहेको छ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच

समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक विकास, समतामूलक समाजको निर्माण

लक्ष्य

नेपालको संविधानको प्रस्तावना खण्डमा गर्ने संकल्प र मौलिक हकका रूपमा रहेको सामाजिक समावेशिकरण र लैङ्गिक समानता सुनिश्चितता।

उद्देश्य

- महिला हिंसाको अन्त्य तथा लैङ्गिक समता कायम गर्नु।
- बालबालिकाको समग्र अधिकारको संरक्षण तथा बालमैत्री वातावरण सिर्जना गर्नु।
- ज्येष्ठ नागरिकको हक अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्दै ज्ञान, सीप र अनुभवको उपयोग गर्नु।
- अपाङ्गता भएका व्यक्तिकालागि आधारभूत सेवा, स्रोत र प्रविधिमा सहज पहुँचको वृद्धि गर्दै आर्थिक तथा सामाजिक सशक्तीकरण मार्फत् जीवनयापनमा सहजता तथा आत्मसम्मान प्रदान गर्नु।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका : २२ महिला, बालबालिका, जेष्ठनागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: महिलाको हक-अधिकारको संरक्षण र लैङ्गिक समता कायम गर्नु।	
१.१: पालिका मातहतका सबै निकायहरूमा लैङ्गिक समानता वृद्धि गर्ने।	१. नगरपालिकाका नीति निर्माण र कार्यान्वयनमा समान महिलाको समान सहभागिता तथा प्रतिनिधित्वमा बढोत्तरी गरिनेछ। २. लैङ्गिक समानता प्राप्तिको लागि पुरुषको समेत सक्रिय सहभागितामा वृद्धि गरिनेछ।
१.२: लैङ्गिक हिंसा अन्त्य	१. महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका हिंसा, शोषण र विभेद

गर्ने कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने।	नियन्त्रणको कानुनी उपचार प्रणालीलाई पहुँच योग्य बनाइनेछ। २. स्थानीय तहमा हिंसा प्रभावित महिलाहरूको लागि पुनर्स्थापना तथा सुरक्षा गृह स्थापना तथा सञ्चालन का साथै नगरपालिकामा राहतकोषको सञ्चालन गरिने छ।
उद्देश्य २: बालबालिकाको समग्र अधिकारको संरक्षण तथा बालमैत्री वातावरण सृजना गर्नु ।	
२.१: विभेद, हिंसा, उत्पीडन, शोषणबाट बालबालिकालाई उचित संरक्षण गर्ने।	१. बालबालिका विरुद्ध हुने हिंसा, यौनदुर्व्यवहार, बालश्रम, बलात्कार, बेचबिखनजस्ता अपराध विरुद्ध सचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ। २. हिंसा प्रभावित बालबालिकाको उचित संरक्षण तथा पुनर्स्थापनाका लागि बाल हेल्पलाइन सेवाको व्यवस्था गरिनेछ। ३. अनाथ, असहाय, पूर्ण अपाङ्गता भएका र विशेष संरक्षणको आवश्यकता भएका बालबालिकाको लागि पुनर्स्थापना केन्द्र तथा बालकोषको स्थापना गरिनेछ।
२.२: बालबालिकाको सहभागिता बृद्धि गर्ने।	१. बाल क्लब तथा बाल सञ्चालको गठन, विस्तार तथा परिचालन गरी बालबालिकाको सहभागिता बढाइनेछ। २. स्थानीय नीति निर्माण तहमा बालबालिकाको सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ। ३. बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक र शैक्षिक विकासमा अवरोध तथा बाधा नपर्ने गरी बाल सहभागितामा बृद्धि गरिनेछ।
२.३: बालमैत्री वातावरणको विकास गर्ने।	१. बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गीण विकासका लागि प्रत्येक वार्डमा बाल उद्यान निर्माण गरिनेछ। २. बालमैत्री स्थानीय शासनका माध्यमबाट बाल अधिकार सूचकहरू पूरा गर्न बालमैत्री पालिका घोषणा गरिनेछ।
उद्देश्य ३: ज्येष्ठ नागरिकको हक अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्दै ज्ञान, सीप र अनुभवको उपयोग गर्नु।	
३.१: ज्येष्ठ नागरिकको लागि हेरचाह, स्याहारसुसार र उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्ने।	१. आफ्ना आमाबाबुलाई सन्तानले हेरचाह तथा उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्ने पद्धतिको प्रवर्द्धन गरिनेछ। २. आवश्यकता अनुसार ज्येष्ठ नागरिक दिवा सेवा केन्द्र तथा आश्रमको व्यवस्था गरिनेछ।
३.२: ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई उपयोग गरी सहभागितामा बृद्धि गर्ने।	१. ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई उपयोग गर्न अवसर प्रदान गर्नुका साथै अन्तरपुस्ता हस्तान्तरण गरिनेछ।
३.३: ज्येष्ठ नागरिकको सामाजिक सुरक्षा सेवालाई बृद्धि गर्ने।	१. ज्येष्ठ नागरिकलाई सम्मान स्वरूप सेवा र सुविधामा विशेष सहूलियतको व्यवस्था गरिनेछ। २. ज्येष्ठ नागरिकले समाज र राष्ट्रको लागि पुर्याएको योगदानको आधारमा सम्मान गरिनेछ।
उद्देश्य ४: अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि आधारभूत सेवा, स्रोत र प्रविधिमा सहज पहुँचको बृद्धि गर्दै	

आर्थिक तथा सामाजिक सशक्तीकरण मार्फत् जीवन यापनमा सहजता तथा आत्मसम्मान प्रदान गर्नु।	
४.१: अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचना निर्माण तथा सुधार गरी सार्वजनिक सेवामा पहुँच बढाउने ।	१. भौतिक संरचना,पूर्वाधार तथा यातायातका साधनहरू अपाङ्गमैत्री बनाई सहज हुने वातावरण निर्माण गरिनेछ। २. शिक्षण सिकाइ पद्धति अपाङ्गमैत्री बनाई गुणस्तरीय शिक्षामा सबै अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको पहुँच वृद्धि गरिनेछ। ३. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सरकारी र निजी क्षेत्रमा रोजगारीको अवसर वृद्धि गरिनेछ।
४.२: अपाङ्ग व्यक्तिहरूप्रति गरिने हिंसाको न्यूनीकरण गर्ने ।	१. अपाङ्ग व्यक्तिहरूप्रति गरिने विभेद र हिंसा निराकरण गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ। २. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सहभागितामा वृद्धिका लागि आवश्यक नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिनेछ।

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

अपेक्षित उपलब्धि

१. महिला हिंसाको अन्त्य तथा लैङ्गिक समता कायम हुनेछ।
२. बालबालिकाको समग्र अधिकारको संरक्षण तथा बालमैत्री वातावरण सिर्जना गरिनेछ।
३. ज्येष्ठ नागरिकको हक अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्दै ज्ञान, सीप र अनुभवको उपयोग गरिनेछ।
४. अपाङ्गता भएका व्यक्तिकालागि आधारभूत सेवा, स्रोत र प्रविधिमा सहज पहुँचको वृद्धि गर्दै आर्थिक तथा सामाजिक सशक्तीकरण मार्फत् जीवनयापनमा सहजता तथा आत्मसम्मान प्रदान गरिनेछ।

नतिजा खाका

तालिका २३ नतिजा खाका- महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग

सूचक		आधार वर्ष	लक्ष्य		
विवरण	इकाई	०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३
परिवर्तन स्थानीय संरचना तथा कानून अनुसार समावेशी (महिला, बालबालिका, अपांगता भएका व्यक्ति र अन्य पिछडिएका वर्ग) समिति, संयन्त्र तथा संजाल	संख्या	५	७	९	१२
सामाजिक सुरक्षाबाट लाभान्वित लक्षित वर्ग	संख्या	९७५	१०७३	११८०	१२९८

४.५ युवा तथा खेलकुद

पृष्ठभूमि

हरेक मानिसको जीवनको आधार नै युवा अवस्थामा नागरिकले प्राप्त गर्ने अवसर र हासिल गरेको सफलता वा नतिजाहरूबाट तयार हुने गर्दछ। सामाजिक विकासका प्रयासहरूले युवाहरूको मन छुने र क्षमतालाई बढाउन खेलकुदमा स्थानीय सरकारले प्रतियोगिताहरूको आयोजना गर्ने, कभर्ड हल र मैदान बनाउनको लागि लगानी गरेका छन् तर खेलाडीको क्षमता विकास एवं वृत्ति गर्ने योजनाहरू निर्माण गर्न सकिएको छैन। युवा स्वरोजगारलाई विशेष ध्यानाकर्षण गराई युवालाई कुलतबाट जोगाउन आवश्यक कदम चलाउन पर्ने देखिन्छ।

प्रमुख समस्या

युवा, खेलकुद र संस्कृतिलाई सामाजिक विकासको एक उपक्षेत्रको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ। युवाको अहिलेको प्रमुख रोजाई भनेको रोजगारी प्राप्त गर्नु र परिवारलाई कृषिमा आधारित निर्वाहमुखी अवस्थाबाट व्यवसायिक एवं संगठित क्षेत्रमा स्थापित गराउनु रहेको छ। युवाहरूको रोजाईमा वैदेशिक रोजगार पर्नु रहर मात्र होइन बाध्यता पनि छ। युवा तथा किशोर जनशक्ति देश बाहिर रहँदा स्थानीय स्तरमा खेलाडीहरूको उत्पादन हुन सकेको छैन। खेलकुदलाई व्यवसायको रूपमा भन्दा मनोरञ्जन र व्यक्तित्व विकासको माध्यमको रूपमामात्र लिने अभ्यास रहेको छ। विश्व परिवेशमा खेलकुद प्रति आएको धारणागत परिवर्तनले व्यवसायिक खेलको दायरा विकास हुदै गएको पाइन्छ। युवाहरूको व्यवसायिक विकासमा खेलकुदलाई व्यवसायिक धारबाट योजना बनाउनु पर्दछ।

जातीय पहिचान, भाषिक विकासप्रति नागरिकहरूमा निक्कै संवेदनशिलता बढेको छ। नगरपालिका भित्र रहेका विभिन्न जातीय समूहलाई सांस्कृतिक विकासका योजनामा आवद्ध गर्दै जातीय सहिष्णुता, पहिचान र सम्मानको अनुभूती गर्दै राष्ट्रिय एकता र अखण्डतालाई बलियो बनाउनु पर्दछ। जातीय मौलिक संस्कृतिको जगेर्ना गर्ने, भाषा र साहित्यको विकास गर्ने योजनाहरू तय गरिएका छन्।

चुनौती तथा अवसर

करिब २५ मुनिका धेरै युवाहरूको रोजाईमा खेलकुद क्षेत्रमा सीप, मनमा आँट वा दृढता, हृदयमा विश्वास सृजना हुन सकेको अवस्था छैन। खेलकुदलाई मनोरञ्जन भन्दा पनि व्यवसायिक र विश्व परिवेश अनुरूप प्रतिस्पर्धाको रूपमा जागरण गर्न सक्नु पर्दछ। खेलकुदका लागि आधार तयार गर्न वा भौतिक पूर्वाधार तयार गर्न, प्रशिक्षण कक्षा र प्रतियोगिताहरूको आयोजनालाई अवसरका रूपमा लिइएको छ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच

खेलकुदको विकास-मानसिक र शारीरिक चुस्तता विकास।

लक्ष्य

खेलकुद क्षेत्र भित्र रहेको क्षमता र संभावनाहरूलाई व्यवस्थित रूपमा उजागर गर्दै भावि पुस्ताको मानसिक र शारीरिक चुस्तता विकास गर्नु।

उद्देश्य

मध्यनेपाल नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना

१. युवाहरूलाई उद्यमशील, स्वरोजगार र स्वावलम्बी बनाउदै विकासमा युवाको सहभागिता वृद्धि गर्नु।
२. खेलकुद पूर्वाधारको विकास गर्दै युवा खेलाडीलाई उच्च प्रतिस्पर्धी र व्यवसायिक बनाउनु।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका : २४ युवा तथा खेलकुदका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: युवाहरूलाई उद्यमशील, स्वरोजगार र स्वावलम्बी बनाउदै विकासमा युवाको सहभागिता वृद्धि गर्नु।	
१.१: विकासमा युवा सहभागिता बढाउने।	१. विकास निर्माणमा युवाहरूलाई परिचालन गर्न युवा स्वयंसेवा कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ। २. नगरपालिकाको नीति-कार्यक्रम निर्माण तथा अनुगमन-मूल्याङ्कनमा युवा सहभागिता वृद्धि गरिनेछ।
१.२: युवालाई उद्यमशील, व्यवसायी र आत्मनिर्भर बनाउन वित्तीय स्रोत साधनको पहुँचमा वृद्धि गर्ने।	१. रोजगार तथा स्वरोजगार सिर्जनाका लागि सार्वजनिक, निजी, साझेदारीका वित्तीय संस्थाहरू मार्फत् सहूलियत व्याजदरमा ऋण उपलब्ध गराइनेछ।
१.३: युवा केन्द्रित प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा र सीप विकासका अवसरहरू विस्तार गरी उद्यमशील बनाउने।	१. युवामा उद्यमशीलता विकासका लागि स्वदेश तथा विदेशको बजारको माग अनुरूप व्यवसायिक तथा प्राविधिक तालिम उपलब्ध गराइनेछ। २. वैदेशिक अध्ययन तथा रोजगारीबाट आर्जन भएका पूँजी, ज्ञान, सीप, प्रविधि र अनुभवलाई स्वदेशमा नै उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगाउन प्रोत्साहन गरिनेछ। ३. परम्परागत पेशा र व्यवसायको जगेर्ना, आधुनिकीकरण, र व्यवसायीकरण गर्न युवाहरूलाई प्रोत्साहन गरिनेछ।
१.४: युवामा सकारात्मक सोच, सिर्जनशीलता र नेतृत्व क्षमताको विकास गर्ने।	१. सिर्जनात्मक अन्वेषण र नवप्रवर्तन कार्य गरी राष्ट्रको गौरव बढाउन योगदान दिन युवाहरूलाई प्रोत्साहित गरिनेछ। २. विकास वा खेलकुद सम्बन्धी विभिन्न क्लवहरूको स्थापना तथा प्रभावकारी सञ्चालन मार्फत युवाहरूको नेतृत्व र व्यक्तित्वको विकास गरिनेछ। ३. युवाहरूलाई परिवार र समाजप्रति जिम्मेवारी गराइनेछ। ४. युवाहरूलाई लागु पदार्थ दुर्व्यसन तथा नियन्त्रण सम्बन्धी चेतना मुलक कार्यक्रम तयारी तथा सञ्चालनमा सहभागी गराइनेछ। ५. वातावरण संरक्षण र दिगो विकासमा युवा सहभागितालाई प्राथमिकता दिइनेछ। ६. विज्ञान तथा सूचना प्रविधिमा युवाको पहुँचका लागि प्रत्येक वार्डमा सूचना प्रविधि सम्पन्न युवा सूचना केन्द्रको स्थापना

	गरिनेछ ।
उद्देश्य २: खेलकुद पूर्वाधारको विकास गर्दै युवा खेलाडीलाई उच्च प्रतिस्पर्धी र व्यवसायिक बनाउनु ।	
२.१: खेलकुदको समुचित विकासका लागि आवश्यक पूर्वाधारको निर्माण गर्ने ।	१. पालिकामा कम्तिमा एउटा न्युनतम सुविधा सम्पन्न बहुउद्देश्यीय खेलकुद रङ्गशाला निर्माण गरिनेछ । २. सार्वजनिक निजी साझेदारीमा खेलकुद पूर्वाधार निर्माण र सुदृढ गरिनेछ । ३. प्रत्येक वार्डमा कभर्डहल तथा आवश्यक खेल सामग्रीको व्यवस्था गरिनेछ ।
२.२: खेल सम्बद्ध राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरी खेलकुद विकास गर्ने ।	१. खेलकुद विकासका लागि सरोकारवाला राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थासँग सहयोग र सहकार्य गरिनेछ । २. खेलकुद पूर्वाधारको विकास र खेल क्षेत्रको उत्थानका लागि विज्ञता हाँसिल गरेका विदेशी खेलाडीसँग ज्ञान र सीपको आदानप्रदान गर्न आवश्यक समझदारीको व्यवस्था मिलाइनेछ ।
२.३: योग तथा ध्यानका साथै मनोरञ्जनात्मक, परम्परागत तथा संस्कृतिजन्य खेलकुद विकास गर्ने ।	१. योग तथा ध्यान मार्फत युवाहरूमा सकारात्मक विकासका लागि योग तथा ध्यानका प्रशिक्षक तयार गरिने छ । २. प्रत्येक वार्डमा योग तथा ध्यान प्रशिक्षण केन्द्र स्थापना तथा सुसञ्चालन गरिनेछ । ३. मनोरञ्जनात्मक तथा संस्कृतिजन्य खेललाई प्रोत्साहन गरिनेछ । ४. लोपोन्मुख रैथाने (Indigenous) खेल उत्थान तथा विकासका लागि आवश्यक व्यवस्था गरिनेछ ।
२.४: प्रतिभावान खेलाडीको पहिचान, क्षमता विकास र प्रोत्साहन गर्ने ।	१. राष्ट्र र प्रदेशको गौरव राख्न सफल खेलाडीहरूलाई सम्मान एवं पुरस्कार दिइनेछ । २. स्थानीय स्तरदेखि प्रतियोगिता सञ्चालन गर्दै प्रतिभावान खेलाडीको पहिचान, विकास, सम्मान तथा प्रोत्साहन गरिनेछ । ३. विद्यालय तथा पालिका तहमा खेलकुद पूर्वाधारको विकास गरी खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गरिनेछ । ४. खेलकुदमा युवाहरूको सहभागिता वृद्धि गर्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

अपेक्षित उपलब्धि

१. युवाहरूलाई उद्यमशील, स्वरोजगार र स्वावलम्बी बनाउँदै विकासमा युवाको सहभागिता वृद्धि गरिनेछ ।
२. खेलकुद पूर्वाधारको विकास गर्दै युवा खेलाडीलाई उच्च प्रतिस्पर्धी र व्यवसायिक बनाइनेछ ।

तालिका २५ नतिजा खाका- महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग

सूचक		आधार वर्ष	लक्ष्य		
विवरण	इकाई	०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३
जीवनउपयोगी सीप प्राप्त तथा संस्थामा आवद्ध युवा	संख्या	२५६	२८२	३१०	३४१
बैदेशिक रोजगारीमा गएका युवा	संख्या	४४५	८००	९००	१२००
युवा क्लब, संजाल तथा संस्था	संख्या	१५	१७	१८	२०
उद्यम, व्यवसाय र स्वरोजगारीमा संलग्न युवा	संख्या	३५०	४२०	५०४	६०५

४.६ कला, सम्पदा, संस्कृति र भाषा

सामाजिक सद्भाव, सृजनशीलता र पहिचानका खातिर ऐतिहासिक धरोहर, कला, संस्कृति र स्थानीय भाषाको जगेर्ना र प्रवर्धनका कार्यक्रम गर्न आवश्यक हुन्छ। जातीय संस्कृतिका लागि पोसाक, गरगहना, सामुहिक चाडपर्व मनाउन र भाषा एवं साहित्य प्रकाशनका लागि काम उत्साहजना भएको पाइन्छ। यस नगरमा बसोबास गर्ने दुरा जाति राष्ट्रिय पहिचानका आधारमा अल्पसंख्यक समुदायमा पर्दछ। जातीय पहिचान, भाषिक विकासप्रति नागरिकहरुमा निक्कै संवेदनशिलता बढेको छ। पालिकाभित्र रहेका विभिन्न जातीय समूहलाई सांस्कृतिक विकासका योजनामा आवद्ध गर्दै जातीय सहिष्णुता, पहिचान र सम्मानको अनुभूती गर्दै राष्ट्रिय एकता र अखण्डतालाई बलियो बनाउनु पर्दछ। जातीय मौलिक संस्कृतिको जगेर्ना गर्ने, भाषा र साहित्यको विकास गर्ने योजनाहरु तय गरिएका छन्। जातीय संस्कृतिका लागि पोषाक, गरगहना, सामुहिक चाडपर्व मनाउन र भाषा एवं साहित्य प्रकाशनका लागि केही काम भइरहेको पाइन्छ। मौलिक कला र संस्कृति रहेको यस नगरमा संरक्षणको आवश्यकता देखिन्छ। विभिन्न जातिबाट प्रदर्शनी गरिने विभिन्न मौलिक नाच तथा नृत्य लोप हुँदै गरेको अवस्था छ।

प्रमुख समस्या

यस नगरमा मौलिक जाति सम्बन्धि इतिहास, मौलिक संस्कृति जगेर्ना गर्न जन तहबाट प्रयास भएको पाइन्छ भने पालिका स्तरबाट कुनै संस्कृति संरक्षण प्रति ध्यानाकर्षण नभएको महसुस हुन्छ। विभिन्न जाति सँग सम्बन्धित नाच, बाज्य बाजन, नृत्य आदि सम्बन्धि जानकारी वृद्धको संख्या कम हुँदै गरेको र सो ज्ञानको कुशलता पूर्वक नयाँ पिँडीमा हस्तान्तरण नभएको पाइन्छ। त्यसैगरी नगरमा सांस्कृतिक कार्यक्रम आयोजना गर्ने स्थलको कमि तथा जना उत्साह विलिन हुँदै गरेको पाइन्छ। नयाँ पुस्तामा संस्कृति र पहिचानको महत्त्व सम्बन्धि ज्ञान प्रवर्धन गर्न अति आवश्यक देखिएको छ।

चुनौती तथा अवसर

जातीय पहिचानको राजनीतिक सवालले हरेक जातजातिहरुका आफ्ना इतिहास, भाषा, संस्कृति र सम्पदाहरुप्रति आम नागरिकमा चासो अभिवृद्धि भएको अवस्था छ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच

नगरपालिकाको मौलिक संस्कृतिको अध्ययन गरि सांस्कृतिक जीवनका आयामहरूमा विकास गरि अवसरहरूमा पहुँच स्थापित।

लक्ष्य

कला, साहित्य र मौलिक संस्कृतिका विविध क्षेत्र भित्र रहेको क्षमता र सम्भावनाहरूलाई व्यवस्थित रूपमा उजागर गर्दै भावि पुस्ताको पहुँच स्थापित गर्नु।

उद्देश्य

१. मौलिक कला तथा संस्कृतिलाई लोप हुन बाट बचाई संरक्षण गर्नु।
२. नगरपालिकाको ईतिहास र गौरवका रूपमा रहेका पाटी, पौवा, गुठी, कोटको संरक्षण गर्नु।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका २६ कला, संस्कृति, सम्पदा र भाषा सम्बन्धि रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: मौलिक कला तथा संस्कृतिलाई लोप हुन बाट बचाई संरक्षण गर्नु।	
१.१: मौलिक भाषा र रैथाने प्रविधिको अध्ययन।	१. स्थानीय अध्ययन केन्द्रको निर्माण र सवलीकरण २. जातीय संग्रालायाको निर्माण।
१.२: धार्मिक तथा सांस्कृतिक सिप तथा ज्ञान भएका व्यक्ति पहिचान।	१. मौलिक सिप सम्बन्धि प्रोत्साहन सहित युवा तालिम २. मौलिक गित तथा बाजन सम्बन्धि विज्ञ वृद्धबाट प्रोत्साहन सहित युवालाई तालिम।
उद्देश्य २: पालिकाको ईतिहास र गौरवका रूपमा रहेका पाटी, पौवा, गुठी, कोटको संरक्षण गर्नु।	
२.१: ऐतिहासिक सम्पदाको संरक्षण।	१. ऐतिहासिक सम्पदाहरूको अध्ययन तथा प्रचार। २. ऐतिहासिक सम्पदाहरूको पुननिर्माण र संरक्षण।
२.२: ऐतिहासिक स्थलहरू पहिचान तथा जनमानसमा प्रोत्साहन।	१. ऐतिहासिक स्थलहरूलाई पर्यटन क्षेत्रमा विकास गरि आमदानीको श्रोत व्यवस्थापन। २. संरक्षणमा जना सहभागिता वृद्धि गर्न तालिम तथा चेतना।

अपेक्षित उपलब्धि

१. मौलिक कला तथा संस्कृतिलाई लोप हुन बाट बचाई संरक्षण गरिनेछ।
२. पालिकाको ईतिहास र गौरवका रूपमा रहेका पाटी, पौवा, गुठी, कोटको संरक्षण गरिनेछ।

परिच्छेद ५ पूर्वाधार क्षेत्र विकास योजना

५.१ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण

पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले अव्यवस्थित बसोबासलाई योजनाबद्ध पूर्ण पूर्वाधार वातावरणमैत्री तथा नागरिकको सुरक्षित आवासको हकलाई प्रत्याभूति गरेको छ। ग्रामीण चरित्रको जनसंख्यालाई भूगोलको आधारमा शहरी परिभाषित गरिए पनि कार्यपद्धति र चरित्रको आधारमा अधिकांश शहरी जनसङ्ख्या ग्रामीण चरित्रको नै छ। मध्यनेपाल नगरपालिका भौगोलिक हिसाबले विकट र छरिएर रहेका तथा विपद् जोखिममा रहेका घर परिवारलाई सुविधा सम्पन्न वातावरण मैत्री आवासको व्यवस्थापन र बिपन्न तथा बजारी क्षेत्रमा अनधिकृत अव्यवस्थित रूपले बसोबास गरेका परिवारलाई उचित व्यवस्था गर्न यस क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखी कार्य गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ। व्यवस्थित बस्ती विकासको लागि नगरपालिकाले उपयुक्त नीति तयार गरेर प्राविधिक विज्ञहरूको सहयोगमा उक्त कार्य गर्नुपर्ने टङ्कारो आवश्यकता देखिन्छ। भवन निर्माण तथा व्यवस्थित बस्तीहरूको लागि प्रभावकारी अध्ययन अनुसन्धान तथा आवधिक योजना तर्जुमा गरी यस क्षेत्रमा योजनाबद्ध किसिमको योजना तयार गरेर जान सकिन्छ।

प्रमुख समस्या

भूउपयोग नीति अनुसार बस्ती विकास नहुनु, विभिन्न ठाउँहरूमा मापदण्ड विपरित आवास निर्माण हुनु तथा मापदण्ड अनुसार भएको वा नभएको अनुगमन गर्ने कार्य प्रभावकारी नहुनु, नगरपालिकामा विद्यमान अवस्थामा शहरी विकासको पूर्वाधार विकास गर्न आवश्यक आर्थिक समस्या रहेको छ, एकै पटकमा सेवा प्रदान गर्न बनाउन पर्ने भवनहरू र तिनीहरूको लागि आवश्यक मानव स्रोत एवं साधनहरूको लागि गर्नु पर्ने लगानी पुर्‍याउन सक्षम हुन नसक्नु, ग्रामीण क्षेत्रमा आवासको निर्माण गर्दा प्राविधिकको परामर्श नलिनु, निर्माण सामग्री कम गुणस्तर र खर्चिलो हुनु, सुरक्षित स्वास्थ्य र सुविधायुक्त आवास नहुनु सामुहिक आवास निर्माणमा जनचासो नहुनु आदि यहाँका समस्याहरू हुन्।

चुनौती तथा अवसर

- शहरीक्षेत्रमा अनाधिकृत रूपमा बसोबास गर्ने घरपरिवार स्थानान्तरण गर्नु।
- स्थानीय निर्माण सामग्री उच्चतम प्रयोग गरी सुरक्षित आवासको निर्माण गर्नु।
- भौगोलिक हिसाबले विकट र विपद्को यच्च जोखिममा रहेका घरपरिवारको लागि भूउपयोगमा एकीकृत आवास तथा बस्ती विकास गर्नु।
- शहरी विकास गर्ने कामको लागि आधुनिक सबै सेवाहरू उपलब्ध गराउन धेरै रकमको आवश्यकता पर्नु।
- पहाडी एवं उच्च पहाडी भौगोलिक अवस्था, उच्च प्रविधिहरू, जन शक्तिहरूको परिपूर्ति गर्नु।
- शहरी पूर्वाधारको निर्माण पश्चात् सहर बसाल्नु, सडक, चुस्त यातायात सुविधा, पर्याप्त गुणस्तरीय खानेपानी, गुणस्तरीय बिजुली तथा सूचना प्रणालीको व्यवस्था गर्नु।

- भौगोलिक अवस्था र बस्तीलाई एकीकृत कार्यमूलक योजना मार्फत बस्ती विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिने।
- गरिब तथा न्यून आय भएका परिवारको लागि सुरक्षित आवास कार्यक्रम संचालन गर्न सकिने।
- सुरक्षित आवास निर्माणमा जनचेतना बृद्धि हुनु।
- पूर्वाधार विकास र आवास निर्माण गर्दै स्थानीय पहिचानयुक्त सहर बसाल्ने सम्भावना रहनु।
- भूउपयोग नीति अनुसार विभिन्न मापदण्ड लागु गर्न पालिकाको चासो हुनु।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा योजना

सोच

“दिगो विकासका लागि सुरक्षित आवास तथा पहिचानयुक्त शहर तथा बस्ती विकास”।

लक्ष्य

सुरक्षित, सुलभ र वातावरणमैत्री एकीकृत आवास तथा बस्ती विकास गर्ने।

उद्देश्य

१. एकीकृत आवास तथा बस्ती विकास गरी अव्यवस्थित र छरिएका घरपरिवारलाई एकताबद्ध र प्रभावकारी सेवा प्रवाहको विकास गर्नु।
२. स्थानीय निर्माण सामग्रीको अधिकतम प्रयोग गरी स्थानीय वास्तुकला र नवीनतम प्रविधि मिश्रित सुरक्षित र किफायती भवनहरू निर्माण गर्नु।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका : २७ आवास तथा बस्ती विकासका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: एकीकृत आवास तथा बस्ती विकास गरी अव्यवस्थित र छरिएका घरपरिवारलाई एकताबद्ध र प्रभावकारी सेवा प्रवाहको विकास गर्नु।	
१.१: ग्रामीण क्षेत्रमा भौगोलिक हिसाबले बिकट र छरिएर रहेका तथा विपद्को जोखिममा रहेका र सीमान्तकृत घर परिवारलाई आधारभूत सुविधा सहितको एकीकृत बस्ती निर्माण गर्ने।	१. भू-उपयोग नीति तथा बस्ती विकास योजना तर्जुमा गरी लागू गरिनेछ। २. भौगोलिक हिसाबले बिकट र छरिएर रहेका तथा विपद्को जोखिममा रहेका घर परिवारकालागि सुरक्षित, वातावरणमैत्री, सुलभ, आधारभूत सुविधायुक्त र मौलिक पहिचान बोकेको एकीकृत बस्ती निर्माण गरिनेछ। ३. भौगोलिक रूपले बिकट र विपद्को उच्च जोखिममा रहेका स्थानमा हुन सक्ने थप बस्ती विस्तारलाई निरुत्साहित गरिनेछ। ४. ग्रामीण क्षेत्र र छरिएर रहेका घरपरिवारलाई आधारभूत सुविधा सहितको बस्ती निर्माण गरिनेछ।
१.२: भूउपयोग नीति	१. एकीकृत बस्ती विकास गर्न जग्गा प्राप्ति व्यवस्थालाई सरल

तथा योजना निर्माण गर्ने र योजनाबद्ध रूपमा एकीकृत बस्ती विकास गर्ने कार्यलाई अभियानको रूपमा अगाडि बढाउने।	बनाइनेछ। २. सडक क्षेत्रमा हुन सक्ने थप बस्ती विस्तारलाई निरुत्साहित गरिनेछ र मापदण्डहरूलाई पूर्णरूपले कायम्वयन गरिनेछ। ३. कृषियोग्य जमिनमा हुने गरेको जग्गा प्लटिङलाई नियन्त्रण गरी व्यवस्थित गरिनेछ। ४. शारीरिक अपाङ्गता भएका व्यक्ति, ज्येष्ठ नागरिक लगायत विपद्को उच्च जोखिममा रहेका व्यक्तिकालागि विशेष सामाजिक आवासको विकास गरिनेछ। ५. राजमार्गसँग जोडिएका मुख्य बजारी क्षेत्रहरूलाई व्यवस्थित बजार क्षेत्रका रूपमा विकास गरिनेछ।
उद्देश्य २: स्थानीय निर्माण सामग्रीको अधिकतम प्रयोग गरी स्थानीय वास्तुकला र नवीनतम प्रविधि मिश्रित सुरक्षित र किफायती भवनहरू निर्माण गर्नु।	
२.१: स्थानीय पहिचान भएको र सबै वर्ग तथा समुदायले किन्न सक्ने भवनहरूको निर्माण गर्ने।	१. सरकारी तथा निजी क्षेत्रसँग समन्वय गरी उपयुक्त भवन डिजाइन तथा निर्माण गरिनेछ। २. पालिकामा निर्माण हुने भवनहरूको डिजाइनमा एकरूपता ल्याउन भवन निर्माण मापदण्ड बनाई लागु गरिनेछ। ३. स्थानीय वास्तुकला र नवीनतम प्रविधि मिश्रित सुरक्षित र किफायती निजी भवन निर्माण गर्न निजी क्षेत्र तथा समुदायलाई प्राविधिक सहयोग गरिनेछ।
२.२: भवन डिजाइन, निर्माण तथा सुपरीवेक्षणका कार्यमा संलग्न जनशक्तिको क्षमता विकास गर्ने।	१. सुरक्षित, किफायती, वातावरणमैत्री र पहिचानयुक्त भवन निर्माण बारे जनचेतना बृद्धि गर्न समुदाय लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ। २. स्थानीय रूपमा उपलब्ध निर्माण सामग्रीहरूको प्रयोगलाई अधिकतम प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ। ३. एकीकृत सेवा प्रदायक बहुपयोगी र बहुउद्देश्यीय भवन निर्माण गरी एकीकृत जनसेवा प्रदान गरिनेछ।

अपेक्षित उपलब्धि

१. एकीकृत आवास तथा बस्ती विकास गरी अव्यवस्थित र छरिएका घरपरिवारलाई एकताबद्ध र प्रभावकारी सेवा प्रवाहको विकास गरिनेछ।
२. स्थानीय निर्माण सामग्रीको अधिकतम प्रयोग गरी स्थानीय वास्तुकला र नवीनतम प्रविधि मिश्रित सुरक्षित र किफायती भवनहरू निर्माण गरिनेछ।

५.२ सडक, पुल तथा यातायात

पृष्ठभूमि

भौतिक पूर्वाधार आर्थिक विकास एवं सामाजिक समृद्धिका आधारहरू हुन् जसमा सडक यातायात तथा पुलको सबैभन्दा महत्वपूर्ण योगदान रहन्छ। पूर्वाधारको विकासमा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन

२०७४ स्थानीय निकायलाई जिम्मेवार बनाएको छ। पूर्वाधार निर्माणकालागि स्थानीय निकायलाई प्रदेश एवं संघीय सरकारबाट समेत आर्थिक एवं प्राविधिक सहयोग पुऱ्याउने व्यवस्था गरिएको छ। नगरपालिकाले पूर्वाधार विकासमा समावेशी, वातावरणमैत्री, गुणस्तरीय पूर्वाधार भन्ने अभियानका साथ कार्यक्रम अगाडि बढाएको छ। नगरपालिकाको विकास र समृद्धिको प्रमुख आधारका रूपमा रहेको एक क्षेत्र यातायात पनि हो।

प्रमुख समस्या

पर्याप्त मात्रामा आर्थिक, प्राविधिक एवं भौतिक स्रोतको अभाव हुनु, यातायात पूर्वाधारमा अपेक्षित एकीकृत विकास नहुनु, मापदण्ड बिना योजना पहिचान तथा छनोट हुनु, वर्तमान अवस्थामा अति सीमित मात्रामा यातायात सञ्जाल विकास हुनु, भौगोलिक विकटता हुनु, कच्ची सडकमात्र भएकोले यहाँको सडकको भाडादर महङ्गो हुनु, क्षमता भन्दा बढी यात्रुहरू बोकी जोखिमयुक्त यात्रा गर्ने प्रवृत्ति बढ्दो हुनु, सवारी नियमको बेवास्ता गर्ने प्रवृत्ति बढ्दो हुनु, निर्माण भइसकेका सडकहरू मर्मत तथा संरक्षणको अभावमा हुनु, अधिकांश निर्माणाधीन सडकहरू बजेट नपुगेका कारण सुस्त गतिमा निर्माण हुनु, सडकको लम्बाइ बृद्धि साथै मर्मत सम्भारको दायित्व बृद्धि भए अनुरूप स्रोत व्यवस्थापन नहुनु जस्ता समस्याहरू यस पालिकामा रहेका छन्।

चुनौती तथा अवसर

- उच्च पहाडी कठिन भौगोलिक अवस्थाका कारण निर्माण कार्य खर्चिलो हुनु।
- निर्मित संरचनाहरूको मर्मत(सम्भार र सुरक्षाकालागि स्रोत- साधनको पर्याप्त व्यवस्था नहुनु।
- बाह्रै महिना चल्ने भरपर्दो र सुरक्षित सडक संरचना निर्माण गर्नु।
- छरिएर रहेका बस्तीहरूमा सडक विस्तार गर्नु।
- प्राकृतिक प्रकोप एवं जलवायु परिवर्तनको पक्षलाई समेत ध्यानमा राखी सडक निर्माण गर्नु।
- पहिले निर्माण भएका साँघुरा बाटाहरू चौडा गर्ने क्रममा दिनु पर्ने जग्गा, संरचना आदिको क्षतिपूर्ति प्रदान गर्नु।
- पूर्वाधार विकासबाट आर्थिक तथा सामाजिक संरचनाको विकास भई आर्थिक समुन्नति तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना हुने।
- स्थानीय स्तरमा औद्योगीकरणमा सहजता हुने।
- स्थानीय स्रोत साधनको संरक्षण तथा दिगो प्रयोग हुने।
- पूर्वाधार विकासबाट स्थानीयहरूको आर्थिक स्थिति मजबुत हुने।
- स्थानीय तहमा थप रोजगारी सिर्जना हुने।
- नगरपालिकाको विकासकोलागि सडक सञ्जालको विकास एवं सुदृढीकरणको रणनीति तयार हुने।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच

सडक सञ्जाल तथा यातायात पूर्वाधार, मध्यनेपालको आर्थिक समृद्धिको आधार।

लक्ष्य

दिगो पूर्वाधार विकास मार्फत नागरिकको सहज पहुँच हुने।

उद्देश्य

- गुणस्तरिय यातायात पूर्वाधारको विकास, बिस्तार र व्यवस्थापन गरि सामाजिक आर्थिक अवसरहरूमा नगरपालिकाका नागरिकहरूको पहुँच बृद्धी गर्नु।
- यातायात पूर्वाधारको उचित मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापन गरी सहज आवतजावत र स्थानीय जनताको सुविधा, आयआर्जन तथा रोजगारी सिर्जना गर्नु।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका : २८ यातायात तथा पूर्वाधारका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: गुणस्तरिय यातायात पूर्वाधारको विकास, बिस्तार र व्यवस्थापन गरि सामाजिक आर्थिक अवसरहरूमा पहुँच बृद्धी गर्नु।	
१.१: योजनाको दीर्घकालीन उपयोगकोलागि निर्माण भइसकेका पूर्वाधारहरूको संरक्षण, विस्तार तथा मर्मतकोलागि कोषको व्यवस्था गर्ने।	- नेपाल सरकारले निर्धारण गरेका न्यूनतम मापदण्ड निर्धारण गरी सोको पालना गरी सडकको गुणस्तर कायम गरिनेछ। - पुल निर्माण कार्यहरूको गुणस्तर कायम गर्न अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरिनेछ। - योजनाको दीर्घकालीन उपयोगकोलागि निर्माण भइसकेका पूर्वाधारहरूको संरक्षण, विस्तार तथा मर्मतकोलागि कोषको व्यवस्था गरिनेछ।
१.२: नगरपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक गतिविधिलाई सन्तुलित, समावेशी, गतिशील बनाउन योगदान पुऱ्याउन सक्ने रणनीतिक सडक सञ्जाल सुदृढ गर्ने।	- व्यवसायिक गतिविधिलाई गतिशील बनाउन सडकको निर्माण तथा स्तरवृद्धि गरिनेछ। - प्राथमिकता प्राप्त लोकमार्ग तथा नगरपालिकाको रणनीतिक सडक सञ्जालको निर्माणमा तीव्रता दिइनेछ। - सडकमा वर्षैभरि निर्वाध यातायात सञ्चालनको लागि सडक पुलको निर्माणलाई प्राथमिकताका साथ तीव्रता दिइनेछ।
१.३: छिटो, भरपर्दो र वातावरण मैत्री सडक सञ्जाल विकास गर्न सहयोगी हुने प्रविधि तथा उपायहरू अबलम्बन गर्ने।	- बजार क्षेत्रमा सडक, पानी निकास र ढल, खानेपानी पाइप, बिजुली तथा इन्टरनेट वितरण लाइन, फूटपाथ आदिको एकीकृत रूपमा निर्माण गरिनेछ। - बजार क्षेत्र तथा जोखिमयुक्त सडक खण्डहरूमा आवश्यकताका आधारमा आकाशे पुल तथा भूमिगत बाटो निर्माण कार्यलाई प्राथमिकताका साथ अगाडि बढाइनेछ। - सडक छेउछाउका पहिरो तथा भूक्षय नियन्त्रण गर्न भौतिक संरचनाका साथसाथै बायोइन्जिनियरिङ लगायतका गैरसंरचनात्मक वातावरण मैत्री प्रविधिहरूको प्रयोग गरिनेछ।

उद्देश्य २: यातायात पूर्वाधारको उचित मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापन गरी सहज आवतजावत र स्थानीय जनताको सुविधा, आयआर्जन तथा रोजगारी सिर्जना गर्नु।	
२.१: प्रमुख ग्रामीण बस्तीहरू र प्रमुख पर्यटकीय केन्द्र जोड्ने गरी यातायात पहुँच बढाउन सडक विस्तार गर्ने।	- योजनाहरूको सम्भाव्यता अध्ययन, विस्तृत डिजाइन र लागत अनुमान गरेर मात्र वातावरणमैत्री पूर्वाधारको निर्माण गरिनेछ। स्थानीय तहको श्रम एवं सीपलाई केन्द्रबिन्दुमा राखिनेछ। - सम्पूर्ण पूर्वाधार योजनाहरूलाई आधुनिक सूचना प्रणाली अनुसार अद्यावधिक गर्दै नियमितरूपमा कार्यान्वयन गर्दै लगिनेछ। - प्रमुख ग्रामीण बस्तीहरू र प्रमुख पर्यटकीय केन्द्र जोड्ने पूर्वाधार विकासका निर्माणमा व्यापक जनसहभागिता बढाइनेछ। - योजनाहरूलाई निर्धारित समयमा नै सम्पन्न गर्न योजनाको प्रकृति अनुरूप आवश्यक स्रोत तथा वस्तु र गुणस्तरको आधारमा वर्गीकरण गरी सोही अनुरूप व्यवस्था मिलाइनेछ।
२.२: पर्यटकीय पदमार्गहरूको पहिचान तथा निर्माण कार्यलाई अभियानका रूपमा सञ्चालन गर्ने।	- पदमार्ग निर्माण तथा व्यवस्थापनको लागि समुदाय तथा स्थानीय तहलाई व्यापक रूपमा परिचालन गरिनेछ। - पर्यटकीय पदमार्ग विकास तथा व्यवस्थापन गुरुयोजना तयार गरी स्तरोन्नति, निर्माण तथा व्यवस्थापन कार्यलाई क्रमागत रूपमा अगाडि बढाइनेछ। - ऐतिहासिक, धार्मिक, सांस्कृतिक तथा पर्यटकीय ठाउँहरूको प्रवर्द्धन गर्न पदमार्गहरूको निर्माण गरिनेछ।

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

अपेक्षित उपलब्धि

- गुणस्तरिय यातायात पूर्वाधारको विकास, बिस्तार र व्यवस्थापन गरि सामाजिक आर्थिक अवसरहरूमा नगरपालिकाका नागरिकहरूको पहुँच बृद्धी गरिनेछ।
- यातायात पूर्वाधारको उचित मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापन गरी सहज आवतजावत र स्थानीय जनताको सुविधा, आय आर्जन तथा रोजगारी सिर्जना गरिनेछ।

तालिका : २९ नतिजा खाका यातायात तथा पूर्वाधार

सूचक		आधार वर्ष	लक्ष्य		
विवरण	इकाई	०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३
बाह्रै महिना यातायात सुचारु हुने सडक लम्बाई	किमी	२२०	२४०	२६०	३००
पक्की सडकमा पुग्न लाग्ने औसत समय	घण्टा	४०	३५	३०	२५

कालोपत्रे सडक	किमी	४०	५०	६०	८०
ग्राभेल सडक	किमी	५०	७०	९०	१२०
धुले सडक	किमी	१४०	८५	८०	७५
बायो इन्जिनीरिंग प्रविधि र सडक साइड वृक्षारोपण	किमी	५	१५	३८	५०

५.३ जलश्रोत, विद्युत तथा वैकल्पिक ऊर्जा

पृष्ठभूमि

जल सम्पदामा धनी हाम्रो देश नेपालको उज्जल भविष्य जल उपयोगमा निर्भर गर्छ। नेपाल सरकारको उच्च प्राथमिकतामा परेको जलविद्युत आर्थिक वृद्धि र आर्थिक रूपान्तरणको एक महत्वपूर्ण साधन हो। नेपालको विद्युत विकासको यात्रा वि.स. १९६८ देखि फर्पिङबाट सुरु भए ८३ हजार मेगावाट क्षमता भए पनि हालसम्म भारत बाट समेत बिजुली ल्याइरहेको अवस्था छ। हाल विश्वभर वैकल्पिक ऊर्जा, परम्परागत ऊर्जा अर्थात खनिज ऊर्जामा आधारित ऊर्जाको प्रतिस्पर्धी बनेर उदाउँदो छ। नेपालको संविधानले वैकल्पिक ऊर्जाको विकास गरी आधारभूत आवश्यकता परिपूर्तिकालागि सुपथ र सुलभ रूपमा भरपर्दो ऊर्जाको आपूर्ति गर्ने नीति अङ्गीकार गरेको छ र यसबाट दुर्गम क्षेत्रमा रहेका राष्ट्रिय प्रसारण लाइन पुर्‍याउन सम्भाव्यता नभएका तथा छरिएर रहेका बस्तीहरूमा आधुनिक ऊर्जाको पहुँच पुर्‍याउन र शहरी क्षेत्रको बढ्दो ऊर्जा भागको व्यवस्थापन गर्न र परम्परागत तथा आयातित ऊर्जा माथिको निर्भरतालाई कम गर्न विभिन्न किसिमका नवीकरणीय ऊर्जाको प्रवर्द्धन, विकास र दिगो व्यवस्थापन गरी यस क्षेत्रलाई मुल प्रवाहमा ल्याउन जरुरी छ। नवीकरणीय ऊर्जा क्षेत्रमा नेपालमा भैरहेका कार्यहरूमा लघु जलविद्युत सुधारिएको पानि घट्ट, सौर्य ऊर्जा, वायु ऊर्जा, सुधारिएको चुलो, विद्युतीय चुलो, गोबरग्यास र बायोग्यास आदि रहेको छ।

प्रमुख समस्या

पहाडी क्षेत्र धेरै भएकोले बाढी तथा पहिरो प्रकोप जोखिम युक्त भूबनौट भएको समग्र जलस्रोत तथा नदी व्यवस्थापनको गुरुयोजना निर्माण गरी योजनाबद्ध विकास हुन नसकेको, वैकल्पिक ऊर्जाको प्रवर्द्धन र विस्तारको लागि सहूलियत ऋण, जोखिम व्यवस्थापनको व्यवस्था नहुनु, वैकल्पिक ऊर्जा विकासमा निजी क्षेत्र अपेक्षाकृत रूपमा आकर्षित हुन नसक्नु, वैकल्पिक ऊर्जा प्रविधि प्रवर्द्धन तथा प्रयोग सम्बन्धमा क्षमताको कमी हुनु, जोखिम व्यवस्थापन र विमा सम्बन्धी आवश्यक व्यवस्था नहुनु पर्याप्त मानव, आर्थिक र भौतिक स्रोत नभएको, वैकल्पिक ऊर्जा व्यवस्थापनको गुरुयोजना निर्माण गरी योजनाबद्ध विकास हुन नसक्नु आदि समस्या रहेका छन्। विद्युतीय विस्तार सन्तोषजनक भएपनि गुणस्तर चित्त बुझ्दो नभएको कारण, विद्युतीय उपकरणहरू प्रयोगमा ल्याउन नसकिएको देखिन्छ।

चुनौती तथा अवसर

- बजारीकरण तथा आर्थिक गतिविधिको विस्तारका कारण बढ्दै गएको विद्युतको माग पुरा गर्नु।
- भौगोलिक बिकटता र बस्ती छरिएको भएकाले एकीकृत सेवा प्रदान गर्न गाह्रो हुनु।
- नवीकरणीय ऊर्जा क्षेत्रमा सहूलियत कर्जाको व्यवस्थापन गर्नु।

मध्यनेपाल नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना

- खाना पकाउने प्रयोजनकालागि प्रयोग हुने परम्परागत ऊर्जाको स्रोतलाई स्वच्छ र आधुनिक ऊर्जाले प्रतिस्थापन गर्नु।
- सौर्य तथा वायु ऊर्जा उत्पादनमा निजी तथा समुदायको लगानी आकर्षित गर्नु।
- ग्रामीण क्षेत्रका लघु जल तथा सौर्य विद्युत आयोजनाबाट खेर गैरहेको विद्युत प्रसारण लाइनमा प्रवाह गरी आय बृद्धि गर्नु।
- आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गरी परम्परागत व्यवहारलाई परिवर्तन गरी उत्पादन बृद्धि गर्ने।
- ऊर्जा विकासबाट अन्य साना तथा घरेलु उद्योग स्थापना तथा सञ्चालनमा सहजता हुने।
- दाउराको खपत कम हुन गई वनजङ्गल संरक्षणमा योगदान हुने।
- स्थानीय स्रोत साधनको संरक्षण तथा दिगो प्रयोग हुने।
- वैकल्पिक ऊर्जा मार्फत धुवाँ रहित भान्साको अवधारणा लागु हुने।
- सिंचाई तथा खानेपानीको पहुँच पुर्‍याउन सम्भावना नरहेका क्षेत्रमा सौर्य ऊर्जाको प्रयोग गरी लिफ्ट खानेपानीको सञ्चालन गर्न सकिने।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच

ऊर्जाको अधिकतम प्रयोग, मध्यनेपालको दिगो आर्थिक र सामाजिक विकासको आधार।

लक्ष्य

नवीकरणीय तथा वैकल्पिक ऊर्जाको उत्पादन र उपभोगमा दक्षता बढाई वातावरण मैत्री, दिगो, भरपर्दो, गुणस्तरीय र स्वच्छ ऊर्जामा सबैको पहुँचमा बृद्धि गर्ने।

उद्देश्य

१. ऊर्जाको उपभोगमा दक्षता बढाई वातावरण-मैत्री, दिगो, भरपर्दो, गुणस्तरीय र स्वच्छ ऊर्जामा सबैको पहुँचमा बृद्धि गर्नु।
२. परम्परागत ऊर्जाको सट्टामा वैकल्पिक ऊर्जाको प्रयोगमा बृद्धि गर्नु।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका :३० जलश्रोत, विद्युत तथा वैकल्पिक ऊर्जाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: ऊर्जाको उपभोगमा दक्षता बढाई वातावरण-मैत्री, दिगो, भरपर्दो, गुणस्तरीय र स्वच्छ ऊर्जामा सबैको पहुँचमा बृद्धि गर्नु।	
१.१: ऊर्जा क्षेत्रको संस्थागत संरचना तयार गरी दिगो र अधिकतम उपयोगको आधार तयार गर्ने।	१. संघीय स्वरूप अनुसार ऊर्जा क्षेत्रको स्थानीय स्तरमा संस्थागत संरचना तयार गरिनेछ। २. संगठनात्मक संरचना अनुसार विद्युत जडान गर्ने र मर्मत सम्भार गर्न तालिम प्राप्त दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था गरी उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ। ३. घरायसी प्रयोजनकालागि अधिकतम ऊर्जा प्रयोग गर्ने

	परिवारलाई सम्मानरप्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ।
१.२: उपलब्ध सम्पूर्ण ऊर्जा स्रोतको पहिचान, उत्पादन, वर्तमान तथा भविष्यमा ऊर्जाको माग र आपूर्ति सम्बन्धी डाटाबेस तयार गरी संस्थागत विकासमा जोड दिने।	१. मध्यनेपाल नगरपालिकामा ऊर्जाको स्रोत पहिचान, कुल सम्भाव्य जलविद्युत क्षमता, माग र आपूर्तिको अध्ययन गरिनेछ। मध्यनेपाल नगरपालिकामा उत्पादित ऊर्जा, वर्तमान तथा भविष्यको माग र आपूर्तिको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी डाटाबेस तयार गरिनेछ। २. निर्माण सम्पन्न भई सञ्चालनमा रहेका लघु तथा साना जलविद्युत आयोजनाको मर्मत, सम्भार र संस्थागत विकास गरिनेछ। ३. यस क्षेत्रमा रहेका मुख्य ऊर्जा उत्पादन केन्द्र सम्मको सडक र प्रसारण लाइनको सञ्चालन निर्माण गरिनेछ।
उद्देश्य २: परम्परागत ऊर्जाको सट्टामा वैकल्पिक ऊर्जाको प्रयोगमा बृद्धि गर्नु।	
२.१: ऊर्जाको प्रयोगलाई दिगो, भरपर्दो गुणस्तरीय र प्रभावकारी रूपमा विकास गरी बहुउपयोगि बनाउने।	१. ऊर्जाको खपत प्रभावकारी ढङ्गबाट गर्नकालागि विशेष सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ। २. सार्वजनिक संस्था वा स्थानहरू जस्तै, अस्पताल, विद्यालय, धार्मिकस्थल, सडक, पर्यटकय स्थल, आदिमा आधारभूत ऊर्जाको नियमित आपूर्ति गर्न सौर्य ऊर्जा जडान गरिनेछ। ३. विद्युतीय चुलो प्रयोग गर्न सहूलियत ऋण र अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ। ४. सिंचाई तथा खानेपानीको पहुँच पुर्‍याउन सम्भावना नरहेका क्षेत्रमा सौर्य ऊर्जाको प्रयोग गरी लिफ्ट खानेपानीको सञ्चालन गरिनेछ। ५. जलविद्युत, वैकल्पिक ऊर्जाको अधिकतम प्रयोग गरी दैनिक जीवनयापनमा सहजता ल्याउदै परम्परागत ईन्धनको प्रयोग घटाइनेछ। ६. वैकल्पिक ऊर्जा क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गर्न बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रबाट सहूलियत दरमा ऋणको व्यवस्था गरिनेछ।

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

१. ऊर्जाको उपभोगमा दक्षता बढाई वातावरण-मैत्री, दिगो, भरपर्दो, गुणस्तरीय र स्वच्छ ऊर्जामा सबैको पहुँचमा बृद्धि गरिनेछ।
२. परम्परागत ऊर्जाको सट्टामा वैकल्पिक ऊर्जाको प्रयोगमा बृद्धि गरिनेछ।

नतिजा खाका

तालिका ३१ नतिजा खाका- जलश्रोत, विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा

सूचक		आधार वर्ष	लक्ष्य		
विवरण	इकाई	०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३
बिदुत ट्रान्समिसन लाइन विस्तार	किमी	३०	४५	६५	८०
सोलार प्रणाली सहित बिदुत सेवा पुगेका घरपरिवार	प्रतिशत	९	१२	१५	२०
सुधारिएको उर्जा (Bio-Gas) प्रयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	३८	४०	४२	४४

५.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि

पृष्ठभूमि

नागरिकको संविधान प्रदत्त मौलिक हकको रूपमा रहेको सूचनाको हकको संरक्षण र सम्बर्धन गर्दै आमसञ्चारलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, मर्यादित, जिम्मेवार र व्यवसायिक बनाउन आवश्यक व्यवस्था गर्ने राज्यको नीति हुने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ। विगत केही वर्षदेखि नेपालमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको क्षेत्रमा विभिन्न नीतिगत प्रयासहरू भएका छन्। बदलिंदो परिवेश तथा त्यसबाट सिर्जित चुनौती सामना गर्न तथा सिर्जित अवसरहरू प्रभावकारी रूपले उपयोग गर्न तदनुरूपको नीतिगत, कानुनी, संस्थागत व्यवस्था तथा रणनीतिक उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने आवश्यकता महशुस गरी एकिकृत सूचना तथा सञ्चार प्रविधि नीति २०७२ तर्जुमा गरिएको छ। प्रविधिको व्यापक प्रयोगबाट कानुनको शासन, भ्रष्टाचारमूक्त र चुस्त प्रशासन, विकेन्द्रिकरण, आर्थिक अनुशासन तथा सार्वजनिक सेवा प्रवाह र स्रोतको कुशल व्यवस्थापन जस्ता असल शासनका आधारभूत मान्यतालाई आत्मसात गरी सर्वसाधारणले पाउनु पर्ने सेवा छिटो, छरितो तथा कम खर्चिलो ढङ्गबाट प्रदान गर्न सकिन्छ।

प्रमुख समस्या

सूचना तथा संचार सम्बन्धी पर्याप्त नीतिगत र कानुनी व्यवस्था नहुनु, आमसञ्चार माध्यम पूर्णरूपमा मर्यादित, जिम्मेवार, जवाफदेही हुन नसक्नु, भौगोलिक बिकटताको कारण सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तारलाई द्रुतता दिन समस्या रहेको, साइबर सुरक्षाका लागि संस्थागत र प्राविधिक जनशक्तिको अभाव हुनु, अधिकांश स्थानहरूमा अप्टिकल फाइबर पुग्न नसकेको आदि यस क्षेत्रका समस्याका रूपमा रहेका छन्।

चुनौती तथा अवसर

- नगरपालिका भित्र सूचना तथा सञ्चार पहुँचको एकिकृत र अद्यावधिक विवरण तयार पार्नु र सञ्चार माध्यमहरूलाई ग्रामीण भेगसम्म विस्तार गर्नु।
- भौगोलिक बिकटता हुनु र सेवा प्रवाहकोलागि बस्ती छरिएर रहनु।

मध्यनेपाल नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना

- सञ्चार माध्यमहरूलाई विश्वसनिय र जवाफदेही बनउदै गुणस्तरीय सेवा प्रदायकका रूपमा विकास गर्नु।
- सामाजिक सञ्जालको वृद्धिसँगै यसमा बढ्दै गएको दुरुपयोग नियन्त्रण गर्नु।
- साइबर सुरक्षा सम्बन्धी संस्थागत संरचना तयार गरी आम जनतामा यस सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्नु।
- सूचना तथा सञ्चार सम्बन्धी अधिकारलाई संविधानमा नै मौलिकहकका रूपमा लिपिबद्ध हुनु।
- सार्वजनिक निकायका काम कारवाहीका बारेमा नागरिकलाई जानकारी गराउने सामाजिक सञ्जालको विकास हुँदै जानु।
- प्रशासनिक लगायत दैनिक कामकाजकालागि आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रयोग मार्फत सहज एवं चुस्त बनाउन सकिने।
- पर्यटकीय, कला, भाषा तथा संस्कृतिको दृष्टिकोणले महत्त्वपूर्ण स्थलहरूको संरक्षण एवं प्रवर्द्धन गर्न सकिने।
- ब्रोडब्यान्ड ईन्टरनेटको प्रयोग र अनलाइन प्रकाशनको बढ्दो प्रयोगले सूचनाको पहुँचमा सहज हुनु।
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई विद्यमान योजना तथा नीति अनुरूप नगरपालिकालाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधि मैत्री बनाउन सकिने।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच

सूचना तथा सञ्चारको गुणस्तरीय सेवाहरूमा सबै वर्गको पहुँच।

लक्ष्य

सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास गर्दै सबै नागरिकको पहुँच तथा उच्चतम उपयोग सुनिश्चित गरी आमनागरिकको जीवनस्तरलाई सहज बनाउने।

उद्देश्य

१. आम सञ्चार माध्यमलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, मर्यादित, विश्वसनीय बनाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र सेवाहरू सबै नागरिकको पहुँचमा पुऱ्याउनु।
२. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सेवालाई सर्वसुलभ, गुणस्तरीय र भरपर्दो बनाई प्रविधिको उच्चतम सेवा प्रयोग गर्नु।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका :३२ सूचना ,सञ्चार तथा प्रविधिका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: आम सञ्चार माध्यमलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, मर्यादित, विश्वसनीय बनाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र सेवाहरू सबै नागरिकको पहुँचमा पुऱ्याउनु।	
१.१: सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी नयाँ खोज तथा	१. सञ्चार माध्यमसँग साझेदारीको नीतिलाई प्रभावकारी बनाइनेछ। २. सूचना प्रविधि क्षेत्रको विकासकालागि निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन र

अनुसन्धान र विकासको लागि कानुनी आधार तयार गर्ने।	प्रवर्द्धन गर्न सहजिकरण गरिनेछ। ३. विद्यमान हुलाक सेवालाई आधुनिकिकरण गर्दै हुलाक सेवा प्रभावकारी बनाइनेछ।
१.२: बजार तथा चलचित्र क्षेत्रको पूर्वाधार विकास गरी उद्योगको रूपमा विकास तथा प्रवर्द्धन गर्ने।	१. यस क्षेत्रलाई परिचित गराउने खालका भाषिक, सांस्कृतिक, भौगोलिक तथा सामाजिक पृष्ठभूमि झल्कने प्रवर्धनात्मक सूचनाका सामग्रीहरूको निर्माण र निर्माण भएका सामग्रीहरूको डिजिटलाइजेशन गरी यस क्षेत्रको विकासलाई टेवा पुऱ्याउन सूचना तथा सञ्चार प्रविधि युक्त पर्यटकीय योजना बनाइनेछ। २. यस क्षेत्रको कला संस्कृतिको पहिचानमा जोड दिई मौलिक, सामाजिक तथा गुणस्तरीय लघु चलचित्र तथा डकुमेन्ट्री निर्माणलाई प्रोत्साहन गरिनेछ। ३. टेलीमेडिसिन केन्द्रको स्थापना गरी सबै नागरिकलाई घरमै बसी स्वास्थ्य उपचार सम्बन्धी परामर्श सेवा लिने अवसरको सुनिश्चितता गरिनेछ। ४. विज्ञापन बजारको व्यवस्थापन एवं नियमन गर्न नियामक निकायको स्थापना तथा सञ्चालन गरिनेछ। ५. सार्वजनिक क्षेत्रबाट प्रचार प्रसार हुने विज्ञापनमा समानुपातिक वितरण प्रणालीको व्यवस्था गरिनेछ।
१.३: समग्र प्रविधिका विकासकालागि डिजिटाइजेसन मार्फत सामाजिक, आर्थिक र शासकीय व्यवस्थामा सुधार गर्ने।	१. सार्वजनिक तथा निजी सेवाहरू क्रमशः सफ्टवेयर अनलाइन मार्फत सूचना तथा सेवा प्रदान गरिनेछ। २. सञ्चार तथा सूचना प्रविधिको विकासकालागि स्थानीय प्राविधिक जनशक्ति उत्पादनको आधार तयार गरिनेछ। ३. डिजिटल डिभाइड कम गर्नकोलागि डिजिटल साक्षरता र सचेतना अभिवृद्धिलाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गरिनेछ। ४. सूचना प्रविधिलाई शिक्षा र आधुनिक प्रविधिमा उपयोग गरिनेछ। ५. सूचना प्रविधिको प्रयोग मार्फत स्थानिय भाषा, संस्कृति तथा मौलिकताको संरक्षण गरिनेछ। ६. आधारभूत तह देखि नै हरेक विद्यार्थीले कम्प्युटर तथा सूचना प्रविधि सम्बन्धी अध्ययन गर्न पाउने अवसरको सुनिश्चितता गरिनेछ।
उद्देश्य २: सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सेवालाई सर्वसुलभ, गुणस्तरीय र भरपर्दो बनाई प्रविधिको उच्चतम सेवा प्रयोग गर्नु।	
२.१: सूचना तथा सञ्चार सेवालाई प्रतिस्पर्धी, मर्यादित, सर्वसुलभ तथा नियमित पहुँचको स्थापना गरी सूचना प्रविधिको उच्चतम सेवा प्रयोग	१. नगरपालिकाका सबै वडाहरूमा अप्टिकल फाइबरको विस्तार गरी इन्टरनेटको पहुँच सर्वसुलभ बनाइनेछ। २. सबै कार्यालयका वेबसाइट, इमेल, ट्वीटर, भाइबरजस्ता माध्यमबाट नागरिकको गुनासो प्राप्त तथा सुनुवाइ हुने व्यवस्था

गर्ने।	मिलाइनेछ। ३. सबै वडाहरूमा डिजिटल सूचना पाटीको व्यवस्था गरी सम्पूर्ण सूचना, क्रियाकलाप तथा गतिविधिहरूका बारेमा सुसूचित हुने अधिकारको सुनिश्चितता गरिनेछ। ४. सार्वजनिक आमसञ्चार माध्यमलाई स्वच्छ, प्रतिस्पर्धी, मर्यादित, उत्तरदायी र व्यवसायिक बनाइनेछ। ५. नगरपालिकाका सम्पूर्ण क्रियाकलापहरूलाई सूचना प्रविधि मैत्री बनाई सबैकालागि सहज एवं सर्वसुलभ सेवाको सुनिश्चितता गरिनेछ।
२.२: सूचनामा सम्पूर्ण नागरिकहरूको पहुँच र सञ्चार प्रविधिको उच्चतम प्रयोगको सुनिश्चितता गर्ने।	१. सञ्चार क्षेत्रकालागि विद्यमान भौतिक संरचनामा आवश्यकता अनुसार थप संरचना विस्तार गरिनेछ। २. नगरपालिकाका सबै ठाँउमा टेलिफोन सेवाको नेटवर्क उपलब्ध हुन सक्ने गरी आवश्यकता अनुरूप मोबाइल टावरको विस्तार गरिनेछ। ३. नगरपालिकाका सम्पूर्ण सार्वजनिक कार्यालयहरू लगायत हरेक समुदायमा कम्तिमा एकवटा Landline टेलिफोन सेवा उपलब्ध गरिनेछ। ४. नगरपालिकाका सबै वडाहरूमा स्थानीय तथा राष्ट्रिय पत्र-पत्रिकाहरूको ताजा खबर नियमित रूपमा पढ्न पाउने व्यवस्था मिलाइनेछ।

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

अपेक्षित उपलब्धि

आम सञ्चार माध्यमलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, मर्यादित, विश्वसनीय बनाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र सेवाहरू सबै नागरिकको पहुँचमा पुगेको हुनेछ। साथै सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सेवालाई सर्वसुलभ, गुणस्तरीय र भरपर्दो बनाई प्रविधिको उच्चतम सेवा उपलब्ध भएको हुनेछ। नगरपालिकाका विविध विषयगत क्षेत्रका तथ्याङ्कहरूको संकलन, प्रसोधन, व्यवस्थापन कार्य सम्पन्न भएको हुनेछ।

तालिका ३.३ नतिजा खाका- जलश्रोत, विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा

सूचक		आधार वर्ष	लक्ष्य		
विवरण	इकाई	०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३
मोबाइल प्रयोगकर्ता	प्रतिशत	९२	९५	१००	१००
उद्यम व्यवसायमा सूचना प्रविधि प्रयोग गर्ने व्यक्ति	प्रतिशत	५	२५	५०	७५

परिच्छेद ६ वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्र

६.१ वन तथा जैविक विविधता

पृष्ठभूमि

मध्यनेपाल नगरपालिकाको अधिकांश क्षेत्र (३७.६८%) वन क्षेत्रले ओगटेको अवस्था छ। नगरपालिकाको कृषि उत्पादकत्वको वढाउनका लागि वन क्षेत्रको संरक्षण र विकासको आवश्यकता रहन्छ। नगरपालिकाको स्थानीय आयको प्रमुख स्रोतकारूपमा सामुदायिक वनको आय र वन पैदावारको व्यवसायिक विकास पनि हो। कृषि वनको आधारमा नै विकासको सम्भावना रहेको यस नगरपालिकामा हाल उपलब्ध स्रोतको अवस्थालाई विकास गर्न सके प्रमुख आम्दानीको स्रोत बन्न सक्ने संभावना रहेको अवस्था छ।

कतिपय जडिवुटीहरूको प्रशोधन र व्यवस्थापनको अभावमा त्यसै खेर गईराखेको अवस्था छ भने उचित संरक्षणको अभावमा लोप हुदै गईराखेको अवस्था छ। साना सरिसृप जातका प्राणीहरू लोपन्मुख अवस्थामा छन् भने केही चराहरू अब देखिन छाडेका छन्। जंगलमा खानेपानीको अभाव र वातावरणीय प्रदूषणका कारण चराहरूको प्रजनन क्षमताको अभाव मात्र होईन आगन्तुक चराहरू आउन छोडेको अवस्था छ।

प्रमुख समस्या

वन तथा वातावरणका हिसावबाट देखिएको प्रमुख समस्या भनेको वन पैदावारलाई गरिबी निवारणको साधनका रूपमा प्रयोग गर्दै स्थानीय समुदायलाई उद्यमशिल बनाउन नसक्नु रहेको छ। कार्बन उत्सर्जनको क्षमता अभिवृद्धि गरे वापत प्राप्त हुने (रेड परिक्षण) रकममा स्थानीय समुदायको पहुँच स्थापना गर्नु र गैरकाष्ठ पैदावर पकेट क्षेत्रको रूपमा विकास गर्न नसक्नु हाल स्थानीय तहमा देखिएका समस्याहरू हुन्। वन क्षेत्रभित्र रहेका पानीका मुहान, पोखरी र सिमसार क्षेत्रको संरक्षण गर्न नसक्नु अन्य कोटीका समस्याका रूपमा लिन सकिन्छ।

चुनौती तथा अवसर

वन, जैविक विविधता तथा जलाधारको दिगो र सहभागीमूलक व्यवस्थापनबाट वातावरणीय सन्तुलन र दिगो विकास गर्न वनजन्य उद्यम तथा पर्यटनको विकास तथा वनजन्य वस्तु तथा सेवा उत्पादन गर्ने राष्ट्रिय लक्ष्य अनुसार वन क्षेत्रको पूर्णक्षमताको उपयोग हुने गरी वस्तु तथा सेवा विविधिकरण गर्ने चुनौती तथा अवसर रहेको छ।

नगरपालिकाको एकीकृत विकासका लागि कृषि तथा पशुपालन र पर्यटनको व्यवसायिक विकासमा सामुदायिक वनभित्रको जैविक विविधतालाई परिचालन गरी वातावरण सन्तुलनलाई अछुण्य राख्ने सोच राखिएको छ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच

वन तथा वातावरणको संरक्षण गरी दिगो विकासका अवधारणा अनुसार वन, जैविक विविधता र जलाधारको संरक्षण, पुनरुत्थापना र प्राप्त लाभको न्यायोचित वितरण।

लक्ष्य

वन क्षेत्रलाई जैविक विविधताका आधारमा करिडोरको (जैविक मार्ग) निर्माण गरी मानव तथा वन्यजन्तुको द्वन्द्व न्यूनिकरण गर्ने र शुष्म तथा लघु जलाधार क्षेत्रहरूको संरक्षण र सम्बर्धन गर्ने।

उद्देश्य

- स्थानीय वनको संरक्षण र वैज्ञानिक व्यवस्थापन, वन्यजन्तु र जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्धन गर्नु।
- भूसंरक्षण तथा वातावरणीय सन्तुलन कायम गरी उपलब्ध वित्तीय स्रोतसाधनको समूचित व्यवस्थापन गर्नु।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका :३४ वन तथा जैविक विविधता रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: स्थानीय वनको संरक्षण र वैज्ञानिक व्यवस्थापन वन्यजन्तु र जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्धन गर्नु।	
२.१: वनलाई उत्पादनमुखी बनाई वनजन्य उत्पादनको व्यवसायीकरण गर्ने।	- वनभित्रका ढलेका तथा सुकेका रुखहरू बिक्रीवितरणको व्यवस्था गरिनेछ। - काठजन्य वस्तुको उत्पादन, प्रशोधन र उपयोगमा विविधीकरण र प्रविधि विकास गरी नयाँ रोजगारी र उत्पादनका क्षेत्र सिर्जना गरिनेछ। - गैरकाष्ठ वन पैदावरको खेती विस्तार तथा बजारीकरण गरिनेछ। - जडीबुटी प्रशोधन उद्योग स्थापना गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ। - वन्यजन्तु पालन, प्रजनन तथा व्यवसायीकरणकालागि स्थानीय जनतालाई प्रेरित गरिनेछ। - वनजन्य व्यवसायप्रति स्थानीय युवायुवतीको आकर्षण बढाउन आफ्नो क्षेत्रभित्रका योग्य र इच्छुक विद्यार्थीहरूलाई वनविज्ञान विषयमा अध्ययन गर्न आर्थिक सहयोग गरिनेछ।
१.२: समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन प्रणाली अनुसार वनको संरक्षण गर्ने।	- स्थानीय जनतालाई वनको महत्त्व र यसका फाइदाबारे जानकारी गराइनेछ। - वनको सीमा निर्धारण गरी तारबार गरिनेछ। - खाली भूभागमा वृक्षारोपण गरिनेछ। - वन नर्सरी स्थापना गरिनेछ। - सामुदायिक वनहरूका कार्ययोजना अनुसार वनको संरक्षण गरिनेछ। - स्थानीय जनतालाई फलफूलका विरुवाहरू वितरण गरिनेछ। - तालिम, गोष्ठी, अध्ययन भ्रमण आदिका माध्यमबाट उपभोक्ता समितिका सदस्यहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ।
उद्देश्य २: भूसंरक्षण तथा वातावरणीय सन्तुलन कायम गरी उपलब्ध वित्तीय स्रोतसाधनको समूचित व्यवस्थापन गर्नु।	

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
२.१: जनसहभागिता मार्फत् दिगो माटो व्यवस्थापन प्रणाली अवलम्बन गरी भूमिको उत्पादकत्व बृद्धि गर्ने।	१. बाटोमुनि भूक्षय रोक्न अग्निसो लगायत प्राविधिक रूपले उपयुक्त बिरुवाहरू लगाइनेछ। २. पैयुँ, चिउरी, लाकुरी जस्ता मह आउने जातका बिरुवा भएमा मौरीपालनमा समेत टेवा पुग्ने बिरुवाहरू लगाइनेछ। ३. कृषियोग्य जमिनलाई पहिरोबाट जोगाउन तटबन्ध गर्ने, ग्याभिन जाली भरिनेछ। ४. विपद सूचक यन्त्र जडान गरिनेछ।
२.२: बाह्य र आन्तरिक स्रोतसाधनको परिचालन गर्ने।	१. योजनाहरूको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन गर्न संघीय र प्रदेश सरकारसमक्ष अनुरोध गरिनेछ। २. गैरसरकारी संस्थाहरूलाई वन तथा भूसंरक्षणका कार्यक्रमहरूमा लगानी गर्न आह्वान गरिनेछ। ३. नगरपालिकाको वार्षिक बजेटको निश्चित प्रतिशत रकम वन तथा भूसंरक्षण क्षेत्रका कार्यक्रमकालागि छुट्याइनेछ। ४. वनजन्य उद्योगको विकास र व्यवसायीकरणकालागि स्थानीय निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गरिनेछ।

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

अपेक्षित उपलब्धि

- स्थानीय वनको संरक्षण र वैज्ञानिक व्यवस्थापन, वन्यजन्तु र जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्द्धन गरिनेछ।
- भूसंरक्षण तथा वातावरणीय सन्तुलन कायम गरी उपलब्ध वित्तीय स्रोतसाधनको समूचित व्यवस्थापन गरिनेछ।

तालिका ३५ नतिजा खाका- वन तथा जैविक विविधता

सूचक		आधार वर्ष	लक्ष्य		
विवरण	इकाई	०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३
रुख बिरुवाले ढाकेको क्षेत्र	प्रतिशत	३७.६८	४०	४४	४७
सुरक्षित तथा संरक्षित चरण क्षेत्र	प्रतिशत	१२	१३	१५	१५
वनमा आधारित उद्योग	संख्या	२	३	१२	१२
सामुदायिक वन	संख्या	७४	७५	७६	७७

६.२ भूसंरक्षण र जलाधार व्यवस्थापन तथा वातावरण र फोहरमैला व्यवस्थापन

पृष्ठभूमि

वातावरण तथा जलवायु परिवर्तनका असरहरू एकआपसमा सम्बन्धित हुने भएकोले यसको प्रभावको सामना गर्न वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव अनुकूलन गर्दै समष्टिगत विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्ने महत्त्वपूर्ण सवाललाई मध्यनजर गरी नेपालको संविधानमा प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने हक हुनेछ भनी मौलिक हकको रूपमा उल्लेख गरिएको छ। यस क्षेत्रमा भएका अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि (महासन्धि)हरूको अनुमोदन तथा सम्मिलन गर्दै तदनुरूप राष्ट्रिय नीति, कानून तथा संस्थागत संयन्त्रहरूको व्यवस्था गरेको छ। वातावरणीय पक्षमा पर्ने प्रभाव तथा जलवायु परिवर्तनको असर न्यूनीकरण गर्न हरित विकासको अवधारणालाई आत्मसात गरिएको छ। सरकारी तथा राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घ-संस्था समेतको सक्रियतामा राष्ट्रिय तथा स्थानीय अनुकूलनकालागि रणनीतिक कार्यक्रमहरू, कार्बन व्यापारको थालनी, वातावरणीय संवेदनशीलताका मुद्दाहरूको आन्तरिकीकरण र सम्बोधनजस्ता प्रयासहरू भइरहेका छन्। वातावरण व्यवस्थापनलाई विकास कार्यसँग आबद्ध गर्ने क्रममा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनलाई संस्थागत गर्ने प्रयत्न भएको छ। वायुको गुणस्तरसम्बन्धी मापदण्ड एवं नेपाल सवारी प्रदूषण सम्बन्धी मापदण्डहरू निर्धारण गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। क्योटो प्रोटोकल अन्तर्गत कार्बन व्यापारबाट नेपालले आम्दानी प्राप्त गर्न सुरु गरिसकेको छ।

प्रमुख समस्या

वातावरण तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी तथ्याङ्क सङ्कलन र सूचना प्रवाहको कमी, स्थानीय स्तरमा वातावरण तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी कार्य गर्न प्रभावकारी निकायको अभाव, वातावरण तथा जलवायु परिवर्तनबाट पर्ने नकारात्मक असरहरू न्यूनीकरण गर्न पर्याप्त मानव, आर्थिक र भौतिक स्रोतहरूको कमी, वातावरण तथा जलवायु सम्बन्धी कार्यक्रमहरू नगरपालिका स्तरीय विकासका कार्यक्रमहरूसँग आबद्ध गरी योजना तर्जुमाको अभाव, जलवायु परिवर्तनको प्रभाव, जोखिम सम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धान यथेष्ट रूपमा नहुनु आदि समस्याहरू रहेका छन्।

चुनौती तथा अवसर

- जलवायु परिवर्तनको असरबाट अनुकूलित हुनु।
- खोला तथा सार्वजनिक स्थलहरूबाट ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, माटोको अधिक दोहन।
- होटल, उद्योग, कलकारखाना, यातायात तथा अन्य मानवीय क्रियाकलापहरूबाट हुने फोहर उत्सर्जन नियन्त्रण।
- बढ्दो क्रममा रहेको वन विनासलाई रोक्नु।
- जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी कार्यक्रमहरूलाई जनस्तरमा आन्तरिकीकरण गर्नु।
- वातावरण तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी ज्ञान तथा चेतना अभिवृद्धि।
- स्थानीय स्रोत साधनहरूमा जलवायु परिवर्तनबाट पर्ने प्रभाव कम हुँदै अनुकूलित वातावरण सिर्जना।
- नगरपालिकाको प्राकृतिक स्रोत साधनलगायत स्थानीय सम्पदाहरूको संरक्षण।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच

“स्वच्छ एवं स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने अधिकार दिगो विकासको आधार”।

लक्ष्य

वातावरणमैत्री र जलवायु परिवर्तनसँग अनुकूलित हुने गरी स्वच्छ एवं सफा वातावरण सहितका विकास कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।

उद्देश्य

१. दिगो विकासको लक्ष्य हासिल गर्न वातावरणमैत्री सफा, स्वच्छ र हरित वातावरण संरक्षण गर्नु।
२. प्रदुषणमुक्त र स्वच्छ वातावरण कायम गर्न मानवीय क्रियाकलाप तथा विकास प्रक्रियालाई जलवायु परिवर्तन अनुकूलित गराउनु।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका : ३६ भूसंरक्षण र जलाधार व्यवस्थापन तथा वातावरण र फोहरमैला व्यवस्थापन

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: दिगो विकासको लक्ष्य हासिल गर्न वातावरणमैत्री सफा स्वच्छ र हरित वातावरण संरक्षण गर्नु ।	
१.१: विकाससँग सम्बन्धित कार्यक्रममा वातावरण व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तनलाई आन्तरिकीकरण गर्ने ।	१. विद्यमान वातावरणीय ऐन, नीति, नियमहरू अनुरूप विकास कार्यक्रमहरूको वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कन गरिनेछ। २. राष्ट्रिय अनुकूलन कार्य योजनाअनुरूप स्थानीय अनुकूलन कार्य योजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ। ३. विकासका पूर्वाधारहरूमा वातावरण संरक्षणका कार्यक्रमहरू समावेश गरी कार्यान्वयन गरिनेछ। ४. वातावरण तथा जलवायु परिवर्तनका क्रियाकलापहरूमा स्थानीय गैरसरकारी संस्था, निकाय, सामुदायिक संस्था एवं अन्य निकायहरूबीच समन्वय कायम गरिनेछ। ५. वातावरण तथा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी जनचेतना जगाउने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।
१.२: जलवायु परिवर्तनबाट प्राकृतिक स्रोत तथा मानिसमा पर्ने प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्न अनुकूलन कार्यक्रम चलाउने।	१. विकासका संरचनाहरू निर्माण गर्दा हरियाली विकास गर्ने कार्यहरूलाई समायोजन गर्दै लगिनेछ। २. विकासका (पूर्वाधार) संरचनाहरू निर्माण गर्दा वातावरणमैत्री तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन हुने खालका संरचनाहरूलाई प्राथमिकता दिइनेछ। ३. प्रदुषणमुक्त र स्वच्छ वातावरण कायम गर्न जल वायु माटो ध्वनि लगायत सबै प्रकारका प्रदुषणको रोकथाम नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन गरिनेछ। ४. पानीको स्रोतलाई पुनर्भरण गर्न प्लाष्टिक पोखरी निर्माण

	गरिनेछ।
१.३: वातावरण प्रदूषण हुन नदिने तथा फोहरमैला व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउने।	१. प्रदूषकले तिर्नुपर्छ" भन्ने सिद्धान्त लागु गर्न आवश्यक संयन्त्रको विकास एवं कार्यान्वयन गरिनेछ। २. नकुहिने तथा पुन प्रयोग हुन नसक्ने फोहरमैला व्यवस्थापन गर्न उचित स्थानमा ल्याण्ड फिल साइटको व्यवस्था गरिनेछ। ३. कुहिने फोहरलाई कम्पोस्ट मल बनाउने तथा पुन प्रयोगहुने फोहरहरू सङ्कलन तथा बेचबिखन गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ। ४. फोहरमैला सङ्कलन तथा व्यवस्थापन योजना तयार गरी लागु गरिनेछ।
उद्देश्य २: प्रदूषणमुक्त र स्वच्छ वातावरण कायम गर्न मानवीय क्रियाकलाप तथा विकास प्रक्रियालाई जलवायु परिवर्तन अनुकूलित गराउनु।	
२.१: जल तथा मौसम सम्बन्धी सूचना तथा सेवालाई नियमित रूपमा सम्प्रेषण गरी सम्बन्धित संस्था तथा सरोकारवालाहरूलाई जलवायु परिवर्तन न्यून गर्ने कार्यहरूमा परिचालन गर्ने।	१. वातावरण तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन, वातावरणीय तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान गरिनेछ। २. मौसम, जलवायु सम्बन्धी सूचना तथा जानकारी उपभोक्ताहरूलाई सजिलै उपलब्ध हुन सक्ने संयन्त्र विकास गरिनेछ। ३. वातावरण प्रदूषण गर्ने बस्तु उत्पादन कम गर्न पुनः प्रशोधन एवं प्रयोग गरिनेछ।

अपेक्षित उपलब्धि

- दिगो विकासको लक्ष्य हासिल गर्न वातावरणमैत्री सफा, स्वच्छ र हरित वातावरण संरक्षण गरिनेछ।
- प्रदूषणमुक्त र स्वच्छ वातावरण कायम गर्न मानवीय क्रियाकलाप तथा विकास प्रक्रियालाई जलवायु परिवर्तन अनुकूलित गराइनेछ।

तालिका ३७ नतिजा खाका- भूसंरक्षण र जलाधार व्यवस्थापन तथा वातावरण र फोहरमैला व्यवस्थापन

सूचक		आधार वर्ष	लक्ष्य		
विवरण	इकाई	०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३
संरक्षित पानीमुहान	संख्या	२८	४०	५२	६८
प्रयोग भएको फोहरमैला व्यवस्थापन प्रणाली (ल्याण्डफिल साइट, सामुदायिक Dumping Site)	संख्या	०	१	१	३
कम्पोस्ट-बिन, गार्बेज पिट प्रयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	१५	५०	७५	८५
परम्परागत दाउरा प्रयोग गर्ने घर धुरी	प्रतिशत	२९.५	२७	२५	२०

६.३ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता

पृष्ठभूमि

नेपाल विपद्को उच्च जोखिममा रहेकाले विपद्का कारण वर्षेनी धनजनको ठुलो क्षति हुने गरेको छ। मुख्यतः भूकम्प, अतिवृष्टि, बाढी, पहिरो, हावाहुरी, चट्याङ, आगलागी, खडेरी, महामारी, शीतलहर र हिमताल विष्फोटन हुनसक्ने कारण नेपाल विपद्को उच्च जोखिममा रहेको छ। यसैगरी कोरोना, हैजा, बर्डफ्लु, स्वाइन फ्लुजस्ता रोगहरू पनि विपद्को कारकका रूपमा देखिएका छन्। मध्यनेपाल नगरपालिका क्षेत्र विशिष्ट भौगोलिक बनौट, भिरालोपन, कमजोर चट्टान र प्राकृतिक तथा जलवायु एवं मानवीय क्रियाकलापबाट सिर्जित विपद्का दृष्टिले जोखिममा रहेको छ। प्राकृतिक तथा मानव सिर्जित विपद्का घटनाहरूबाट धनजन तथा विकासका पूर्वाधारहरूको क्षतिले आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा ठुलो असर पर्न सक्छ। दुर्गम र कठिन भौगोलिक बनावटका कारण यो क्षेत्रको आधारभूत सेवामा पहुँच कठिन भएको र विकास प्रक्रियाहरूमा बाधा पर्दै आएको छ।

प्रमुख समस्या

मनसुनको समयमा हुने मेघगर्जन र चट्याङ्ग, मनसुनी वर्षाले सिर्जना गर्ने बाढी पहिरो र डोजरको जथाभावी प्रयोगले भूक्षय भई खेतवारी तथा भौतिक पूर्वाधारमा क्षति, विपद् सम्बन्धी तथ्याङ्क सङ्कलन र सूचना प्रवाहमा समन्वयको कमी, विपद् हुनु अघि त्यसको तयारी र प्रतिकार्यका क्रियाकलापहरू क्रियाशील हुन नसकिएको अवस्था छ। त्यसैगरी गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा नहुनु, पर्याप्त मानव, आर्थिक, भौतिक स्रोत को अभाव, एक द्वार प्रणाली मार्फत विपद् सम्बन्धी भएका घटनाहरूको सूचना तथा तथ्याङ्क सङ्कलन तथा प्रक्षेपण हुन नसक्नु, क्षति न्यूनीकरण सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धानको कमी, स्थानीय स्तरको विपद् सम्बन्धी भरपर्दो तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्न नसकिएको अवस्था विद्यमान रहेको छ।

चुनौती तथा अवसर

- विकासका नाममा उचित सर्वेक्षण नै नगरी यत्रतत्र डोजर लगाई पूर्वाधार निर्माण गर्नु।
- पूर्वानुमान सूचना प्रणालीको प्रभावकारी व्यवस्था नहुनु।
- उद्धार राहत र पुनर्स्थापनाको लागि प्रभावकारी सयन्त्रको कमी हुनु।
- विपद् न्यूनीकरण गर्ने ठोसरूपयुक्त योजना, नीति, निर्देशिकाहरूको अभाव हुनु।
- विपद् न्यूनीकरण गर्न नयाँ प्रविधि, सिकाइहरू विकास र विस्तार नहुनु।
- विपद् व्यवस्थापनमा कार्य गर्ने सङ्घसंस्थाहरूको काम कर्तव्यमा अधिकार बाझिने वा दोहोरोपन सिर्जना हुनु।
- नयाँ बन्ने संरचना तथा पूर्वाधारहरू विपद् प्रतिरोधी हुने।
- जनसमुदाय तथा विपद् सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि हुने।
- खुला क्षेत्रहरूको संरक्षण हुने।
- परम्परागत ज्ञान, सीप र स्थानीय स्रोतहरूको दिगो प्रयोग हुने।
- आकर्षक भूवातावरण सिर्जना हुने।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच

सुरक्षित जीवनकालागि विपद् न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन।

लक्ष्य

विपदबाट हुने मानवीय, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक र पर्यावरणीय क्षतिमा कमी ल्याउने।

उद्देश्य

- जोखिम न्यूनीकरणका लागि सम्भाव्य ठाँउहरूको पहिचान गरी पूर्व चेतावनी प्रणालीको विकास गर्नु।
- मानव सिर्जित तथा प्राकृतिक कारणबाट हुने प्रकोप/विपद्को जोखिमलाई न्यूनीकरण गरी मध्यनेपाल नगरपालिकालाई कम प्रकोप/विपद् जोखिम हुने क्षेत्रको रूपमा विकास गर्नु।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका :३८ विपद् व्यवस्थापनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: जोखिम न्यूनीकरणका लागि सम्भाव्य ठाँउहरूको पहिचान गरी पूर्व चेतावनी प्रणालीको विकास गर्नु।	
१.१: विपद् रोकथाम मार्फत विपद् न्यूनीकरण गर्दै विपद् उत्थानशील समाजको निर्माण गर्ने ।	- पूर्वानुमान तथा पूर्व चेतावनी प्रणालीको विकास तथा सञ्चालन गरिनेछ। - विपद् सूचना केन्द्र, आपतकालीन कार्य सञ्चालन केन्द्र, खोज तथा उद्धार, जोखिम लगायतका कार्यहरू गर्न अधिकार सम्पन्न विपद् व्यवस्थापन समिति स्थापना गरी एक द्वार प्रणालीबाट उक्त कार्यहरू सञ्चालन गरिनेछ। - विपदबाट हुन सक्ने क्षति कम गर्न विकास निर्माणमा र स्थानीय स्तरको योजना तर्जुमामा जोखिम व्यवस्थापनलाई आन्तरिकीकरण गरिनेछ। - विपद् जोखिम पूर्वतयारी र जोखिम न्यूनीकरणमा स्थानीय क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ।
१.२: सरोकारवालाहरूको समन्वय र संलग्नतामा विपद् व्यवस्थापन कार्यहरूलाई प्रभावकारी रूपले सञ्चालन गर्ने।	- विपद् सम्बन्धी जोखिम तथा प्रकोपबारे जानकारी एवं तथाङ्क अद्यावधिक गर्न विपद् व्यवस्थापन इकाइहरू स्थापना गरिनेछ। - नगरपालिकामा विपद् व्यवस्थापनसँग कार्य गर्ने सम्बन्धित निकायहरूलाई सूचना सङ्कलन, प्रशोधन, प्रक्षेपण जस्ता विषयहरूमा तालिमको व्यवस्था गरिनेछ। - नगरपालिकामा कार्यरत सरकारी, निजी, सहकारी, स्थानीय निकाय, गैरसरकारी क्षेत्र लगायत स्थानीय समुदाय तथा सरोकारवालाहरूलाई विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी उत्कृष्ट कार्य भएका पालिकाहरूमा अवलोकन भ्रमण गराइनेछ। - विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा पूर्व तयारी गर्ने कार्यहरूमा सम्बन्धित विपद् व्यवस्थापन इकाइहरू बीच समन्वयात्मक सहभागिता कायम गरिनेछ।
१.३: विपद् व्यवस्थापन	१. विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी गोष्ठी, अन्तर्क्रिया र विचार आदान

सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने प्रभावकारी प्रचार/प्रसारका कार्यहरू सञ्चालन गर्ने।	प्रदानका कार्यहरू सञ्चालन गरिनेछ। २. नगरपालिकामा कार्यरत निकायहरूले आआफ्नो वार्षिक कार्य योजनामा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी प्रचारप्रसारका कार्यहरू समावेश गरी कार्यान्वयन गरिनेछ। ३. विपद् व्यवस्थापनलाई विद्यालय तथा शैक्षिक संस्थाहरूमा विशेष रूपले अध्यापन गराउन विद्यालय तथा शैक्षिक संस्थाको पाठ्यक्रममा विपद् व्यवस्थापन विषयलाई समावेश गरिनेछ। ४. विद्यालय तथा शैक्षिक संस्थाहरूमा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी विषयहरूको कक्षा सञ्चालन गरिनेछ। ५. विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी उत्कृष्ट कार्य भएको जिल्लाहरूमा सम्बन्धित विषयका शिक्षक तथा कर्मचारीलाई अध्ययन भ्रमण गराइनेछ।
उद्देश्य २: मानव सिर्जित तथा प्राकृतिक कारणबाट हुने प्रकोप/विपद्को जोखिमलाई न्यूनीकरण गरी मध्यनेपाल नगरपालिकालाई कम प्रकोप/विपद् जोखिम हुने क्षेत्रको रूपमा विकास गर्नु ।	
२.१: विपद् संवेदनशील क्षेत्रहरूको पहिचान, संरक्षण, रोकथाम, पुनः स्थापना र स्थानान्तरण गर्ने।	१. बाढीपहिरो, चट्याङ, डुबान, खानी तथा उद्योग क्षेत्र आदिका आधारमा बाढी विपद् संवेदनशील क्षेत्रहरूको पहिचान गरी त्यस्ता क्षेत्रहरूबाट बस्ती अन्यत्र सारी व्यवस्थित एवं सुविधा सम्पन्न बनाइनेछ। २. जोखिमयुक्त क्षेत्रहरूको पहिचान गरी सम्भाव्यता अध्ययनका आधारमा पुनः स्थापना तथा स्थानान्तरण गरिनेछ। ३. भूकम्पको जोखिमलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी नयाँ निर्माण हुने सम्पूर्ण भौतिक संरचनालाई भूकम्प प्रतिरोधी बनाइनेछ। ४. साथै निर्माण भइसकेका संरचनाहरूलाई सम्भव भएसम्म प्रवलीकरण गर्न जोड गरिनेछ।

प्रमुख कार्यक्रम

१. बार्ड नं.१ र २ का उचाईका वस्तीमा चट्याङ प्रोन एरिया भएकोले अर्थीग व्यवस्थापन
२. एक वडा एक उद्धार सामग्री भण्डारण केन्द्र स्थापना तथा तालिम
३. विपद् सूचना प्रवाह प्रणाली हाल्ने

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

अपेक्षित उपलब्धि

जोखिम न्यूनीकरणका लागि सम्भाव्य ठाँउहरूको पहिचान गरी पूर्व चेतावनी प्रणालीको विकास भएको हुनेछ। हरेक वर्ष मादी, मिदीम, पीस्ती खोला आदि खोलाहरूको तटबन्धनको दीर्घकालीन व्यवस्थापन कार्य गर्न अति आवश्यक छ।

मध्यनेपाल नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना

तालिका ३९ नतिजा खाका- विपद जोखिम न्यूनीकरणका

सूचक		आधार बर्ष	लक्ष्य		
विवरण	इकाई	०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३
नदि नियन्त्रण लम्बाई	किमी	८	२५	३२	३६
संरक्षित गल्छी र पहिरो	संख्या	१२	२६	३६	४८
स्थानीय विपद जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायु अनुकूल कार्य योजना तर्जुमा	संख्या	०	१	१	१
अयोग्य स्थानमा रहेका बस्ति	संख्या	८	४	४	०
तालिम प्राप्त स्वयंसेवक	संख्या	५	२५	५०	५०

परिच्छेद ७ संस्थागत विकास तथा सुशासन योजना

७.१ संस्थागत विकास र सुशासन

पृष्ठभूमि

मध्यनेपाल नगरपालिकाको अबको कार्यदिशा भनेको सार्वजनिक प्रशासनलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, पारदर्शी, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी र सहभागितामूलक बनाउँदै नगरपालिकाबाट प्रवाह हुने सेवा सुविधामा जनताको समान र सहज पहुँच सुनिश्चित गरी सुशासन प्रत्याभूत गर्नु हुनेछ। सबै जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीको कुशल शासकीय व्यवस्थापनद्वारा नागरिकका सामाजिक तथा आर्थिक आकांक्षा पूरा गर्न र शासन सञ्चालनकालागि विद्यमान पद्धति र औजारलाई समयसापेक्ष बनाउँदै लैजानु आवश्यक छ। यसका लागि पालिकाको दिर्घकालिन योजना छैन तर स-साना क्रियाकलापहरू भने सञ्चालन गरिएका छन्। आयोजनाहरूको अनुगमन तथा योजनाको प्राथमिकीकरण तदर्थ शैलीमा गरिएको छ। आवश्यक दक्ष र प्रयास जनशक्तिका अभावमा कार्य सम्पादनका कार्यहरू भई रहँदा गुणस्तरका विषयमा सधै अनुमानका आधारमा कार्य गर्नु पर्ने अवस्था छ।

प्रमुख समस्या

जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीको कार्य जिम्मेवारी बमोजिमको क्षमता अभिवृद्धि नहुनु, कार्य क्षेत्रका आधारमा प्रयास दक्ष जनशक्ति नहुनु, सार्वजनिक सेवा प्रवाहको क्षेत्रमा प्रचलित विकास एवं प्रविधिको समुचित उपयोग गर्न नसक्नु साथै पारदर्शिता र जवाफदेहिताको प्रणालीमा पूर्ण रूपमा विकास भई नसक्नु आदि यहाँका समस्याका रूपमा रहेका छन्।

चुनौती तथा अवसर

- सार्वजनिक क्षेत्रमा पारदर्शिता, निष्पक्षता, जवाफदेहिता र प्रभावकारिता कायम गर्नु।
- जनताको घर दैलोमा विकासका कार्यक्रम पुऱ्याउनु।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउनु।
- विकास प्रशासनको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु।
- शासन सञ्चालनमा सदाचार र मितव्ययिता कायम गर्नु।
- सार्वजनिक व्यवस्थापनप्रति नागरिकको विश्वास बढाई स्थानीय सरकारप्रति उत्साह पैदा गर्नु।
- नगरपालिकाको काम कारबाहीमा नागरिक स्तरबाट निगरानी गर्न सक्ने वातावरण तयार हुनु।
- राज्यका तीनै तहमा निर्वाचन सम्पन्न भई स्थिर सरकार गठन हुनु।
- नागरिकले आफ्नो घरदैलामै सरकारी सेवा र सुविधा पाउने अवस्था सिर्जना हुनु।
- आयोजनाको छनौट, प्राथमिकीकरण र कार्यान्वयनमा जनसहभागिता बढ्ने वातावरण बन्नु।
- अपेक्षित विकासको लक्ष्यमा पुग्न अनुकूल वातावरण तयार हुनु।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच

पारदर्शी, जवाफदेही, नागरिकमैत्री र जनसहभागितामूलक शासन व्यवस्था।

लक्ष्य

प्रविधिमैत्री, जनउत्तरदायी, प्रभावकारी सेवा प्रवाह मार्फत सुशासनको प्रत्याभूति गर्ने।

उद्देश्य

१. भ्रष्टाचारमुक्त, पारदर्शी, जनउत्तरदायी, नागरिकमैत्री तथा प्रविधिमैत्री शासन व्यवस्था मार्फत समृद्धि हासिल गर्नु।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका : ४० शासकिय प्रवन्ध र सुशासनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: भ्रष्टाचारमुक्त, पारदर्शी, जनउत्तरदायी, नागरिकमैत्री तथा प्रविधिमैत्री शासन व्यवस्था मार्फत समृद्धि हासिल गर्नु।	
१.१: विकास आयोजनाहरूको अनुगमन गरी कार्यान्वयनमा आइपरेका समस्यालाई तत्काल सम्बोधन गर्ने।	१. वस्तुगत सूचकमा आधारित अनुगमन प्रणाली विकास गरिनेछ। २. अनुगमनको अनुगमन गर्ने प्रणाली विकास गरिनेछ। ३. विकास निर्माणका काममा आइपर्ने समस्याको तत्काल समाधान गरिनेछ।
१.२: कानुन तथा व्यवहारमा सुधार गरी सेवा प्रवाहलाई पारदर्शी र प्रभावकारी बनाउने।	१. छिटो छरितो गुणस्तरीय र प्रभावकारी सेवा प्रवाह गर्न कानुनी तथा नीतिगत आधार तयार गरिनेछ। २. सरकारी कार्यालयलाई आधुनिक प्रविधिमैत्री र सेवाग्राहीमैत्री कार्यस्थलको रूपमा स्थापित गरी कर्मचारीको कार्यसम्पादन अभिवृद्धि गरिनेछ। ३. सरकारी निकायका कामकारवाहीहरूको विवरण वेबसाइटमा नियमित प्रकाशन तथा अद्यावधिक गरिनेछ। ४. सबै सार्वजनिक निकायमा नागरिकबडापत्र र सुझाव पेटिकाको व्यवस्था गरिनेछ।
१.३: पदाधिकारी तथा कर्मचारीको कार्यसम्पादनलाई मापन योग्य बनाउने।	१. सार्वजनिक पद धारण गरेका व्यक्तिले सदाचारलाई जीवनशैलीकै रूपमा अनुसरण गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिनेछ। २. मूल्याङ्कन पद्धतिलाई वैज्ञानिक र वस्तुपरक बनाई प्रोत्साहन प्रणालीको विकास गरिनेछ।
१.४: पालिकाका काम कारवाहीप्रति जनविश्वास अभिवृद्धि गर्ने।	१. नगरपालिकाका कामकारवाहीलाई मितव्ययी बनाउन र एउटै काममा एक भन्दा बढी निकायले दोहोरो खर्च गर्न नसक्ने वातावरण सिर्जना गर्न आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रयोग गर्ने तथा निश्चित मापदण्डका आधारमा खर्च गर्ने व्यवस्था गरिनेछ। २. सार्वजनिक सुनुवाइ, सामाजिक परीक्षण, सूचना सम्प्रेषण, खर्चको विवरण सार्वजनिक गरिनेछ।

कार्यक्रम तथा आयोजना

१. सार्वजनिक नागरिक सुनुवाइलाई व्यवस्थित बनाउँदै सबै जनताको उपस्थितिको सुनिश्चितता अभियान सञ्चालन।
२. नियमित वेबसाइट अद्यावधिक तथा व्यवस्थापन परीक्षण।
३. कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली विकास।
४. कर्मचारीको कार्यसम्पादनलाई कार्य प्रगतिसँग आवद्धता गर्ने व्यवस्था।
५. सूचना प्रविधिमा आधारित सेवा प्रवाह सञ्चालन।

अपेक्षित उपलब्धि

१. भ्रष्टाचारमुक्त, पारदर्शी, जनउत्तरदायी, नागरिकमैत्री तथा प्रविधिमैत्री शासन व्यवस्था मार्फत समृद्धि हासिल गरिनेछ।

७.२ लोकतान्त्रिक संघीय शासन प्रणालीको प्रवर्धन

पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तलाई संघीय शासन पद्धतिको मूल आधार मानेको छ। सोही मर्मलाई आत्मसात गर्दै संविधानले निर्धारण गरेको क्षेत्राधिकारको अभ्यासबाट सुशासनमैत्री र संघीय शासन प्रणाली प्रवर्द्धन गर्न आवश्यक छ। विभिन्न जातजाति, वर्ग, क्षेत्र, लिङ्ग र समुदायका नागरिकहरूको स्वामित्व, सहभागिता र पहुँच अभिवृद्धि गर्दै विविधताको व्यवस्थापनका माध्यमबाट राष्ट्र निर्माण गर्ने उद्देश्यका साथ लोकतान्त्रिक संघीय शासन प्रणाली लागु भएको हो।

प्रमुख समस्या

संघीयता कार्यान्वयनको स्पष्ट मार्गचित्र तयार भई नसक्नु र नितान्त नवीन संवैधानिक स्थानीय संरचना हुनु तथा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकार बीच अन्तरसम्बन्धित कार्यक्रमहरूको कतिपय कार्यान्वयनका क्षेत्रहरू परिभाषित भए तापनि कार्यान्वयनमा प्रष्टता नभएको र दोहोरोपन देखिएको अवस्था छ।

चुनौती तथा अवसर

- कतिपय स्रोत परिचालन र कार्यान्वयनमा स्पष्ट कानुनी आधार तयार गर्ने।
- पर्याप्त संस्थागत संरचना तथा भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था गर्दै जानु।
- आवश्यकता र आवश्यकताका आधारमा कर्मचारी व्यवस्थापन गर्न ढिलाई।
- वित्तीय संघीयताको वैज्ञानिक विधि अपनाई कार्यान्वयन गर्न कार्यविधि तयार गर्ने कोशिस।
- संघीयताको मूल्य र मान्यतालाई आत्मसात गर्न कतिपय सरकारी संयन्त्र नै तयार गर्ने प्रयास।
- सबैतहका बीचमा समन्वय स्थापित गर्न राजनीतिक अन्यौलतामा वहस हुनु।
- हाल प्रशासनिक संरचना र आवश्यक आधारभूत कानूनहरूको उपलब्धता।
- राजनीतिक प्रतिबद्धता सहितको निर्वाचित स्थिर सरकार।
- संघीयता कार्यान्वयनकालागि सहयोगी वातावरण।
- सकारात्मक नागरिक सोच।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच

सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयमा आधारित समावेशी संघीय शासन प्रणालीको अभ्यास।

लक्ष्य

सबै नागरिकको समान पहुँच र अवसर सहित घरदैलोमै प्रभावकारी सेवा प्रवाहको सुनिश्चितता गर्ने।

उद्देश्य

- संघीय शासन प्रणालीबाट प्राप्त हुने लाभको समन्यायिक वितरण गर्दै छिटो छरितो सेवा प्रवाह हुने वातावरण सिर्जना गर्नु।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका : ४१ लोकतान्त्रिक संघीय शासन प्रणालीको प्रवर्द्धनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: संघीय शासन प्रणालीबाट प्राप्त हुने लाभको समन्यायिक वितरण गर्दै छिटो छरितो सेवा प्रवाह हुने वातावरण सिर्जना गर्नु।	
१.१: समावेशी तथा समन्यायिक विकासकालागि आवश्यक कानुनी र संस्थागत आधार तयार गर्ने।	१. नीति, योजना, कानुन तर्जुमा गर्दा सामाजिक, आर्थिक, भौगोलिक रूपले पिछडिएका वर्ग तथा क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखिनेछ।
१.२: पालिकाबाट प्रदान गरिने सेवालाई प्रभावकारी रूपमा प्रवाह गर्न आवश्यक व्यवस्था गर्ने।	१. सेवा प्रवाहकोलागि आवश्यक नीतिगत र कानुनी आधार तयार गरी संस्थागत संरचनाको विकास गरिनेछ। २. सेवा प्रवाह सम्बन्धी कार्यविधि, निर्देशिका, मापदण्ड आदि जारी गरी कार्यान्वयन गरिनेछ। ३. नागरिक समाज, निजी क्षेत्र र गैरसरकारी क्षेत्रसँग साझेदारी गरिनेछ।
१.३: जनप्रतिनिधि, पदाधिकारी र कर्मचारीको क्षमता विकास गर्ने।	१. जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीकोलागि क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ। २. संघीयता कार्यान्वयन सम्बन्धी जनचेतना बृद्धि तालिम, गोष्ठी, सेमिनार आयोजना गरिनेछ।
१.४: संघ तथा प्रदेश सरकारसँगको समन्वयलाई व्यवस्थित बनाई निरन्तर संवादको आधार तयार पार्ने।	१. माथिल्ला तहका सरकार तथा सरकारी कार्यालयसँग दोहोरो संवादको प्रक्रियालाई व्यवस्थित गरिनेछ। २. योजना तर्जुमा तथा बजेट विनियोजन गर्दा माथिल्ला तहका सरकार तथा सरकारी कार्यालयको परामर्श लिने पद्धतिको थालनी गरिनेछ।

कार्यक्रम तथा आयोजना

- जनचेतनामूलक तथा अन्तर्क्रियात्मक कार्यक्रम सञ्चालन।
- स्थानीय राजनीतिक नेतृत्व, जनप्रतिनिधिको लागि क्षमता विकासका लागि तालिम तथा अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन।

३. कर्मचारीकोलागि क्षमता विकासका लागि तालिम तथा अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन।

अपेक्षित उपलब्धि

१. संघीय शासन प्रणालीबाट प्राप्त हुने लाभको समन्यायिक वितरण गर्दै छिटो छरितो सेवा प्रवाह हुने वातावरण सिर्जना हुनेछ।

७.३ नगरपालिकाको संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि एवं सशक्तिकरण

पृष्ठभूमि

शीघ्र सेवा र तीव्र विकासको लागि मध्यनेपाल नगरपालिका भन्ने सोचका साथ सार्वजनिक सेवालार्इ अझ बढी प्रभावकारी र चुस्त बनाउनको लागि संस्थागत विकास गर्ने लक्ष्य राखिएको छ। पालिकामा सेवा लिन आउने सेवाग्राहीले सरकारसंगको सन्निकटताको पूर्णप्रत्याभूति गर्ने, पालिकालार्इ आफ्नो संरक्षण र अभिभावकको रूपमा आभाष गर्ने र सामाजिक सेवामा तत्पर सस्थाको रूपमा महसुस गर्न सक्ने गरी योजना निर्माण गर्न लागिएको छ। हाल यस पालिकामा राजनीतिक नेतृत्व गर्न युवा पुस्ताहरूको चाहना देखिन्छ तर त्यसका लागि सरकारी संरचना, कार्य सम्पादन गर्ने पद्धती र न्युनतम मापदण्डका विषयमा जानकारीको अभाव रहेको पाइन्छ। नेतृत्वकर्तामा हुनुपर्ने गुण, क्षमता र योग्यताका विषयमा हुनु पर्ने छलफलहरू र तालिमहरूको व्यवस्था गर्न नगरपालिकाले केहि लगानी गरेको भए पनि अन्य क्षेत्रहरूबाट खासै लगानी भएको पाइंदैन।

प्रमुख समस्या

नगरपालिकामा हाल नेतृत्व विकास, क्षमता अभिवृद्धि र सशक्तिकरणका क्षेत्रमा कार्य गर्ने अनुभवी संघ संस्थाहरूको विध्यमानता देखिंदैन। राजनीतिक दलहरूले पनि यस्ता विषयमा खासै प्रशिक्षणहरू सञ्चालन गरेको पाइंदैन। नेतृत्व विकासका लागि अन्तरपुस्तामा क्षमता विकासका कार्यक्रमहरूको सञ्चालन गर्न सकिएको छैन। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले स्थानीय सरकार सञ्चालनका लागि विभिन्न विषयगत समितिहरूको निर्माण गरि तिनीहरूको विभिन्न पाँच विषयगत समिति, न्यायिक समिति, राजस्व परामर्श समिति, अनुगमन समिति र अन्य कार्यदल आदिहरूको निर्माण गरि कार्य सम्पादन गर्ने कुराहरू उल्लेख छ। ति सबै संयन्त्रहरूका कार्यविधि, निर्देशिका र प्रतिवेदनहरूलार्इ व्यवस्थित रूपमा वार्षिक कार्यपालिका सभामा पेश गर्न सकिराखेको अवस्था छैन।

चुनौती तथा अवसर

- ✓ संविधान, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, नियम, निर्देशिकाहरूले विभिन्न समिति, उपसमितिहरूको गठन गर्ने व्यवस्था गरि तिनीहरूले सम्पादन गर्ने काम, कर्तव्य र जिम्मेवारीहरू तोकिएको छ।
- ✓ नगरपालिकाले निर्माण गर्नु पर्ने समितिहरूको गठन र परिचालन गर्दै आएको अवस्था छ।
- ✓ ति समितिहरूले आ-आफ्ना काम, कर्तव्य र जिम्मेवारीहरूलार्इ आत्मासाथ गरिरहेको अवस्था छ।
- ✓ समितिहरूले आ-आफ्ना कार्य क्षेत्रहरूको दिर्घ कालिन गुरुयोजना निर्माण गर्ने प्रयासरत छन्।
- ✓ समितिहरूको क्षमता विकास तालिम तथा प्रशिक्षणहरूमा कर्मचारी र समितिका सदस्यहरूको रुचि रहनेगरेको अवस्था छ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच

मध्यनेपाल नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना

लोकतन्त्रको संस्थागत अभ्यास स्थानीय तहमा अनुभूति गर्न सक्ने वातावरण तयार गर्ने।

लक्ष्य

सिघ्र सेवा तिब्र विकास अभियान सञ्चालन गर्न सक्ने सामुहिक नेतृत्व तयार गर्ने।

उद्देश्य

- कार्यपालिका र व्यवस्थापिकालाई विकास, विकासप्रतिको दृष्टिकोण र कार्य योजनामा केन्द्रित छलफल सभाका रूपमा विकास गर्ने विषयगत समितिहरूको सबलीकरण गर्नु।
- सेवा प्रदायकहरूको संस्थागत संरचनामा सबलीकरण गर्नु।
- सुशासन, पारदर्शिता र जवाफदेहिता कायम गर्नु।
- पालिकाको संस्थागत स्मरण, अभिलेख र तथ्याङ्कहरूको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्न सेवा प्रदायक शाखाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका : ४२ नगरपालिकाको संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि एवं सशक्तिकरणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: कार्यपालिका र व्यवस्थापिकालाई विकास, विकासप्रतिको दृष्टिकोण र कार्य योजनामा केन्द्रित छलफल सभाका रूपमा विकास गर्ने विषयगत समितिहरूको सबलीकरण गर्नु।	
१.१: कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्था र अध्यावधि गर्ने।	१. ऐनहरूको निर्माण र संशोधन गरिनेछ। २. नियमावली र निर्देशिकाहरू निर्माण गरिनेछ। ३. नीतिहरूको निर्माण र अध्यावधि गरिनेछ। ४. विषयगत समितिहरू र अन्य उप-समितिहरूको कार्यसम्पादन निर्देशिका तयार गरिनेछ।
उद्देश्य २: सेवा प्रदायकहरूको संस्थागत संरचनामा सबलीकरण गर्नु।	
२.१: सङ्घीयताको सिद्धान्त, संविधान र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन तथा कार्यविधि अनुसार आवश्यक ऐन, नियमावली र निर्देशिकाहरू तयार गर्ने।	१. वडा समिति र सचिवालय कार्यालयको सबलीकरण गरिनेछ। २. शाखाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ। ३. पालिकाको भौतिक पूर्वाधार विकास गरिनेछ। ४. डिजिटल तथ्याङ्कको व्यवस्थापन गरिनेछ। ५. कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ। ६. विषयगत समितिहरूको कार्ययोजना गरिनेछ।
उद्देश्य ३: सुशासन, पारदर्शिता र जवाफदेहिता कायम गर्नु।	
३.१: अन्तर समन्वय विस्तार र सबलीकरण गर्ने।	१. सङ्घीय सरकारका निकायहरूसँग समन्वय गरिनेछ। २. अन्य स्थानीय तहहरूसँगको समन्वय गरिनेछ। ३. अन्तरशाखा र वडा समन्वय गरिनेछ। ४. जन परिचालन र साझेदारीता गरिनेछ।
३.२: बजेट, वस्तु तथा सेवाका गुणस्तरलाई जनता समक्ष अनुमोदन वा	१. योजना तर्जुमा र अनुगमन निर्देशिका तयार गरिनेछ। २. हटलाईन टेलिफोन सेवा र कल केन्द्र एवं डिजिटल प्लेटफर्म सञ्चालन गरिनेछ।

जानकारी गराउने प्रक्रियालाई सबलिकरण गर्ने।	३. विभिन्न विधामा उत्कृष्ट कार्य सम्पादन गर्नेलाई पुरस्कृत गरिनेछ। ४. सेवाग्राही सन्तुष्टि सर्वेक्षण ड्यास बोर्डमा प्रदर्शन गरिनेछ। ५. साप्ताहिक कार्य सम्पादन र खर्चको अवस्थालाई ड्यास बोर्डमा प्रदर्शन गरिनेछ। ६. सार्वजनिक लेखा, जेण्डर परिक्षण गरिनेछ। ७. आयोजना स्थलमा आयोजना सूचना बोर्ड राखिनेछ।
उद्देश्य ४: नगरपालिकाको संस्थागत स्मरण, अभिलेख र तथ्याङ्कहरूको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्न सेवा प्रदायक शाखाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु।	
४.१: आन्तरिक मूल्याङ्कन पद्धतिको विकास गर्ने।	१. निजी र सहकारीसंगको साझेदारीता गरिनेछ। २. सबै अभिलेखहरूको डिजिटल अभिलेखन गरिनेछ। ३. निर्णयहरूलाई यथासिघ्र सार्वजनिक गरिनेछ। ४. अभिलेख तथा सेस्ताका आधारमा अनुगमन गरिनेछ। ५. आन्तरिक स्वमूल्याङ्कन (लिसा)को अभ्यास गरिनेछ। ६. कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधिहरूलाई प्रशिक्षण दिइनेछ।

कार्यक्रम तथा आयोजना

- विषयगत समितिहरूका सचिवालय निर्माण तथा अभिलेखन।
- सचिवालयका लागि आवश्यक भौतिक तथा व्यवस्थापकिय व्यवस्थापन।
- नियमित परामर्श सेवा लिने र सुचकका आधारमा मूल्याङ्कन कार्यविधि तर्जुमा।
- प्रदेश सुशासन केन्द्र, नीति तथा योजना आयोगहरूसंगको नियमित समन्वय विस्तार।

अपेक्षित उपलब्धि

- कार्यपालिका र व्यवस्थापिकालाई विकास, विकासप्रतिको दृष्टिकोण र कार्य योजनामा केन्द्रित छलफल सभाका रूपमा विकास गर्ने विषयगत समितिहरूको सबलीकरण गरिनेछ।
- सेवा प्रदायकहरूको संस्थागत संरचनामा सबलिकरण गरिनेछ।
- सुशासन, पारदर्शिता र जवाफदेहिता कायम गरिनेछ।
- पालिकाको संस्थागत स्मरण, अभिलेख र तथ्याङ्कहरूको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्न सेवा प्रदायक शाखाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ।

७.४ वित्तीय अनुशासन

पृष्ठभूमि

सार्वजनिक आयको अद्यावधिक स्थितिको लेखाङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीलाई नियमित र एकरूपता कायम गरी प्रभावकारी बनाउँदै लैजानकोलागि सूचना प्रविधिमा आधारित वित्तीय व्यवस्थापनको विकासमा जोड दिदै एकल खाताकोष प्रणाली र राजस्व व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको विकास आवश्यकता छ। सार्वजनिक स्रोतको मितव्ययी र अधिकतम परिचालन, प्रतिवेदन तथा लेखापरीक्षण मार्फत् वित्तीय व्यवस्थापनमा पारदर्शिता र जवाफदेहिता अभिवृद्धि गरी नागरिकलाई वित्तीय सुशासनको प्रत्याभूति दिनु

मध्यनेपाल नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना

मध्यनेपाल नगरपालिकाको दायित्व हो। सार्वजनिक खर्चको पारदर्शिता अभिवृद्धि गर्न सरकारी निकायका कार्यक्रम तथा खर्चलाई सार्वजनिकीकरण गर्ने पद्धतिको विकास जरुरी भएकोछ।

प्रमुख समस्या

नगरपालिकाहरूका वार्षिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदनहरूमा वार्षिक रुपमा वेरुजुको मात्रामा बृद्धि हुँदै जानु, आर्थिक उत्तरदायित्व तथा जवाफदेहिताको अवस्था कमजोर हुनु, विकास खर्च अपेक्षित गति र परिमाणमा नहुनु, चालु खर्चमा भएको बढोत्तरीगै वित्तीय सुशासनको स्थिति खस्कदै जानु।

चुनौती तथा अवसर

- संघीय वित्तीय ढाँचा अनुरूप संघीय तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त गर्ने अनुदान समयमै प्राप्त गर्नु ।
- समयमै कार्यक्रम स्वीकृत गरी वार्षिक खरिद योजना तयार गर्नु।
- समयमा ठेक्का बन्दोबस्त गर्नु, पुँजीगत खर्च बृद्धि गर्नु।
- आन्तरिक लेखापरीक्षण तथा नियन्त्रण प्रणाली सुदृढीकरण गर्नु।
- अनुगमन कार्यक्रमलाई यथार्थपरक बनाउनु।
- खरिद कार्यलाई सार्वजनिक खरिद ऐनको मर्म अनुरूप मितव्ययी र प्रतिस्पर्धी बनाउँदै लगी आर्थिक वर्षको अन्त्यमा मात्र अत्यधिक खर्च गर्ने प्रवृत्तिमा रोक लगाउने कार्य गर्नु।
- राजस्व र व्ययको अनुमान प्रत्येक वर्ष आषाढ १५ भित्र नगर सभामा पेश गर्ने व्यवस्था रहेको।
- पालिकाको लेखा प्रणालीलाई सूचना प्रविधिमा आधारित वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली, सार्वजनिक सेवा लेखामान तयार गरी सो अनुसार प्रतिवेदन प्रणाली विकास गरिनु।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच

प्रभावकारी विकास खर्च व्यवस्थापनद्वारा वित्तीय सुशासन।

लक्ष्य

सार्वजनिक आय र व्ययलाई व्यवस्थित, पारदर्शी र अनुमानयोग्य बनाई समग्र विकास प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउने।

उद्देश्य

१. सार्वजनिक आय र खर्च प्रणाली पारदर्शी एवं प्रभावकारी बनाउनु।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका : ४३ वित्तीय अनुशासनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: सार्वजनिक आय र खर्च प्रणाली पारदर्शी एवं प्रभावकारी बनाउनु।	
१.१: वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली सुदृढीकरण गर्ने।	१. वित्तीय व्यवस्थापन सम्बन्धी निकायको संस्थागत सुदृढीकरण गरी राजस्व परिचालनको क्षमता बृद्धि तथा लेखा प्रणाली सुधारका गर्न तालिमको व्यवस्था गरिनेछ। २. वित्तीय व्यवस्थापनका सबै क्षेत्रमा सूचना प्रविधिको प्रयोगलाई विस्तार गरिनेछ।

१.१: सार्वजनिक आय व्यय र खरिदलाई प्रभावकारी, व्यवस्थित र पारदर्शी बनाउने।	१. विकास आयोजनाहरूको ठेक्कापट्टा निर्धारित समयभित्रै गर्ने तथा विद्युतीय बोलपत्रको दायरालाई विस्तार गरिनेछ। २. निर्धारित समय अगावै काम सम्पन्न गर्ने ठेकेदारलाई प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ।
१.१: बेरुजु न्यूनीकरण गरी बेरुजु फछ्छ्यौटलाई प्राथमिकता दिने।	१. खरिद प्रक्रियालाई व्यवस्थित बनाइनेछ। २. आयोजनाहरूकालागि ग्राहक उपभोक्ता समुह छनौट तथा प्रथम किस्ता भुक्तानी आ.व.को दोश्रो चौमासिक भित्रै सम्पन्न गरिनेछ। ३. आयोजना छनौट तथा बजेट विनियोजन गर्दा सम्बन्धित सरोकारवाला तथा उपभोक्ताहरूको राय सुझाव लिइनेछ। ४. खर्च गर्नुपूर्व हरेक शिर्षकको नीतिगत आधार स्पष्ट गरिनेछ।

कार्यक्रम तथा आयोजना

१. लाभ र लागतको विश्लेषणसहित योजना तथा कार्यक्रम अवधिका आधारमा वार्षिक बजेट विनियोजन।
२. राजस्व परिचालन क्षमता बृद्धि तालिम सञ्चालन।
३. लेखा प्रणाली सुदृढीकरण तालिम सञ्चालन।
४. विद्युतीय आर्थिक कारोबार प्रणालीको सुदृढीकरण कार्यक्रम।

अपेक्षित उपलब्धि

सार्वजनिक आय र खर्च प्रणाली पारदर्शी एवं प्रभावकारी बनाइनेछ।

७.५ सन्तुलित विकास

पृष्ठभूमि

सघं, प्रदेश र स्थानीय तह बीच प्राकृतिक स्रोतसाधन प्रतिको अधिकार र उपलब्ध स्रोत साधनको बाँडफाँट गर्दा विभिन्न तहहरूको सन्तुलित विकासको अवधारणालाई आत्मसात गरी उपलब्ध स्रोतसाधन र अवसरमा पहुँच सहित समन्यायिक विकास गर्नुपर्ने अवधारणा रहेको छ। लामो समयदेखि विकास निर्माणमा पछाडि परेका वर्ग, समुदाय र क्षेत्रलाई विकासको मूल धारमा ल्याई समान रूपमा विकासको प्रतिफल उपलब्ध गराउने संघीयताको मूल ध्येय रहेको छ। नेपालको संविधानले यही अन्तरवस्तुलाई आत्मसात गर्दै विकासका दृष्टिले पछाडि परेका क्षेत्र र वर्गलाई प्राथमिकता दिदै सन्तुलित, वातावरण अनुकूल, गुणस्तरीय तथा दिगो रूपमा पूर्वाधारको विकास गर्ने नीति लिएको छ।

प्रमुख समस्या

भौगोलिक विकटताले गर्दा मध्यनेपाल नगरपालिकाका केही विकट वडाहरू नगरपालिकाको विकासको मूल प्रवाहमा समाहित हुन नसक्नु तथा निर्माण तथा भौतिक पूर्वाधारहरू बजार क्षेत्र तथा राजमार्गका आसपासमा केन्द्रित हुनु यहाँको सन्तुलित विकासकालागि मुख्य समस्याका रूपमा रहेका छन्।

चुनौती तथा अवसर

- दुर्गम वडाहरूमा पूर्वाधार विकासका लागि आवश्यक पर्ने स्रोत साधनको व्यवस्था गर्नु।
- भौगोलिक कठिनाइ र बिकटताको कारण पूर्वाधार निर्माणमा कठिनाइ हुनु।
- संघीयता कार्यान्वयन र दीर्घकालीन विकासका नियमित कार्यक्रम र आयोजनाका बीच सामञ्जस्य कायम गरी स्रोतसाधनको सन्तुलित संयोजन कायम गर्नु।
- जनसहभागिता, पारदर्शिता र उत्तरदायित्व प्रवर्द्धन गरी सुशासन प्रवर्द्धन गर्नु।
- जनताको प्रत्यक्ष सहभागितामा स्थानीय योजना तर्जुमा हुनु।
- पिछडिएको क्षेत्र र वर्गलाई विशेष प्राथमिकता दिने नीतिगत व्यवस्था हुनु।
- गरिबी निवारण तथा रोजगारीकालागि विशेष कार्यक्रम सहित संस्थागत व्यवस्था हुनु।
- विकास कार्यक्रमको मागमा अत्यधिक बृद्धि हुनु।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच

मध्यनेपालको सन्तुलित विकासमा व्यवहारिक योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन।

लक्ष्य

सन्तुलित विकासका माध्यमबाट सामाजिक न्यायको सुनिश्चित गर्ने।

उद्देश्य

१. बिकट भुगोल, उत्पीडन र मानव विकासका आधारमा पछाडी परेका समुदायलाई विकासको प्रतिफल समन्यायिक आधारमा वितरण गर्नु।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका : ४४ सन्तुलित विकासका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: बिकट भुगोल, उत्पीडन र मानव विकासका आधारमा पछाडी परेका समुदायलाई विकासको प्रतिफल समन्यायिक आधारमा वितरण गर्नु।	
१.१: गरिवीका आधारमा स्थानीय स्तरमा उपलब्ध स्रोत साधनको सम्भाव्यताका आधारमा लगानी बृद्धि गरी सन्तुलित विकास गर्ने।	१. गरिवी मापनका आधारमा अनुदानको व्यवस्था गर्ने। २. कृषि तथा गैरकृषि क्षेत्रको पहिचान गरी त्यस्ता क्षेत्रमा निजी लगानीलाई प्रोत्साहित गरिनेछ। ३. स्थानीय मौलिक संस्कृति र पर्यटकीय स्थलको प्रचारप्रसार गरी पर्यटन प्रवर्द्धन गरिनेछ। ४. स्थानीय स्रोत साधनमा आधारित आर्थिक क्रियाकलापद्वारा उद्यमशीलता र रोजगारी सिर्जना गरिनेछ।
१.२: जनतालाई दैनिक आवश्यकताका वस्तु तथा सेवाको पहुँच	१. पछाडि परेका वा पारिएका क्षेत्र वा समुदाय लक्षित विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

सहज बनाउने।	२. पछाडि परेका क्षेत्र, सीमान्तकृत व्यक्ति, वर्ग र समुदायको उत्थान तथा संरक्षणकोलागि सार्वजनिक निजी साझेदारीमा विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ। ३. खानेपानी, सरसफाइ लगायत भौतिक पूर्वाधार तथा उपभोग्य वस्तुको पहुँच सबै क्षेत्र र वर्गका जनतामा पुर्‍याउने व्यवस्था गरिनेछ।
-------------	--

कार्यक्रम तथा आयोजना

१. हरेक तिन वर्षमा घरधुरीको गरिवी मापन।
२. गरिवीका आधारमा अनुदानको कार्यविधि निर्माण तथा कार्यान्वयन।
३. स्थानीय रोजगारी प्रवर्द्धन र क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन।
४. खानेपानी, सरसफाइ, शिक्षा र भौतिक पूर्वाधारको निर्माणलाई पहिलो प्राथमिकतामा राख्ने व्यवस्था।
५. सहभागीमूलक गरिवी निवारणको व्यवहारिक योजनाको तर्जुमा र कार्यान्वयन।
६. सार्वजनिक सहकारी साझेदारीमा विकासका कार्यक्रम।

अपेक्षित उपलब्धि

१. बिकट भुगोल, उत्पीडन र मानव विकासका आधारमा पछाडी परेका समुदायलाई विकासको प्रतिफल समन्यायिक आधारमा वितरण गरिनेछ।

७.६ योजना तर्जुमा

पृष्ठभूमि

पन्ध्रौँ योजनाको राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्न गण्डकी प्रदेश सरकारले “उच्च उत्पादन, मर्यादित जीवन, समावेशी, सभ्य, न्यायपूर्ण र सुशासनयुक्त आधुनिक समाज भएको समृद्ध प्रदेश” निर्माण गर्ने लक्ष्यका साथ प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षीय योजनाको आधारपत्र तर्जुमा गरेको छ। योजनाबद्ध विकासका लागि तथ्यगत अध्ययन, अनुसन्धान र विश्लेषण गर्दै विषयगत समस्या, चुनौती र अवसरहरूको पहिचान गर्ने र त्यसका आधारमा विषय केन्द्रित रणनीति र व्यवहारिक कार्यनीतिसहितको योजना आवश्यक पर्दछ। त्यसैले मध्यनेपाल नगरपालिकाले पनि पन्ध्रौँ योजना तथा गण्डकी प्रदेशको नीति तथा आवधिक योजनाका आधारमा ती योजनाका लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू प्राप्ति आधारमा आफ्नो पहिलो पञ्चवर्षीय योजना तयार पारेको छ। योजनाहरूलाई तथ्य र प्रमाणमा आधारित र नतिजामुखी बनाउन हरेक आयोजनाको नतिजा खाका विकास गर्ने र नगरपालिकाले कार्यान्वयन गरेको योजनाको नियमित रूपमा मूल्याङ्कन गरी उपलब्धि सार्वजनिक गर्ने व्यवस्थाको विकास गर्न पनि आवश्यक भएको छ।

प्रमुख समस्या

राष्ट्रिय योजना आयोग र प्रदेश योजना आयोगसँग नियमित रूपमा परामर्श गरी नीति तथा योजना तर्जुमा गर्ने र कार्यक्रमहरूको वर्गीकरण गर्ने वातावरण बन्न नसक्नु, योजना तर्जुमालाई मार्गनिर्देश गर्न

आवश्यक खण्डीकृत तथ्याङ्कको उपलब्धता नहुनु, पर्याप्त जनशक्ति, भौतिक संरचना र बजेटको अभाव रहनु, कर्मचारीहरूको स्थायित्व नहुनु र समयमा नै योजनाको तयारी हुन नसक्नु मुख्य समस्याहरू हुन।

चुनौती तथा अवसर

- प्रथम पञ्चवर्षीय योजना र वार्षिक विकास कार्यक्रम बीचको सामन्जस्य कायम गर्दै योजना कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाउनु।
- योजना निर्माणको लागि आवश्यक विज्ञ जनशक्तिहरू पालिका स्तरमा नै उत्पादन गरी योजना निर्माणको प्रणालीलाई मजबुत र दिगो बनाउनु।
- नियमित रूपमा विषयगत तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन र विश्लेषण गरी योजना छनौट गर्ने प्रणालीको आधारशीला तयार गर्नु।
- योजना कार्यान्वयन गर्ने निकायको क्षमता र दक्षता अभिवृद्धि गरी योजना कार्यान्वयन गर्नु।
- योजना तर्जुमाप्रति सबै समुदायको जनचासो र सहभागिता बढ्दै जानु।
- राष्ट्रिय योजना आयोग तथा प्रादेशिक नीति तथा योजना आयोगको अनुभव योजना निर्माणमा उपयोग गर्न सक्ने सम्भावनाहरू रहनु।
- मध्यनेपाल पालिकाले पञ्चवर्षीय योजना निर्माण गरी योजनाबद्ध रूपमा विकास निर्माणका कार्यहरू अगाडि बढाउने कार्यको थालनी हुनु।
- राष्ट्रिय योजना आयोग र प्रदेश नीति तथा योजना आयोग बीच सहकार्य र समन्वय बृद्धि भई स्थानीय तहलाई सहजीकरण गर्ने वातावरण बन्नु।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच

“जनताका आवश्यकता अनुरूपको योजना निर्माण गरि प्राथमिकरण गर्ने पद्धतिको विकास”।

लक्ष्य

परिणाममुखी योजना निर्माणको मध्यनेपाललाई समृद्ध बनाउने।

उद्देश्य

१. वैज्ञानिक तथ्यमा आधारित परिणाममुखी योजना तर्जुमा गर्नु।
२. योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु।
३. योजनाहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संरचनाको विकास गर्नु।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका : ४५ योजना तर्जुमाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: वैज्ञानिक तथ्यमा आधारित परिणाममुखी योजना तर्जुमा गर्नु।	
१.१: तथ्यका आधारमा स्थानीय आवश्यकतालाई समेटेर परिणाममुखी नीति तथा योजना	१. योजना निर्माणलाई परिष्कृत र सहभागितामूलक बनाउन आवश्यकता र विशिष्टताको आधारमा विश्वविद्यालय, आन्तरिक तथा बाह्य विषयगत अध्ययन अनुसन्धान केन्द्र, विभिन्न संघसंस्था तथा

बनाउने।	विज्ञ व्यक्तिहरू र विकास साझेदारहरूसँग निरन्तर सहकार्य र समन्वय गरिनेछ। २. योजना निर्माणमा उपयोगी हुने तथ्याङ्कहरूको सूची तयार गरी अधिकतम प्रयोग गरिनेछ र उक्त तथ्याङ्क स्थानीय तह, योजनाकार वा सम्बन्धित निकायहरूलाई पनि उपलब्ध गराइनेछ। ३. योजना निर्माणको लागि राष्ट्रिय योजना आयोग र नेपाल सरकार अन्तर्गतका मन्त्रालय तथा विभागहरूसँग निरन्तर सहकार्य र समन्वय गरिनेछ। ४. पालिकाको नीति तथा योजना उत्पादन, उत्पादकत्व र रोजगार वृद्धि गर्न तर्फ अग्रसर भएको हुनेछ। ५. नीति तथा योजना निर्माणलाई सहयोगी हुने विषय तथा मुद्दाहरूमा राष्ट्रिय योजना आयोग, प्रादेशिक नीति तथा योजना आयोग, विकास साझेदार संघसंस्था, विश्वविद्यालयहरू र निजी संघसंस्थाहरूसँग सहकार्य गरी खोजमूलक अनुसन्धान गरिनेछ।
उद्देश्य २: योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु।	
२.१: विषयगत समितिहरू बनाई तहगत सम्बन्ध तथा अन्तरसरकारी समन्वय कायम गर्ने।	१. योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनको लागि उच्चस्तरीय अन्तरनिकाय बीचमा समन्वय गरी आयोजना कार्यान्वयनमा सहजीकरण गरिनेछ। २. मध्यनेपालको विकासलाई मध्य विन्दुमा राखी भौगोलिक र क्षेत्रगत सन्तुलन कायम हुने गरी आयोजनाको पहिचान, छनौट र कार्यान्वयनको लागि व्यवस्था गरिनेछ। ३. हरेक योजनाको समय तालिका, लागत, अध्ययन, स्थान, सहभागिता, स्रोत, गुणस्तर र परिणामको बारेमा मापदण्ड बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ। ४. योजना कार्यान्वयन गर्ने निकायको संस्थागत सुधार तथा क्षमता र दक्षता अभिवृद्धि गरिनेछ। ५. योजनाका हरेक चरणका कमजोरी र परिणामलाई यथार्थ विश्लेषण गरी सबै निकायसँग समन्वय र अन्तरसम्बन्ध स्थापना गरिनेछ।
उद्देश्य ३: योजनाहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संरचनाको विकास गर्नु।	
३.१: योजना अनुगमन निर्देशिका र सयन्त्र बनाई नियमित समीक्षा गर्ने साथै तेस्रो र स्वतन्त्र पक्षबाट विशेष आयोजनाहरूको मूल्याङ्कन गर्ने।	१. विशेष आयोजनाहरूको तेस्रो पक्षबाट पनि मूल्याङ्कन गराई सुझावहरूलाई योजना तर्जुमा गर्दा समावेश गरिनेछ। २. उपलब्धि मापनको लागि परियोजनाको नतिजा सूचकसहितको प्रत्येक आयोजनाको नतिजा खाका तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ।

कार्यक्रम तथा आयोजना

१. योजनाको वर्गीकरण गर्न मापदण्ड तर्जुमा।
२. अनुगमनको निर्देशिका निर्माण तथा कार्यान्वयन।

३. आयोजनाको पहिचान, छनौट र कार्यान्वयन गर्ने उच्चस्तरीय संयन्त्र निर्माण।
४. राष्ट्रिय योजना आयोग, प्रादेशिक नीति तथा योजना आयोग, विकास साझेदार संघ संस्था, निजी संघ-संस्थाहरूसँग सहकार्य गरी अनुसन्धानमूलक कार्य सञ्चालन।
५. तोकिएका आयोजनाहरूको मूल्याङ्कन आफै वा तेस्रो पक्षद्वारा मूल्याङ्कन।
६. योजना तर्जुमाका सबै चरणमा लाभग्राही र सरोकारवालाको सहभागितामा छलफल कार्यक्रम।

अपेक्षित उपलब्धि

योजना तर्जुमा प्रणालीको संस्थागत विकास र नीतिगत व्यवस्था लागु हुनेछ। सूचकहरूको आधारमा आयोजनाहरूको कार्यान्वयन र बजेटको निश्चित प्रतिशत अध्ययन अनुसन्धानकालागि छुट्याइएको हुनेछ।

७.७ योजनाको संस्थागत कार्यान्वयनको व्यवस्था

पृष्ठभूमि

समृद्ध मध्यनेपाल निर्माण गर्न बनेका योजनाहरूको सफल कार्यान्वयनका लागि तीन तहका सरकारहरू बीच मात्र नभई नगरपालिका भित्रैका सबै वडा कार्यालयहरू तथा विभिन्न सरकारी कार्यालयहरू बीच समन्वय एवं सहकार्य अत्यावश्यक हुन्छ। नेपालको संविधानको धारा २३२ मा तीन तहका सरकारहरूको सम्बन्ध सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तमा आधारित हुने उल्लेख गरेको छ। त्यसैगरी अनुसूची ५ मा नेपाल सरकारले सम्पादन गर्ने एकल अधिकार क्षेत्र भित्रका कार्यहरू, अनुसूची ६ मा प्रदेश सरकारले सम्पादन गर्ने कार्यहरू, अनुसूची ७ मा संघ र प्रदेशले साझा रूपमा सम्पादन गर्ने कार्यहरू, अनुसूची ८ मा स्थानीय तहका एकल अधिकार क्षेत्र भित्रका कार्यहरू र अनुसूची ९ मा तीन तहका सरकारले सम्पादन गर्ने साझा अधिकारका कार्यहरू उल्लेख गरिएको छ। देशमा संघीयताको अभ्यास प्रारम्भ भए पश्चात् तीन तहमा (संघ, प्रदेश र स्थानीय तह) सरकार गठन भई क्रियाशील भएका छन्। तीन तहका सरकारले कार्यान्वयन गर्ने एकल अधिकार क्षेत्रका कार्यहरूमा प्रष्टता भए तापनि साझा अधिकार भित्रका कार्यहरू कार्यान्वयन गर्ने कार्यहरूमा प्रष्टता आएको छैन। तसर्थ तीन तहका सरकारले प्रभावकारी काम सम्पादन गर्न आपसी सामन्जस्य, समन्वय र सहकार्य आवश्यक पर्दछ। प्रष्टता नभएका कार्यहरू आपसी सहकार्य र समन्वयमा सम्पादन गरी जनतालाई सरकारको उपस्थिति र अनुभूति गराउन सकिन्छ।

प्रमुख समस्या

स्थानीय तहका क्षेत्राधिकारहरू मोटामोटी रूपमा मात्र उल्लेख गरिएको र तोकेर नछुट्याइएको हुँदा कार्य सम्पादन गर्न केही अस्पष्टताहरू रहेको। कार्य विस्तृतीकरणमा केही व्याख्या गरिएको भए तापनि व्याख्या नभएका कैयौं सबालहरू रहेको। कार्यान्वयन चरणमा ती कार्यहरू दोहोरिने, एक अर्काको क्षेत्र अतिक्रमण हुने। तीन तहका सरकारले कार्यान्वयन गर्ने आयोजनाहरूको हालसम्म वर्गीकरण नभएको। योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा थप समस्या पैदा गरेको।

चुनौती तथा अवसर

१. तीन तहका सरकारले कार्यान्वयन गर्ने आयोजनाहरूको वर्गीकरण गरी कार्य प्रष्टता गर्नु।
२. प्राथमिकतामा परेका आयोजनाहरू कार्यान्वयनकोलागि स्रोत व्यवस्थापन गर्नु।
३. आयोजना कार्यान्वयनमा प्रभावकरिता ल्याउनु।

४. आयोजनाहरूको वर्गीकरण गरी कार्य प्रष्टता ल्याउन आयोजना वर्गीकरण सम्बन्धी छलफलले नीति निर्माताको ध्यान आकर्षण गर्नु।
५. संघीयता कार्यान्वयनकोलागि कार्यतालिका निर्माण हुनु।

सोच

"सबै तहका सरोकारवाला सरकारहरू तथा सरकारी निकायसँग सहअस्तित्व सहितको सहकार्य"।

लक्ष्य

सहकार्य र समन्वयका आधारमा आयोजनाहरूका किफायत र समयमा नै कार्यान्वयन गर्ने क्षमतामा अभिवृद्धि।

उद्देश्य

आयोजना पहिचान, बजेट विनियोजन तथा निर्माणमा सबै तहका सरोकारवाला सरकारहरू तथा सरकारी निकायसँग समन्वय एवं सहकार्य गर्नु।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका : ४६ योजनाको संस्थागत कार्यान्वयनको व्यवस्थाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: आयोजना पहिचान, बजेट विनियोजन तथा निर्माणमा सबै तहका सरोकारवाला सरकारहरू तथा सरकारी निकायसँग समन्वय एवं सहकार्य गर्नु ।	
१.१: तीन तहका सरकारको कार्यक्षेत्र र क्षेत्राधिकार प्रष्ट गर्न आयोजनाहरूको वर्गीकरण गर्न प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गर्ने।	१. ठूला र रणनीतिक आयोजनाहरूकोलागि आवश्यक स्रोत बहुपक्षीय समन्वय र सहकार्य मार्फत् व्यवस्था गरिनेछ। २. रणनीतिक महत्त्वका ठूला आयोजनाहरू संघीय तथा प्रदेश सरकारसँगको सहकार्य र समन्वयमा पहिचान, विकास र कार्यान्वयन गरिनेछ। ३. जनतामा सेवाप्रवाह गर्ने साना आयोजनाहरूको पहिचान, विकास र कार्यान्वयन गर्न सरोकारवालाहरूसँग सहकार्य गरिनेछ।

प्रमुख कार्यक्रम

१. आयोजनाहरूको पहिचान, विकास तथा कार्यान्वयन।
२. ठूला आयोजनाहरूको कार्यान्वयन समयन्वय सहजीकरण।
३. योजना तर्जुमा गर्न विज्ञहरूसँग प्राविधिक परामर्श।

अपेक्षित उपलब्धि

संघीय तथा प्रदेश सरकारबाट राजस्वको बाँडफाँड, समपूरक, ससर्त र विशेष अनुदान आवश्यकता अनुसार समयमै प्राप्त हुनेछ। ठूला रणनीतिक आयोजनाहरूको विस्तृत अध्ययन गर्ने र कार्यान्वयनकोलागि आवश्यक स्रोतको व्यवस्था हुनेछ।

७.८ संस्थागत व्यवस्था तथा मानव संसाधन योजना

पृष्ठभूमि

शासकीय निर्णयहरू तथा कार्यान्वयन प्रक्रियालाई पारदर्शी बनाउन नियमित सूचना प्रवाह, सार्वजनिक सुनुवाइ, सामाजिक लेखा परीक्षण जस्ता नविन शासकीय उपक्रमहरू सञ्चालन गरी सुशासन प्रत्याभूत गर्न मध्यनेपाल नगरपालिका अग्रसर रहेको छ। जवाफदेहीताको संस्कृति विकास गर्नुका साथै नागरिक(मैत्री शासन, संघीय शासन प्रणाली) अनुरूपको सेवाप्रवाह, कानुनी शासनको प्रत्याभूति र समन्वय तथा सहकार्यलाई व्यवस्थित गर्दै प्रशासकीय सुशासन सुनिश्चित गर्नुपर्दछ। नागरिकको समृद्धि तथा सुखी जीवनको सुनिश्चितता गर्नु प्रशासनिक सुशासन मध्यनेपालको प्रमुख लक्ष्य हो। सुशासन कायम गरी सेवा प्रवाहमा सरलता एवं सहजता ल्याउनु पालिकाको मुलभूत दायित्व हो। सार्वजनिक प्रशासनलाई स्वच्छ, निष्पक्ष, पारदर्शी, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी र सहभागितामूलक बनाउँदै पालिकाबाट प्राप्त हुने सेवा सुविधामा जनताको समान र सहज पहुँच सुनिश्चित गरी सुशासनको प्रत्याभूति गर्न आवश्यक भएको छ।

प्रमुख समस्या

प्रशासनिक क्षेत्रमा बढ्दो राजनीतिक हस्तक्षेप, कर्मचारीमा सुशासन कायम गर्न चाहिने सीप र ज्ञानको कमी, सुशासन कायम गर्न राष्ट्रसेवक कर्मचारीलाई दिशानिर्देश गर्ने संयन्त्रको कमी, प्रशासनिक अनुशासनमा हास आउनु, प्रोत्साहन र प्रशिक्षणको अभाव हुनु तथा आवश्यकता अनुरूप कर्मचारीको पदपूर्ति नहुनु आदि प्रमुख समस्या हुन्।

चुनौती तथा अवसर

- सार्वजनिक सेवामा कार्यरत राष्ट्रसेवकहरूमा राष्ट्रप्रति समर्पण र जनताप्रति सेवाभाव जगाई संघीय व्यवस्थाको मर्म अनुरूप प्रदेश सरकारको उपस्थिति, नियमितता, गतिशीलता र प्रभावकारिता स्थापित गर्नु।
- संविधानले गरेका व्यवस्था अनुरूप प्रभावकारी ढङ्गले प्रशासनिक पुनर्संरचना गरी प्रशासकीय संक्रमणकालको व्यवस्थापन गर्नु।
- जनताको घरदैलोमा सहभागितामूलक गुणस्तरीय सेवाप्रवाहको सुनिश्चितता गर्नु।
- कर्मचारीको क्षमता विकास गर्नु।
- सेवा प्रवाहमा सूचना प्रविधिको प्रयोग अभिवृद्धि हुनु।
- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा कर्मचारी समायोजन हुनु।
- संविधानको मर्म र जनताको चाहना अनुरूप सुशासनको व्यवस्थापन गर्न विभिन्न आवश्यक ऐन, नियम तर्जुमा हुनु।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच

जनमुखी सार्वजनिक प्रशासन कर्मचारीको सेवा प्रवाह प्रभावकारी।

लक्ष

सार्वजनिक प्रशासनलाई जनताप्रति उत्तरदायी, विकासमैत्री, विद्युतीय(सुशासन युक्त र सेवामूलक बनाउने।

उद्देश्य

मध्यनेपाल नगरपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना

सार्वजनिक प्रशासनलाई पारदर्शी, परिणाममुखी, जवाफदेही बनाई सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउनु।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका : ४७ प्रशासकीय सुधार र सार्वजनिक सेवाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीति	कार्यनीति
सार्वजनिक प्रशासनलाई पारदर्शी, परिणाममुखी, जवाफदेही बनाई सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउनु।	
प्रशासनलाई जनउत्तरदायी बनाउन आवश्यक व्यवस्था गर्ने।	१. कर्मचारीको क्षमता विकासकालागि तालिम सञ्चालन गरिनेछ। २. सार्वजनिक प्रशासनलाई चुस्त, दुरुस्त र मितव्ययी बनाउन विद्युतीय सुशासन अवलम्बन गरिनेछ। ३. नियमित व्यवस्थापन परीक्षण र सूचना प्रविधिको विकासबाट स्वचालित कार्य प्रणालीको विस्तार गरिनेछ।
आयोजना कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता बृद्धि गर्ने।	१. आयोजना कार्यान्वयनमा पारदर्शिताको अभिवृद्धि गर्दै जिम्मेवार पदाधिकारीको कार्य जिम्मेवारी र जवाफदेहिता तोकेर कार्य सम्पादन सूचक सहितको कार्यसम्पादन सम्झौता गर्ने कानुनी व्यवस्था गरिनेछ। २. पालिकाभित्र सञ्चालित आयोजनाको प्रगति अनुगमन गरी प्राप्त पृष्ठपोषण अनुरूप कार्यान्वयनमा लगिनेछ। ३. आयोजना कार्यान्वयनकोलागि भरपर्दो सुरक्षा व्यवस्था गरिनेछ।
प्रशासनिक सुशासन कायम गर्न कर्मचारीको प्रशासनिक क्षमता बृद्धि गर्ने।	१. कार्य प्रभावकारिताकालागि कर्मचारीलाई सक्षम र प्रतिस्पर्धी बनाउन क्षमता अभिवृद्धिकालागि तालिम लगायतका उत्प्रेरणाका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ। २. भ्रष्टाचार विरुद्धको शून्य सहनशीलताको मान्यता अनुरूप प्रशासनमा सदाचारिता अभिवृद्धि गर्न जनगुनासो व्यवस्थापन गरी उजुरी पेटिकाको व्यवस्थापन गरिनेछ।

कार्यक्रम तथा आयोजना

१. कर्मचारीहरूको मनोबल र उत्प्रेरणा अभिवृद्धि गर्न कर्मचारीकालागि तालिम आवास, शिशु स्याहार केन्द्र तथा स्वास्थ्य बिमा जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन।
२. नियमित व्यवस्थापन परीक्षण र सूचना प्रविधिको विकास र विस्तारको माध्यमबाट स्वचालित कार्य प्रणालीको विस्तार।
३. कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली अवलम्बन गरी प्रत्येक कर्मचारीको कार्य(सम्पादनलाई कार्यालयको कार्य प्रगतिसँग आवद्धता कार्यक्रम।
४. जनगुनासो व्यवस्थापन गर्न उजुरी पेटिकाको व्यवस्थापन।

अपेक्षित उपलब्धि

सार्वजनिक प्रशासनलाई पारदर्शी, परिणाममुखी, जवाफदेही बनाई सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाइनेछ

